

ISSN 2076-1333 (Print)

ISSN 2312-1130 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЧАСОПИС

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

ВИПУСК 33

Заснований 2005 року

Харків
2022

Міжрегіональний збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії» розглядає сучасні проблеми суспільства, що вирішуються економічною та соціальною географією, і відображає результати новітніх досліджень у цій галузі. У збірнику розкриваються питання теорії та практичного застосування досліджень соціально-економічної географії в різних регіонах України та у світі. Для викладачів закладів вищої освіти, науковців і фахівців у цій галузі.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України, *категорія «Б»*, за спеціальностями *103 Науки про Землю та 106 Географія* (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019 р.).

Журнал зареєстрований у міжнародних наукометричних базах *Index Copernicus, DOAJ, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, ResearchBible, ERIH PLUS, InfoBase Index, Scientific Indexing Services, OAJI*.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 19 від 26.12.2022 р.).

Редакційна колегія: *Нємець Л.М.* – д. геогр. н., професор – голова редакційної колегії (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), *Костріков С.В.* – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), *Мезенцев К.В.* – д. геогр. н., професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), *Пересадько В.А.* – д. геогр. н., професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), *Руденко В.П.* – д. геогр. н., професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), *Сєгіда К.Ю.* – д. геогр. н., доцент (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), *Топчієв О.Г.* – д. геогр. н., професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова), *Кандиба Ю.І.* – к. геогр. н., доцент, технічний секретар (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна).

Міжнародна редакційна рада: *Арісої Я.* – доктор філософії (цивільна інженерія), професор (Університет Докуз Ейлюл, Туреччина); *Джентіле М.* – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет Осло, Норвегія); *Карачоні Д.* – доктор філософії (географічні науки), науковий співробітник (Географічний інститут, Угорська академія наук, Угорщина); *Лі Вей* – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет штату Аризона, США); *Михненко В.* – доктор філософії (політична економія) (Університет Оксфорд, Великобританія); *Морар Ч.* – доктор філософії (географічні науки), доцент (Університет Орадя, Румунія); *Нетзбанд М.* – доктор наук (природничі науки), науковий співробітник (Рурський університет, Німеччина); *Нюсупова Г.* – д. геогр. н., професор (Казахський національний університет ім. Аль-Фарабі, Казахстан); *Станайтіс С.* – доктор наук (соціальні науки), професор (Литовський університет освітніх наук, Литва); *Субірос Дж.В.* – доктор філософії (географічні науки), професор (Університет Жирони, Іспанія); *Шиманьска Д.* – доктор наук (географічні науки), професор (Університет Миколи Коперника, Польща).

Адреса редакційної колегії: Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства, факультет геології, географії, рекреації і туризму, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; тел.: +38(057)707-52-74;
e-mail: chseg@karazin.ua;
офіційний веб-сайт: <http://hgj.univer.kharkov.ua>, <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo>

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 10768 від 21.12.2005.

ISSN 2076-1333 (Print)
ISSN 2312-1130 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine
V.N. Karazin Kharkiv National University

Human Geography Journal

ISSUE 33

Founded in 2005

Kharkiv
2022

Inter-regional journal «Human Geography Journal» is devoted to modern problems of society that could be solved with the methods of social-economic geography. It enlightens the latest studies in this field. There are different questions concerning the theory and practical use of the results of social-economic geography researches in different Ukraine regions and all over the world. It is recommended for high school lectures, scientists and specialists in this subject.

The Journal has been registered by the order of Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of 28.12.2019, and included in the list of scientific specialized editions of Ukraine (*category "B", specialties 103 Geosciences, 106 Geography*).

The journal is registered in the international databases *Index Copernicus, DOAJ, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, ResearchBible, ERIH PLUS, InfoBase Index, Scientific Indexing Services, OAJI*.

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V.N. Karazin Kharkiv National University (Protocols № 19 of 26.12.2022).

Members of the editorial board: *L. Niemets* – Chairman of the Editorial Board, DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; *S. Kostrikov* – DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; *K. Mezentsev* – DSc (Geography), Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University; *V. Peresadko* – DSc (Geography), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; *V. Rudenko* – DSc (Geography), Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; *K. Sehida* – DSc (Geography), Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University; *O. Topchiev* – DSc (Geography), Professor, I.I. Mechnykov Odesa National University; *Yu. Kandyba* – Technical Secretary, PhD (Geography), Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University.

International members of the editorial board: *Y. Arisoy* – PhD (Civil Engineering), Professor, Dokuz Eylul University, Izmir (Turkey); *M. Gentile* – PhD (Geography), Professor, University of Oslo (Norway); *D. Karácsonyi* – PhD (Geography), Research Fellow, Hungarian Academy of Sciences (Hungary); *Wei Li* – PhD (Geography), Professor, Arizona State University (USA); *V. Mykhnenko* – PhD (Political Economy), Associate Professor, University of Oxford (United Kingdom); *C. Morar* – PhD (Geography), Assistant Professor, University of Oradea (Romania); *M. Netzband* – DSc (Natural Sciences), Research fellow, Ruhr-University Bochum (Germany); *G. Nyussupova* – DSc (Geography), Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan); *S. Stanaitis* – Doctor of Social Sciences, Professor, Vytautas Magnus University (Lithuania); *J. Vıla Subirós* – PhD (Geography), Professor, University of Girona (Spain); *D. Szymanska* – DSc (Geography), Professor, Nicolaus Copernicus University (Poland).

Address of the editorial board: Department of Human Geography and Regional Studies, Faculty of Geology, Geography, Recreation and Tourism, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine; tel.: +38(057)707-52-74;

e-mail: chseg@karazin.ua;

website: <http://hgi.univer.kharkov.ua>, <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo>

The authors of the published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts, proper names, etc.

Articles have been reviewed internally and externally.

Certificate of registration: KB № 10768 from 21.12.2005.

З М І С Т

Горизонти науки

Микола Барановський

Особливості та методичні підходи до визначення показників і рівня спроможності територіальних громад України 7

Наукові повідомлення

Flávio Nunes

Social media and migrants' perceptions: Portugal as a potential host country for Brazilian workers 15

Валентина Олійник

Особливості рекреаційного землекористування і розселення приміських зон великих міст 21

Сергій Пугач, Микола Федонюк, Павло Король, Наталія Добровольська

Просторові особливості функціонування мережі мобільного зв'язку lifecell у західній частині України 30

Катерина Сегіда, Ганна Карайченцева

Сучасні тенденції та чинники народжуваності в Україні: регіональний вимір 38

Правила оформлення та подання статей 52

CONTENTS

Science Skylines

Mykola Baranovskyi

Features and methodological approaches to determining the indicators and the level of capacity of the territorial communities of Ukraine 7

Research Reports

Flávio Nunes

Social media and migrants' perceptions: Portugal as a potential host country for Brazilian workers 15

Valentina Oliinyk

Features of recreational land use and settlement of suburban areas of large cities 21

Serhii Puhach, Mykola Fedoniuk, Pavlo Korol, Nataliia Dobrovolska

Spatial features of lifecell mobile network in the western part of Ukraine 30

Kateryna Sehida, Anna Karaichentseva

Temporary trends and factors of birth rate in Ukraine: regional dimension 38

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance 52

<https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-01>
УДК 911.3.477

Надійшла 02 листопада 2022 р.
Прийнята 07 грудня 2022 р.

Микола Барановський

*д. геогр. н., професор кафедри географії, туризму та спорту,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
вул. Графська, 2, 16602, Україна
e-mail: brnm@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0771-1126>*

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ І РІВНЯ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Спроможність територіальних громад є головним індикатором успішності реформи децентралізації. Використання чинної методики для визначення спроможності громад засвідчило її сутнісні та технічні вади. Вона розроблялася на початку адміністративної децентралізації, а тому відображає не реальну спроможність громад, а наявність умов для їхнього формування. Першоосновою для об'єктивного визначення спроможності громад є відбір відповідних показників і методичних підходів до формування шкали її оцінювання. У статті проаналізовано підходи науковців і практиків до визначення переліку показників оцінки спроможності громад. Встановлено, що набір показників залежить від трактування науковцями поняття «спроможна громада», характеризується фрагментарністю (домінують фінансові показники) та формується без належної аргументації.

З урахуванням цих особливостей у дослідженні обґрунтовано доцільність використання економетричних методів і результатів моніторингу діяльності громад для аналізу їхньої спроможності. Сформовано інформаційну базу (27 показників у розрізі 25 громад Полтавської, Волинської та Львівської областей) дослідження, яку можна вважати репрезентативною з огляду на регіональне представлення та різні типи громад. На основі застосування кореляційного та факторного аналізів визначено десять (три соціально-економічні, два інфраструктурні та п'ять фінансових) показників, які належать до найвагоміших індикаторів спроможності громад. Відбір цих показників здійснювався за кількістю значущих кореляційних зв'язків і величини факторних навантажень. Встановлено, що чинний підхід до визначення рівня спроможності громад не дозволяє належним чином оцінити наявні диспропорції. Запропоновано визначати рівень спроможності громад шляхом обчислення інтегрального показника, а шкалу критеріїв вибудовувати з урахуванням його відхилення від пересічних для країни значень.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, спроможність громад, показники спроможності громад, факторний аналіз.

Як цитувати: Барановський, М. (2022). Особливості та методичні підходи до визначення показників і рівня спроможності територіальних громад України. *Часопис соціально-економічної географії*, 33, 7-14. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-01>

In cites: Baranovskyi, M. (2022). Features and methodological approaches to determining the indicators and the level of capacity of the territorial communities of Ukraine. *Human Geography Journal*, 32, 7-14. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-01> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Децентралізація в широкому тлумаченні цього поняття створила належні умови для реформування системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України. Наразі завершився процес формування базових (громади) та субрегіональних (райони) одиниць адміністративного устрою країни. Територіальні громади отримали у своє розпорядження фінансові та інші види ресурсів, які необхідні для виконання покладених на них повноважень. Адміністративна реформа не розв'язала всіх завдань місцевого самоврядування, територіальні громади й далі стикаються з низкою фінансових і соціально-економічних проблем. Результати фінансового моніторингу діяльності громад показали, що частина з них неспроможна повноцінно виконувати свої функції. Водночас постало питання і про те, а які ж критерії та показники мають використовуватися для

оцінки спроможності територіальних громад. Ще на початку процесу адміністративної децентралізації Кабінетом Міністрів України була затверджена «Методика формування спроможних територіальних громад» (зі змінами від 24.01.2020 року) [8], яка містить перелік показників, критеріїв і їх кількісних значень для оцінки спроможності громад. Перші результати використання цієї методики вказують на її вади, можливо через те, що розроблялася вона під потреби формування, а не для оцінки діяльності громад. Відповідно ця методика радше відображає наявність умов для формування [4, с. 52], а не реальну спроможність громад. Розроблення нових підходів і визначення науково-обґрунтованого переліку показників мають забезпечити об'єктивну оцінку спроможності територіальних громад, що важливо контексті їхнього подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Спроможність громад була головною метою їхнього формування. В «Методиці формування...», у багатьох наукових дослідженнях, спроможність громади визначається як її здатність самостійно чи через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг. Такий підхід до її трактування домінував у 2015-2017 роках, а головним критерієм забезпечення спроможності вважалися місцеві ресурси – економічні, земельні, кадрові тощо.

Пізніше, спроможність громади все більше стала ототожнюватися з фінансовими аспектами й трактуватися чи то як «... достатність фінансових ресурсів ОТГ для забезпечення належного рівня надання послуг...» [3, с. 59; 6, с. 58], чи то як «...здатність органів місцевого самоврядування громади самостійно, тобто за рахунок власних бюджетних коштів, інших законодавчо визначених джерел надходжень забезпечити необхідний рівень фінансових ресурсів, а отже, й фінансову автономність» [7, с. 97].

освіту в закладах загальної середньої освіти; 3) площа громади; 4) частка місцевих податків і зборів у доходах громади; 5) індекс податкоспроможності громади. Ці показники відображають переважно соціально-економічний та фінансовий складники розвитку громад. Окрім цього, «Методика...» містить кількісні параметри як показників, так і критеріїв, що дозволяє перевести натуральні значення останніх у відповідні індекси. У ній також виписані рівні спроможності громад: низький (1,5-2,1), середній (2,2-3,8) та високий (3,9-5).

П. Остапенко, відзначаючи окремі сутнісні та

В закордонних дослідженнях спроможність громад визначають за допомогою переліку елементів чи доменів (лідерство, співучасть, партнерство тощо), які потім наповнюють певним набором показників [1; 13]. Подібні дослідження спроможності громад, проте з дещо іншим набором доменів, віднедавна проводяться і в Україні «Регіональним центром економічних досліджень та підтримки бізнесу [12].

Наведений науковий диспут щодо трактування поняття «спроможна громада» не випадковий. Він вказує на необхідність комплексного підходу до його розуміння, що має стати базовою умовою при формуванні критеріїв і переліку показників оцінки спроможності громад.

Питання визначення переліку показників, кількісних значень критеріїв, підходів до оцінки рівня спроможності громад також лишаються дискусійними. В офіційно затвердженій «Методиці...» визначено п'ять показників для оцінки спроможності громад: 1) кількість населення громади; 2) кількість учнів, які здобувають технічні недоліки зазначеної «Методики...», пропонує доповнити наявний у ній перелік показників трьома фінансовими (індекс доходів бюджету, частка витрат на оплату праці загальнодержавних функцій від дохідної частини бюджету, співвідношення базової дотації до загального обсягу бюджетних надходжень) та шістьма інфраструктурними (наявність закладів загальної середньої освіти, амбулаторій тощо) показниками [11] (табл. 1). Причому останні він пропонує розглядати в комплексі, оцінюючи їхню загальну кількість.

Таблиця 1

**Показники спроможності громад
Indicators of community capacity**

Остапенко П. [11]	Методичні рекомендації щодо оцінки фінансової спроможності територіальних громад [9]	Запотоцький С., Телешман В. [5]
<p>П'ять офіційних показників <i>Додаткові показники</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Індекс доходів бюджету. Частка витрат на оплату праці загальнодержавних функцій від дохідної частини бюджету. Співвідношення базової дотації до загального обсягу бюджетних надходжень. Заклади загальної середньої освіти I-III ступенів. Заклади дошкільної освіти. Центри надання адміністративних послуг. Пожежні депо. Амбулаторії. Заклади вторинної медичної допомоги 	<ol style="list-style-type: none"> Доходи загального фонду на 1-го мешканця громади. Частка видатків на утримання апарату ради територіальної громади та її виконавчих органів у бюджеті територіальної громади. Капітальні видатки на 1-го мешканця. Рівень дотаційності бюджету територіальної громади. Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету громади. Видатки на культуру, фізичну культуру і спорт на 1-го мешканця. Частка доходів громади за рахунок трансфертів з державного бюджету. Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету громади (без трансфертів) 	<ol style="list-style-type: none"> Доходи загального фонду на 1-го мешканця громади. Видатки загального фонду на 1-го мешканця. Капітальні видатки на 1-го мешканця. Рівень дотаційності бюджетів. Індекс податкоспроможності. Частка заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету. Частка витрат на оплату праці загальнодержавних функцій від дохідної частини бюджету загального фонду. Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня. Надходження єдиного податку на 1-го жителя. Надходження плати за землю на 1-го жителя

Важливим з позицій пошуку оптимального переліку показників та адекватної методики визначення спроможності громад є аналіз наукових праць, де розглядається винятково її фінансовий складник. Фахівцями Міністерства розвитку громад і територій спільно з експертами у сфері місцевих фінансів та асоціації органів місцевого самоврядування розроблено проєкт «Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад» [9]. У ньому пропонується використовувати для визначення фінансової спроможності громад вісім показників (табл. 1). Проєкт містить також критерії оцінювання та значення критеріїв, які дозволяють визначити відповідні індекси показників. На відміну від офіційної методики, в цьому проєкті критерії оцінювання фінансової спроможності громад розроблені з урахуванням їхнього відсоткового відхилення від пересічних для країни значень. Водночас показники й критерії, які містяться у цьому документі, мають рекомендаційний характер.

Розроблені у «Методичних рекомендаціях...» підходи, доповнені кількома іншими показниками, були використані С. Запотоцьким і В. Телешманом для визначення фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області [5].

Конкретні пропозиції щодо використання окремих показників для визначення фінансової спроможності громад містить дослідження І. Лютого та Н. Спасів. Його автори, спираючись на результати кореляційно-регресійного аналізу стверджують, що виокремлювати групи територіальних громад за їх фінансовою спроможністю необхідно за динамікою надходжень місцевих податків і зборів та власними доходами на одного жителя [7, с. 107]. Вони ж зазначають, що площа та кількість населення не є визначальними при створенні й функціонуванні громад, тим більше в контексті забезпечення їх фінансової спроможності.

Аналіз переліку показників і методів визначення спроможності громад, розроблених науковцями та практиками, свідчить про те, що вони: по-перше, характеризуються фрагментарністю; по-друге, залежать від трактування розробниками поняття «спроможна громада»; по-третє, формуються зазвичай без належної або взагалі будь-якої аргументації, без використання економетричних методів.

Необхідність зміни підходів до визначення рівня спроможності громад зумовлена також тим, що результати застосування офіційної методики виявилися дещо контрверсійними. Так, лише 0,8 % територіальних громад України мають низький рівень спроможності, тоді як високий – 42,4 % [11]. Навіть такі області як Чернігівська та Сумська, з низкою гострих соціально-економічних і демографічних проблем, не мають жодної громади з низьким рівнем спроможності [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на наявні дискусії щодо переліку показників, підходів до оцінки спроможності громад актуальним лишається щонайменше кілька питань: які показники реально презентують спроможність громад, як їх можна визначити?

Які складники (фінансові, інфраструктурні) необхідно враховувати при визначенні спроможності громад? Скільки має бути показників для забезпечення об'єктивності результату та відображення територіальних відмінностей? Які підходи до визначення рівня спроможності громад є найбільш вірогідними?

Метою цього дослідження є визначення на основі економетричних методів переліку показників, які найбільш об'єктивно презентують спроможність громад, а також розроблення пропозицій щодо оцінки рівня спроможності базових одиниць адміністративно-територіального устрою України.

Інформаційну основу для проведення дослідження склали результати моніторингу показників спроможності 25 громад-партнерок Проєкту USAID «Говерла» [10], а також дані Порталу спроможності громад і власних обчислень. До моніторингу увійшло 25 показників, які відображають соціально-економічні, інфраструктурні та фінансові аспекти діяльності територіальних громад Полтавської, Волинської та Львівської областей станом на 01.01.2022 року. Додатково було введено два показники – частка міського населення та динаміка населення громади упродовж 2001-2022 років. Відбір показників, які найбільш повно відображають спроможність громад, здійснювався двома методами: шляхом використання кореляційного та факторного аналізів. У першому випадку вагомість показників визначалася на основі кількості значущих кореляційних зв'язків, у другому – на основі величин факторних навантажень.

Виклад основного матеріалу. Попри те, що останнім часом помітно розширилася статистична база для аналізу розвитку територіальних громад, вона все ж є досить обмеженою для проведення досліджень. За таких обставин виправданим є використання результатів, які були отримані або шляхом опитування, або збору інформації в пілотних адміністративних одиницях.

Для визначення переліку головних показників спроможності громад використовувалося вісім соціально-економічних, п'ять інфраструктурних і 14 фінансових показників (табл. 3). Територіальний зріз цих показників також є досить репрезентативним – п'ять громад Полтавської, по десять громад Волинської та Львівської областей. 3-поміж них частка міських громад склала 48 %, селищних – 24 %, сільських – 28 %. Громади також помітно різняться за площею, кількістю мешканців, особливостями географічного розміщення у межах свого регіону.

На першому етапі відбір найвагоміших показників здійснювався на основі використання кореляційного аналізу шляхом обрахунку кількості значущих зв'язків у відповідній матриці коефіцієнтів парної кореляції (табл. 2). При рівній кількості значущих зв'язків перевагу отримував той показник, який мав більше таких кореляцій із показниками інших блоків. Результати кореляційного аналізу показали, що: 1) соціально-економічні та інфраструктурні показники мають більше значущих зв'язків із показниками інших блоків, тоді як фінансові – у своєму блоці; 2) окремі показники мають

дуже незначну кількість значущих зв'язків, що ставить під сумнів доцільність їхнього використання для оцінки спроможності громад (X_2 , X_8 , X_{27}); 3) перелік найвагоміших показників спроможності громад формують три соціально-економічні (X_1 , X_4 та X_6), три інфраструктурні (X_9 , X_{10} , X_{11}) та шість фінансових (X_{14} , X_{18} , X_{19} , X_{21} , X_{24} та X_{25}) показників.

Факторний аналіз як економетричний метод дослідження дозволяє відібрати найвагоміші характеристики певного явища чи процесу. В цьому дослідженні він використовувався для визначення най-

суттєвіших показників спроможності громад. Вихідні дані включали 27 показників, а мірилом їхньої «ваги» були факторні навантаження a_{ir} . До списку претендентів на статус головних показників спроможності громад відбиралися лише ті з них, які мали факторне навантаження $a_{ir} \geq 0.75$ (табл. 3). Загалом виявилось 13 таких показників. Їхній перелік майже на 60 % збігається із тим, що був сформований на основі використання кореляційного аналізу.

Таблиця 2

Кількість значущих кореляційних зв'язків між показниками спроможності громад*
*The number of significant correlations between community capacity indicators**

Номер показників	Кількість значущих кореляційних зв'язків	Номер показників	Кількість значущих кореляційних зв'язків	Номер показників	Кількість значущих кореляційних зв'язків
X_1	11	X_{10}	12	X_{19}	14
X_2	1	X_{11}	11	X_{20}	9
X_3	9	X_{12}	6	X_{21}	17
X_4	12	X_{13}	6	X_{22}	7
X_5	9	X_{14}	15	X_{23}	12
X_6	12	X_{15}	8	X_{24}	14
X_7	8	X_{16}	13	X_{25}	14
X_8	4	X_{17}	13	X_{26}	10
X_9	13	X_{18}	14	X_{27}	0

* назва показників наведена в таблиці 3

Результати використання «сухих» економетричних методів потребують певної корекції, зокрема врахування пропорційного представлення показників від різних блоків та обмеження їх загальної кількості. Попри сучасні можливості роботи з великими масивами даних, кількість показників для оцінки спроможності громад не має бути надто великою.

Зважаючи на наявні думки й пропозиції науковців із цього питання, оптимальним видається варіант із 10 показників. Відтак до остаточного переліку увійшли три соціально-економічні, два інфраструктурні та п'ять фінансових показників спроможності громад (табл. 3).

Таблиця 3

Факторні навантаження показників спроможності громад
Factor loadings of community capacity indicators

№ з/п	Показники	Фактор навантаження a_{ir}			
		Фактори			
		I	II	III	IV
<i>Соціально-економічні показники</i>					
1.	Чисельність населення, що постійно проживає у громаді, осіб	0,08205	0,46489	0,82967	-0,00560
2.	Кількість учнів, які здобувають освіту у закладах загальної середньої освіти, осіб	-0,07687	0,18467	0,41034	0,35664
3.	Частка учнів у загальній структурі населення громади, %	-0,57392	0,19661	0,20550	0,33797
4.	Кількість дошкільнят у закладах дошкільньої освіти, осіб	0,04271	0,51544	0,82154	-0,00402
5.	Площа громади, км ²	-0,31761	-0,28234	0,73907	0,03766
6.	Щільність населення громади, осіб/км ²	0,46716	0,73166	-0,23816	0,14494
7.	Частка міського населення, осіб	0,03622	0,65557	0,50377	-0,37234
8.	Динаміка чисельності населення упродовж 2001-2022 років, %	-0,16720	0,60745	-0,29121	0,58026

№ з/п	Показники	Фактор навантаження a_{iF}			
		Фактори			
		I	II	III	IV
<i>Показники інфраструктури</i>					
9.	Кількість закладів загальної середньої освіти I-III ступенів, од.	-0,41748	0,15171	0,72704	0,06750
10.	Співвідношення кількості учнів до кількості закладів загальної середньої освіти I-III ступенів	0,44230	0,73550	0,14524	0,16314
11.	Кількість закладів дошкільної освіти, од.	-0,31484	-0,00097	0,89003	0,03304
12.	Співвідношення кількості дошкільнят до кількості закладів дошкільної освіти громади	0,21775	0,80409	0,12988	-0,13382
13.	Кількість закладів, що надають первинну медичну допомогу, од.	0,07025	-0,01175	0,78763	-0,10349
<i>Фінансові показники</i>					
14.	Доходи загального фонду бюджету територіальної громади на одного мешканця (без трансфертів), грн	0,82954	-0,44717	-0,15800	0,07586
15.	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету територіальної громади, %	-0,53165	-0,05563	0,14944	-0,46542
16.	Фіскальна віддача території громади, тис. грн/км ²	0,62436	0,41008	-0,35526	0,23425
17.	Рівень дотаційності бюджету %	-0,84951	-0,21139	-0,00913	0,17576
18.	Індекс податкоспроможності бюджету територіальної громади, од.	0,81502	0,12508	-0,18159	0,01200
19.	Частка доходів за рахунок трансфертів з державного бюджету, %	-0,95673	-0,13132	0,01528	0,14187
20.	Видатки загального фонду бюджету територіальної громади на одного мешканця, грн	0,38704	-0,75612	-0,15217	0,04612
21.	Видатки бюджету територіальної громади на утримання апарату управління на одного мешканця, грн	0,67123	-0,44266	-0,45253	0,15813
22.	Співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду (без трансфертів), %	-0,65363	-0,11124	-0,42071	0,12884
23.	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади, %	-0,94223	-0,02034	-0,12743	0,07040
24.	Капітальні видатки бюджету територіальної громади на одного мешканця, грн	0,80058	-0,04986	-0,31125	0,26015
25.	Питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків бюджету територіальної громади, %	0,69359	0,24121	-0,28172	0,26014
26.	Видатки бюджету територіальної громади на загальну середню освіту на одного учня, грн	0,06542	-0,90573	-0,19759	-0,08785
27.	Видатки бюджету територіальної громади на дошкільну освіту на одне дошкільня, грн	-0,01545	0,13396	-0,08519	-0,77626
	Загальна дисперсія	7,91750	5,30735	5,34509	1,92290
	Частка в загальній дисперсії	0,29324	0,19656	0,19796	0,07121

Сірим кольором виділено 10 найвагоміших показників спроможності громад

Присутність окремих показників в узагальненому переліку потребує додаткових коментарів. Так, показник щільності населення був включений до списку через велику кількість значущих кореляційних зв'язків і досить значне факторне навантаження. Показник «Співвідношення кількості дошкільнят до кількості закладів дошкільної освіти громади» був вилучений через квотний принцип. Окрім цього, зазначений показник відображає не забезпеченість громад закладами інфраструктури, а наповнюваність

дошкільних установ. Найскладнішим був відбір фінансових показників, зважаючи на їх велику кількість і значні факторні навантаження. Показник «Частка доходів за рахунок трансфертів з державного бюджету» за своєю сутністю подібний до показника «Рівень дотаційності бюджетів громад», що підтверджує кореляційна залежність між ними ($r=0,918$). До фінального списку було включено саме другий із них, оскільки він часто зустрічається в наукових дослідженнях і реально відображає спро-

можність громади. З досить великої групи показників, що характеризують видатки громади, було відібрано два показники: 1) питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади; 2) видатки бюджету територіальної громади на загальну середню освіту на одного учня. Такий вибір зумовлений найвищими значеннями їх факторних навантажень, а також тісними кореляційними зв'язками з іншими показниками цього блоку.

Поряд із визначенням переліку показників важливе значення мають їх критерії та методи обчислення рівня спроможності територіальних громад. Підходи, які використовувалися в офіційній методиці для переведення натуральних показників в індекси, виявилися не зовсім вдалим. Через це логічним видається визначити рівень спроможності громад на основі обчислення інтегрального показника, а шкалу його градацій вибудувати відштовхуючись від пересічного для країни значення. Для визначення рівня спроможності громад S_j можна використовувати відому формулу:
$$S_j = \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{max} - X_{ij}}{X_{max} - X_{min}} \right) + \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{ij} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \right)$$
, де X_{min} та X_{max} – мінімальне та максимальне значення вихідних показників, X_{ij} – фактичне значення вихідних показників. Перша частина формули використовується для показників-децимляторів, друга – показників-стимуляторів.

При розробленні шкали критеріїв оцінювання рівня спроможності громад доцільно скористатися підходами, які використовувалися для делімітації депресивних територій різного типу. Відтак найвищий і найнижчий рівні спроможності громади матимуть тоді, коли інтегральний показник буде відповідно на 25 % більшим чи на 25 % меншим від пересічного для країни значення. Загалом шкала оцінювання рівня спроможності громад може мати такий вигляд: 1) високий рівень – понад +25 % від пересічного значення; 2) оптимальний – +10 % – +25 %; 3) задовільний – +/-10 % від пересічного для України значення; 4) помірний – -10 % – 25 %; 5) низький – менше ніж 25 % від пересічного для країни показника.

Висновки. Після завершення адміністративної децентралізації актуальними є не лише економічні аспекти діяльності громад, а й пошук методів адекватної оцінки їхньої спроможності. Результати вико-

ристання офіційної методики для визначення спроможності громад свідчать про те, що вона є не зовсім вдалою, містить сутнісні та технічні вади. Наразі в середовищі науковців і практиків немає одностайної думки як щодо показників, так і щодо підходів до визначення рівня спроможності громад. Перелік показників, розроблених різними авторами, характеризується фрагментарністю (домінують фінансові показники) та формується зазвичай без належної або взагалі будь-якої аргументації. Використання економетричних методів, зокрема факторного аналізу, дозволяє зробити відбір найвагоміших показників спроможності громад більш об'єктивним. З урахуванням результатів кореляційного й факторного аналізів визначено 10 найвагоміших для оцінки спроможності громад соціально-економічних, інфраструктурних і фінансових показників: 1) чисельність населення, що постійно проживає у громаді; 2) кількість дошкільнят у закладах дошкільної освіти; 3) щільність населення громади; 4) кількість закладів дошкільної освіти; 5) кількість закладів, що надають первинну медичну допомогу; 6) доходи загального фонду бюджету територіальної громади на одного мешканця (без трансфертів); 7) рівень дотаційності бюджету; 8) індекс податкоспроможності бюджету територіальної громади; 9) питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади; 10) видатки бюджету територіальної громади на загальну середню освіту на одного учня. Їхня належність до зазначеного переліку визначалася на основі величини факторних навантажень і кількості значущих кореляційних зв'язків.

Оцінка рівня спроможності громад має здійснюватися на основі обчислення інтегрального показника, а шкала критеріїв вибудовуватися з урахуванням його відхилення від пересічних для країни значень.

Проведене дослідження – це одна з перших спроб перевести наукову дискусію щодо показників спроможності громад із вербальної в економетричну площину. Наступним кроком має бути перевірка об'єктивності визначених показників і методичних підходів до оцінки рівня спроможності громад на загальнодержавному рівні. Наразі це найбільш перспективний напрямок подальших досліджень із цієї проблематики.

Список використаної літератури:

1. Laverack G. Addressing the Contradiction Between Discourse and Practice in Health promotion. Thesis for: PhD Advisor: Deakin University, Melbourne / https://www.researchgate.net/publication/278963892_Addresssing_the_Contradiction_Between_Discourse_and_Practice_in_Health_Promotion.
2. Барановський М.О., Барановська О.В. Спроможність громад: порівняльний аналіз Сумської та Чернігівської областей / Сьомі Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції (Суми, 14-16 жовтня 2022 р.). СумДПУ імені А.С.Макаренка [упорядник Корнус А.О.]. Суми, 2022. С. 52-61.
3. Буряченко А.Є., Філімошкіна І.О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні / Фінанси України. №5, 2018. С. 56-68.
4. Гринчишин І.М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 6 (134), 2018. С. 52-56.
5. Запотоцький С., Телешман В. Фінансова спроможність територіальних громад Чернівецької області / Економічна та соціальна географія. Вип. 87, 2022. С. 14-25.

6. Кириленко О. Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад / Вісник Тернопільського національного економічного університету. № 3, 2020. С. 54-68. <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.054>
7. Лютий І.О., Спасів Н.Я. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад / Фінанси України. №7, 2019. С. 92-112. <https://doi.org/10.33763/finukr2019.07.092>
8. Методика формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 №214 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.
9. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (проект) / Міністерство розвитку громад і територій. Київ, 2021. 9 с.
10. Показники спроможності 25 пілотних громад за даними станом на 01.01.2022 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/908/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%9625%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_ukr.pdf
11. Остапенко П. Критерії спроможності громади: досвід України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/13922>.
12. Рейтинг найкращих громад Чернігівської області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://snovmr.gov.ua/rejtyng-najkrashhyh-gromad-chernigivskoyi-oblasti>.
13. Чубарь О.Г., Машіко К.С., Траньович Ю.П. Роль партнерських відносин у розбудові спроможності громади: сутність та підходи до оцінювання / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Вип. 1(57), 2021. С. 90-97. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1\(57\).90-97](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1(57).90-97).

Mykola Baranovskyi

DSc (Geography), Professor of the Department of Geography, Tourism and Sportsand, Nizhyn Mykola Gogol State University, Graftska Str., 2, Nizhyn, Chernihivska Oblast, Ukraine, 16600, e-mail: brnm@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0771-1126>

FEATURES AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINING THE INDICATORS AND THE LEVEL OF CAPACITY OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE

The capacity of territorial communities is the main indicator of the success of the decentralization reform. Applying the current methodology to determine the capacity of communities showed its essential and technical flaws. The methodology was developed at the beginning of administrative decentralization; therefore, it does not reflect the real capacity of communities, but the presence of conditions for their formation. The primary basis for an objective determination of community capacity is the selection of the relevant indicators and methodological approaches to the development of its assessment scale. The article analyses the approaches of academics and practitioners to determining the list of indicators for the assessment of community capacity. It was established that the set of indicators depends on the scientists' interpretation of the concept of "capable community", it is characterized by fragmentation (financial indicators dominate) and is developed without proper reasoning.

Considering these features, the study justified the appropriateness of using the econometric methods and the results of monitoring the activities of communities to analyse their capacity. An information base (27 indicators across 25 communities of Poltava, Volyn and Lvov regions) of the study, which can be considered representative in terms of the regional representation and different types of communities, was formed. Based on the application of correlation and factor analyses, ten (three socio-economic, two infrastructural, and five financial) indicators, which are among the most important indicators of community capacity, were identified. These indicators were selected considering the number of significant correlations and the value of factor loadings. The study established that the current approach to determining the level of community capacity does not enable a proper assessment of existing disproportions. The study proposes to determine the level of community capacity by calculating an integral indicator and to develop a scale of criteria taking into account its deviation from the average values for the country.

Keywords: *decentralization, territorial community, community capacity, indicators of community capacity, factor analysis.*

References:

1. Laverack, G. (1999). Addressing the Contradiction Between Discourse and Practice in Health promotion. Thesis for: PhD Advisor: Deakin University, Melbourne / <https://www.researchgate.net/publication/278963892> Addressing the Contradiction Between Discourse and Practice in Health Promotion
2. Baranovskyi, M.O., & Baranovska, O.V. (2022). Spromozhnist hromad: porivnialnyi analiz Sums'koi ta Chernihivskoi oblastei [The capacity of communities: a comparative analysis of Chernihiv and Sumy regions]. *Seventh Sumy Scientific Geographical Readings*, 52-61 [in Ukrainian].
3. Buriachenko, A., & Filimoshkina, I. (2018). Fiskalna detsentralizatsiia ta finansova spromozhnist mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Fiscal decentralization and financial capacity of the local government in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, 5, 56-68 [in Ukrainian].
4. Hrynychshyn, I. (2018). Spromozhnist terytorialnykh hromad: teoretychnyi dyskurs [Capacity of territorial communities: theoretical discourse]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 6 (134), 52-56 [in Ukrainian].

5. Zapototskyi, S., & Teleshman, V. (2022). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad Chernivetskoï oblasti [Finacial capacity of territorial communities in Chernivtsi region]. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 87, 14-25 [in Ukrainian].
6. Kyrylenko, O., & Baranets, J. (2020). Dosvid zabezpechennia finansovoi spromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Experience of ensuring the financial capacity of united territorial communities]. *The Herald of Ternopil National Economic University*, 3, 54-68 [in Ukrainian].
7. Ljutyj, I., & Spasiv, N. (2019). Otsinka finansovoi spromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Assessment of the financial capacity of united territorial communities]. *Finance of Ukraine*, 7, 92-112 [in Ukrainian].
8. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 214 [Methodology for the formation of capable territorial communities: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 214]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. Metodichni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad (proiekt) [Methodological recommendations for assessing the level of financial capacity of territorial communities (project)]. *Ministry for Communities and territories development of Ukraine*, 2021, 9 p. [in Ukrainian].
10. Pokaznyky spromozhnosti 25 pilotnykh hromad za danymy stanom na 01.01.2022 roku [Capacity indicators of 25 pilot communities according to data as of 1 January, 2022]. Retrieved from [/https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/908/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_25_%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_ukr.pdf](https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/908/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_25_%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_ukr.pdf) [in Ukrainian].
11. Ostapenko, P. (2021). Kryterii spromozhnosti hromady: dosvid Ukrainy [Community capacity criteria: experience of Ukraine]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/13922> [in Ukrainian].
12. Reitynh naikrashchykh hromad Chernihivskoi oblasti [Rating of the best communities of Chernihiv region]. Retrieved from <https://snovmr.gov.ua/rejtyng-najkrashhyh-gromad-chernigivskovi-oblasti> [in Ukrainian].
13. Chubar, O.G., Mashiko, K.S. & Tranyovych, Yu.P. (2021) Rol partnerskykh vidnosyn u rozbudovi spromozhnosti hromady: sutnist ta pidkhody do otsiniuvannia [The role of partnership relations in the development of the community capacity: essence and approaches to evaluation]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy series*, 1(57), 90-97 [in Ukrainian].

Received 02 November 2022

Accepted 07 December 2022

<https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-02>
UDC 911.3

Received 12 October 2022
Accepted 20 November 2022

Flávio Nunes

*PhD (Geography), Assistant Professor at the Department of Geography
University of Minho, Campus de Azurém, 4800-058 Guimarães, Portugal*
e-mail: flavionunes@geografia.uminho.pt, <https://orcid.org/0000-0002-4818-3825>

SOCIAL MEDIA AND MIGRANTS' PERCEPTIONS: PORTUGAL AS A POTENTIAL HOST COUNTRY FOR BRAZILIAN WORKERS

Social media use is increasingly affecting the various stages preceding the decision to emigrate, including the selection of final destination. Future migrants meaningfully use ICT to connect with those workers who are already living abroad, as a result more accurate perceptions of host societies are emerging through peers' experiences. This study evaluates the specific role played by YouTube in the way Brazilians are creating their mental images of Portugal. A sample of 135 YouTube videos were analyzed, in which Brazilian emigrants share their testimonies of adaptation to the Portuguese reality. The conclusions point out to a mismatch between the low skills' jobs, locally available in the Portuguese labor market, and the higher qualification profile of many Brazilian workers who moved to Portugal. If expectations must be reduced in terms of economic prosperity, there is a consensus regarding a higher quality of life, in a broader sense, experienced by Brazilian migrants after their decision to live and work in Portugal.

Based on the specific results of this study it possible to highlight some consensus among the testimonies analyzed which, for that reason, assume a non-negligible importance in the perceptions about Portugal that are being structured by potential Brazilian migrants, also due to the high number of views and shares these videos receive. These points of consensus deserve reflection by those who study migrations and define policy guidelines on migratory processes, especially in a country whose government has assumed the importance of immigration as a way to mitigate the effects of the alarming demographic ageing of the Portuguese society. Among these points of consensus are the warnings about the initial difficulties of integration into the labor market and the need to accept job offers that do not match the qualification profiles and professional skills developed in Brazil. There is also a warning about the need to reduce expectations regarding an eventual ambition of a substantial improvement of the financial conditions of these migrants. Although such difficulties do not condition an evident progress in terms of comfort and quality of life, which ends up providing a general satisfaction among Brazilians who decided to choose Portugal as their emigration destination.

Keywords: *Perception Geography, labor market integration, youtube, Brazil, Portugal.*

In cites: Nunes, F. (2022). Social media and migrants' perceptions: Portugal as a potential host country for Brazilian workers. *Human Geography Journal*, 32, 15-20. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-02>

1. Introduction. Perception geography believe that people behave in real-world, in terms of territorial appropriation and use, many times according to subjective and mental images, and not only founded on objective knowledge; this assumption is on the basis of a psychologically grounded geography. Since the 1960s many geographical researches have been exploring the complexity behind the composition of territorial mental images, assuming that those can be measured accurately (Bunting and Guelke, 1979; Amedeo and Golledge, 2004). Nonetheless, this subject has been continuously demanding further researches on an attempt to understand how these geographical perceptions evolve, as well as towards the investigation of the relationships between those mental images and actual behavior in real-world geographical contexts (Tuan, 2004). The emphasis on spatial decision-making processes generated the impulse for these geographical studies, as they contribute to a more comprehensive understanding of many individual/institutional spatial behaviors, such as consumer choices in market places, industrial and retail location decisions, trip determinations or housing options

(Amedeo and Golledge, 2004). This paper intends to contribute to this on-going research field by exploring a different approach, its novelty lay in directing geographers' attention to the impact of social media on the way individuals as well as groups perceive and appraise their external environment.

The uniqueness of individual experiences and perceptions of a neighborhood, a city, a region or even a country are now easily worldwide spread throughout internet communication platforms, influencing geographical mental images as well as human decision-making in spatial contexts (Huang and Wong, 2016). But how social media and online information is being currently used to generate mental images and consequently determining people acting in spatial contexts? This is an emerging topic of research that is only now starting to get the attention of human geographers, and is demanding the development of new methodological approaches (Fearnley, 2020; Aversa, Hernandez and Doherty, 2020; Zhang et al., 2021).

In order to give a contribute to the exploration of new methodological tools, this study intends to disclose

geographical perceptions that are being currently formed by the massive use of online telematic platforms, focusing on a specific spatial decision-making process: migrants' choices determining final work destinations and how those decisions are informed by online individual testimonies on labor market integration.

In digital era multiple effects and implications of online communication technologies have been reflected in different stages of migration processes contributing to the emergence of a hypermobile society (Hamel, 2009; Cooke and Shuttleworth, 2017a, 2017b; Martins and Silva, 2018; Iqbal et al., 2020):

- while choosing the final work destination (country, region, city) by facilitating the access to helpful information to clarify doubts and apprehensions;
- during the job search process, often initiated still at the origin from the use of online job agency services or throw job interviews in video call mode;
- during the process of integration in host communities by using online services to exchange experiences with those who are facing the same process of adaptation; or by facilitating remittances and allowing migrants to stay connected to families and friends who remain in the place of origin.

As there is a wide influence of the information and communication technologies in the migration process, this article focuses exclusively on assessing how social networks and telematic platforms can impact the stages preceding the decision to emigrate and the choice of the final work destination, causing significant transformations in this spatial decision-making process. Getting the opportunity to know real experiences of those who already faced the difficulties of adaptation in a certain work destination tend to be highly valued by those who are considering the same challenge, as it allows anticipating similar integration problems and thus facilitating their resolution. However, if access to these experiences was until very recently restricted to face-to-face interactions in the context of each individual's relational networks, such as family, friendship or professional networks (Truzzi, 2008), nowadays the ease of creating, sharing and disseminating digital contents allows these preliminary clarifications to be obtained from strangers, but whose personal experiences are also valued, especially because they represent a greater diversity of cases and thus allow the creation of a more faithful perception of the chosen destination, particularly its strengths and weaknesses.

2. Research methods. Questionnaires, interviews and focus groups are standard social science research methods for eliciting opinions from the workers in migration studies. This study explores the potential of a different methodological approach, as it seeks to reflect on the role that online social medial, in particularly the YouTube, has been playing in the way potential migrants structure their mental image about the work destination to which they are considering to move. In order to assess how YouTube interferes in the creation of the mental image that potential Brazilian emigrants create about Portugal, this research is based on an analysis of content, from the viewing of the reports of a sample of 129 videos that seek to disseminate testimonies of adaptation to the Portuguese reality to those who still reside in Brazil

and are also considering the same emigration destination. We opted for a traditional thematic categorical analysis of the analyzed discourses (Guerra, 2006), with the breakdown of the accounts into categories, according to analogical groupings (categories that represent the combination of discourse elements referring to a given general problem), thus trying to reach the implicit content of the shared testimonies. The categories detected were: advantages and disadvantages of Brazilian emigration to Portugal; integration in the host communities; labor market; cost of living; the choices taken regarding the place of residence in Portugal; and learnings and recommendations to potential Brazilian emigrants considering moving to Portugal. In order to illustrate and enrich the analysis, we chose to present narrative extracts of the YouTubers sample, which allows us to know their experiences and their own reflection on the issues addressed.

Regarding the sample analyzed and its characterization, it is important to mention that the selection of the videos was obtained by entering the descriptor 'integration of Brazilians in Portugal' in the YouTube search engine, considering only reports of Brazilian emigrants living in Portugal. The sample composed by these 129 videos corresponds to a total of 1268 minutes of recording (more than 21 hours of analyzed reports), and these audiovisual documents have an average duration of 9 minutes and 50 seconds. The videos that make up the analyzed sample were, overall, the target of 4,568,415 views. The sample is composed of videos whose record of views varies between 78 and 707,697 views, and on average each of these videos was viewed by 35,414 individuals. There is a balance in the gender of authorship of the videos in this sample, with a slight overrepresentation of the female gender (54% of the videos analyzed were recorded and shared by Brazilian citizens living in Portugal).

The results of the analysis are summarized below around four dimensions, which recurrently stand out in the discourses of this sample and tend to structure the perception created about Portugal by those who are confronted by these testimonies: Portugal: a welcoming country but with interaction networks that are difficult to structure; Portugal: a country of difficult and demanding professional integration; Portugal: a country where the probability of getting rich is very low; Portugal, a country with high levels of well-being and high quality of life standards.

2. Portugal: a welcoming country but with interaction networks that are difficult to structure. In general, the testimonies analyzed convey an image of Portugal as a country where attitudes of discrimination/superiority towards Brazilian immigrants do not prevail. However, some not so positive experiences were reported, although very sporadic, especially by female individuals who complained of some stigmas related with past and minority migratory movements, but which still determine mental images created in the meantime. Despite this, the prevailing opinion is that the Portuguese are a welcoming people to foreign citizens, valuing the presence in the country of individuals coming from diverse cultural contexts (as tourists, abroad students, migrant workers, ...), which allows the creation of a con-

text promoting dynamics of cultural enrichment, as well as respect and appreciation of diversity.

If the Portuguese are seen as welcoming and helpful, however these Youtubers alert Brazilians who think on coming to Portugal for significant cultural differences between the two countries. These differences are manifested not so much in the language -if in both countries the Portuguese is the official language there are some differences requiring some adaptation-, but mainly in distinct personality traits that determine an identity of the Portuguese people, distinct from the Brazilians. In this context, the more reserved and distant attitude of the Portuguese is recurrently mentioned. They are presented, by these Brazilian Youtubers, as individuals where a more closed and reserved attitude prevails, which creates added difficulties in what concerns the challenge of structure friendship networks, in comparison with the relationship practices present in the Brazilian reality. Friendships with Portuguese people require, in the view of these Youtubers, longer processes of interactions, in which trust grows and friendship is gradually strengthened. Alongside this characteristic, some warnings were made regarding a more assertive posture by the Portuguese when they need to make some criticism, repair or call attention, something that may be interpreted by the Brazilian immigrant as eventually a problematic issue, but which in reality only reflects a more direct and assertive posture on the part of the Portuguese.

“The Portuguese are very closed. In Brazil people easily make friends with anyone and for any reason, while here people turn out to be more suspicious.”

[Video posted by a male youtuber, with 83327 views on 15/03/2022]

“The Portuguese people first analyses, then they embrace.”

[Video posted by a male youtuber, with 83327 views on 15/03/2022]

“The Portuguese are direct people, a little different from the Brazilians who try to say things more delicately and with a game of waist, but with time I realized that it was something present in the Portuguese and that they did not do for bad reasons. However, at first, it wasn't easy to deal with this.”

[Video posted by a female youtuber, with 7541 views on 11/04/2022]

“The teachers and people in general here in Portugal are much more direct...the Portuguese go straight in what they intend to say, and it's not because they are rude it's because it's their way.”

[Video posted by a female youtuber, with 34974 views on 19/03/2022]

2. Portugal: a country of difficult and demanding professional integration

In the speeches analyzed one of the most consensual aspects about the adaptation process of Brazilian immigrants to Portugal is related to the integration in the labor market, which tends to devalue the qualifications and professional experience with which Brazilian immigrants arrive in Portugal. Recurrently, Youtubers referred to the need, especially in the initial stage of reception, for Brazilian immigrants to accept the existing job offers and not persist in the illusion of finding the job they consider adequate to their qualifications and professional skills.

The needs to accept unqualified, often physically demanding and low-paid jobs, promotes some frustration

and in many cases leads these migrants to question whether they made the best choice when they decided to leave Brazil to come to Portugal. Different motivations lead to the decision to emigrate but they almost always involve a desire to improve the quality of life and well-being levels. However, these reports mention that coming to Portugal will often imply leaving a job in Brazil, which is more comfortable and adequate to the professional profile of the individual, and therefore provides greater personal fulfilment; to move to a job in Portugal that he/she never even imagined having to perform, in some cases arduous tasks in the primary sector associated with agricultural activities.

“You have to be available for difficult jobs that are not in line with your qualifications. Before Brazilians come here, they have to be prepared for this. [...] If for you it is unacceptable to have a difficult work, for example in agricultural activities, then I don't know if Portugal should be an option for you. In Brazil I worked in a bank, I had a degree in Financial Management and the first job I had in Portugal was in agriculture. I had never been working in a farm in my life, and the first thing I did here was pick peppers. I worked from 8h in the morning to 5h in the afternoon, with a one-hour lunch break in the plantation, with nowhere to heat my food. [...] The first few days I cried. My back ached. My body couldn't take it. [...] I thought... what am I doing with my life? I left Brazil where I had a life that wasn't bad and I thought of giving up and going back. Why am I going through this? I don't deserve this.”

[Video posted by a female youtuber, with 193789 views on 12/03/2022]

If the labor market integration can be an unexpected, demanding and difficult challenge to accept; these Youtubers, from their personal experiences, underline three factors that can motivate future Brazilian immigrants in this difficult process of professional integration in Portugal.

Firstly, the observation that, afterwards and with the contacts established over time, in many cases there is a transition to better jobs, better paid and leading to higher levels of satisfaction. However, in the initial stage it is necessary to accept the job available, which will enable to face the financial burden that the move to Portugal will imply.

Secondly, these Youtubers based on their experiences consider fact that in Portugal there are no humiliating or discrediting jobs, and the individual does not have his/her status and recognition in society directly related to the professional function he/she performs, contrary to what often happens in Brazil.

Finally, the observation that even the performance of a more unqualified job and with low remuneration (coinciding in many cases with the minimum wage) often allows one to enjoy a comfort and quality of life that in Brazil is very difficult to achieve, even with jobs considered more dignified and prestigious.

“There are people who are in Brazil and send me messages like 'I work in such and such area, how is that area there?' Well, you are going to emigrate and the first thing you have to understand is that you have to take whatever you can find.”

[Video posted by a male youtuber, with 17606 views on 19/04/2022]

“If in Brazil there are discrediting jobs because it affects status, that's not the case here. You have to come with the awareness that work is work and that you will have to earn money. It doesn't matter what you are going to do. Here there is

no humiliating work. Here is normal to work in the agricultural activities. It is not humiliating like it is in Brazil.”

[Video posted by a female youtuber, with 345339 views on 11/03/2022]

2. Portugal: a country where the probability of getting rich is very low

The Youtubers' reports are clear in their warnings to potential Brazilian immigrants, about the need to avoid moving to Portugal if their decision to emigrate is related to the desire to raise their economic level and become rich through the effort of their work. Although they mention they know of cases of Brazilians who have opened their businesses in Portugal and who have significantly improved their financial condition, they refer that these cases are very sporadic. In general, Brazilian immigrants in Portugal who live from their work, have salaries that allow them to have a comfortable life considering the cost of living in Portugal, but do not allow them to save money. Those who want to emigrate in order to work and send funds to their family who stayed in Brazil will find it very difficult to do so from Portugal. Money saving is considered difficult because jobs with high salaries are few and difficult to obtain, but also because the current expenses in Portugal (housing, food, electricity, water, transports...) have a high weight in the domestic economy. Among these are the high costs of housing, especially for those who choose to live in the large urban-metropolitan agglomerations. As well as the high costs of electricity paid in Portugal, which has a huge relevance with the need to heat homes, particularly for Brazilians who are used to a tropical climate and face many difficulties adapting to the low temperatures typical of the winter months in Portugal.

“If the idea is to have money to send to the family, it doesn't compensate to be here, unless you get your own business and it goes very well. [...] However here you can live very well with just the minimum wage, but when you want to save money, this is not the best country to choose.”

[Video posted by a male youtuber, with 89376 views on 11/03/2022]

“Portugal is not a country to make money, it's a country for you to have a better quality of life.”

[video posted by a female youtuber, with 8716 views on 16/03/2022]

2. Portugal, a country with high levels of well-being and high quality of life standards

Although integration into the labor market is mentioned to be difficult in Portugal, as it is the probability of enrichment and the ability to accumulate money; there is a consensus among Youtubers on the ease of obtaining a job with a salary level in Portugal, which, despite not being high, allows for a higher level of quality of life and well-being compared to what these immigrants had in Brazil. This increase in comfort, well-being and quality of life faced by Brazilian workers is seen in multiple dimensions of their daily life in Portugal, such as: the high levels of security in Portuguese society; the recognition of the existence in Portugal of a good purchasing power and the ability to access high quality products, when compared with reality in Brazil; the valorization of a public health system and quality education in Portugal; as well as the organization and good functioning of the public transport system.

“I advise people to come to Portugal if they want happiness, well-being and security for their family.”

[Video posted by a male youtuber, with 91453 views on 18/04/2022]

“In Portugal you can find practically everything you are looking for in a country to live in. The biggest advantage by far is safety. The level of crime is extremely low compared to Brazil.”

[Video posted by a male youtuber, with 175188 views on 15/03/2022]

“There is no feeling that you can be robbed at any moment. You can wear your rings and earrings and wedding ring. People drive around with their cars with their windows open, they have convertible cars and there is no feeling of insecurity here.”

[Video posted by a female youtuber, with 67487 views on 16/04/2022]

“There is no money that can pay for the peace and tranquility that I find in Portugal.”

[Video posted by a male youtuber, with 156743 views on 17/04/2022]

3. Conclusion. Visualizing YouTube videos is nowadays a common practice for millions of citizens worldwide, and it is impossible to neglect its influence on the way future migrants define their perception about potential host societies. In this study it was possible to evaluate how the contents of these videos can help to clarify doubts and apprehensions, based on the experiences of those who have already faced the same mobility challenge. However, it is important to highlight some limitations of social media research, especially those around sampling, mainly because it is not possible to define a set of videos posted by individuals representing different ages groups, genders, educational backgrounds or geographic locations, as this information is not available. Despite this sampling representative issues, this research provides insights into the opportunities of social media as a tool for a future generation of geographers concerned with perception geographies.

The experiences of adaptation to a specific labor market, previously faced by who come from the same geographical origin, has always been highly valued by those who are thinking about the possibility to migrate to the same desired destination, as it allows the anticipation of similar integration problems. However, if until very recently the access to these experiences were restricted to face-to-face interactions in the context of each individual contacts, such as family, friendship or professional networks; nowadays the ease of creating, sharing and disseminating digital content allows these previous clarifications to be obtained from information transmitted by strangers, which allows the access to a greater diversity of cases.

Based on the specific results of this study it possible to highlight some consensus among the testimonies analyzed which, for that reason, assume a non-negligible importance in the perceptions about Portugal that are being structured by potential Brazilian migrants, also due to the high number of views and shares these videos receive. These points of consensus deserve reflection by those who study migrations and define policy guidelines on migratory processes, especially in a country whose government has assumed the importance of immigration as a way to mitigate the effects of the alarming demographic ageing of the Portuguese society (Pinto, 2019; MPG, 2020). Among these points of consensus are the warnings about the initial difficulties of integration into

the labor market and the need to accept job offers that do not match the qualification profiles and professional skills developed in Brazil. There is also a warning about the need to reduce expectations regarding an eventual ambition of a substantial improvement of the financial

conditions of these migrants. Although such difficulties do not condition an evident progress in terms of comfort and quality of life, which ends up providing a general satisfaction among Brazilians who decided to choose Portugal as their emigration destination.

References:

1. Amadeo, Douglas and Golledge, Reginald (2004). Environmental perception and behavioral geography. In Gary Gaile and Cort Willmott (eds.) *Geography in America and the dawn of the 21st century*. New York: Oxford University Press, pp. 133-149.
2. Aversa, Joseph; Hernandez, Tony and Doherty, Sean (2020). Spatial Big Data and Business Location Decision-Making: Opportunities and Challenges. In: E. Vaz. (ed.) *Regional Intelligence*. Cham: Springer, pp. 205-224. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36479-3_11
3. Bunting, Trudi and Guelke, Leonard (1979). Behavioral and perception geography: a critical appraisal. *Annals of the Association of American Geographers*, 69(31), pp. 448-462. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1979.tb01268.x>
4. Cooke, Thomas and Shuttleworth, Ian (2017a). Migration and the internet. *Migration Letters*, 14(3), pp. 331-342.
5. Cooke, Thomas and Shuttleworth, Ian (2017b). The effects of information and communication technologies on residential mobility and migration. *Population, Space and Place*, vol. 24, n° 3, 11p. <https://doi.org/10.1002/psp.2111>
6. Fearnley, Francesca (2020). Social media as a tool for geographers and geography educators. In Nicola Walshe and Grace Healy (eds.) *Geography Education in the Digital World. Linking Theory and Practice*. London: Routledge, 12 p.
7. Guerra, I. (2006). *Pesquisa qualitativa e análise de conteúdo. Sentidos e formas de uso*. Estoril: Princípia Editora.
8. Hamel, J.Y. (2009). Information and Communication Technologies and Migration. *Human Development Research Papers Series*, vol. 39, N. 2009, 46 p.
9. Huang, Qunying and Wong, David (2016). Activity patterns, socioeconomic status and urban spatial structure: what can social media data tell us?, *International Journal of Geographical Information Science*, 30:9, 1873-1898. <https://doi.org/10.1080/13658816.2016.1145225>
10. Iqbal, Kashif; Peng, Hui; Hafeez, Muhammad; Khurshaid, K. (2020). Analyzing the Effect of ICT on Migration and Economic Growth in Belt and Road (BRI) Countries. *Migration & Integration* 21, 307–318. <https://doi.org/10.1007/s12134-019-00739-z>
11. Martins, L. & Silva, J. (2018). As Representações Sociais de portugueses sobre os imigrantes brasileiros no Youtube. *Terra Plural*, vol.5, n.1, pp. 51-64.
12. MPG – Migration Policy Group (2020). *Migrant Integration Policy Index 2020*. <https://www.mipex.eu/international-launch-mipex2020>
13. Pinto, Joana (coord.) (2019). *Desafios demográficos: o envelhecimento*. Coimbra: Edições Almedina.
14. Tuan, Yi-Fu (2004). Perceptual and cultural geography: a commentary. *Annals of the Association of American Geographers*, 93(4), pp. 878-881. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2003.09304008.x>
15. Truzzi, O. (2008). Redes em processos migratórios. *Tempo Social*, vol. 20, n.1, pp. 199-218.
16. Zhang, Hongchao; van Berkel, Derek; Howe, Peter; Miller, Zachary; Smith, Jordan (2021). Using social media to measure and map visitation to public lands in Utah, *Applied Geography*, vol. 128, 11 p. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2021.102389>

Флавіо Нуньєс

доктор філософії (PhD), доцент кафедри географії,

Університет Мінхо, 4800-058, Гімарайни, Португалія

e-mail: flavionunes@geografia.uminho.pt, <https://orcid.org/0000-0002-4818-3825>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ І СПРИЙНЯТТЯ МІГРАНТІВ: ПОРТУГАЛІЯ ЯК ПОТЕНЦІЙНА ПРИЙМАЮЧА КРАЇНА ДЛЯ БРАЗИЛЬСЬКИХ РОБІТНИКІВ

Використання соціальних мереж все більше впливає на різні етапи, що передують рішення про еміграцію, включаючи вибір кінцевого пункту призначення. Майбутні мігранти осмислено використовують інформаційно-комунікаційні технології, щоб спілкуватися з тими працівниками, які вже живуть за кордоном, у результаті чого через досвід однолітків з'являється більш точне сприйняття приймаючих суспільств. У цьому дослідженні оцінюється конкретна роль, яку відіграє YouTube у тому, як бразильці формують уявлення про Португалію. Було проаналізовано вибірку зі 135 відео YouTube, у яких бразильські емігранти діляться своїми свідченнями адаптації до португальської дійсності. Висновки вказують на невідповідність між низькокваліфікованими робочими місцями, доступними на португальському ринку праці, та вищою кваліфікацією багатьох бразильських працівників, які переїхали до Португалії. Якщо очікування мають бути зменшені з точки зору економічного процвітання, існує консенсус щодо вищої якості життя, у ширшому сенсі, яке відчувають бразильські мігранти після їхнього рішення жити та працювати в Португалії.

Грунтуючись на конкретних результатах цього дослідження, можна виділити певний консенсус серед проаналізованих свідчень, що дають уявлення про Португалію, які структуруються потенційними бразильськими мігрантами. Ці точки консенсусу заслуговують на аналіз тих, хто вивчає міграцію та визначає керівні принципи політики щодо міграційних процесів, особливо в країні, уряд якої припустив важливість імміграції як способу пом'якшення наслідків тривожного демо-

графічного старіння португальського суспільства. Серед цих пунктів консенсусу – застереження щодо початкових труднощів інтеграції на ринку праці та необхідність приймати пропозиції роботи, які не відповідають кваліфікаційним профілям і професійним навичкам, розробленим у Бразилії. Існує також застереження щодо необхідності зменшити очікування покращення фінансових умов цих мігрантів. Хоча такі труднощі не зумовлюють прогрес у плані комфорту та якості життя, однак у кінцевому підсумку відчувається загальне задоволення серед бразильців, які вирішили обрати Португалію місцем імміграції.

Ключові слова: *географія сприйняття, інтеграція ринку праці, youtube, Бразилія, Португалія.*

Надійшла 12 жовтня 2022 р.

Прийнята 20 листопада 2022 р.

Валентина Олійник

к. геогр. н., доцент кафедри підприємництва та туризму,
Одеський національний морський університет,
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029
e-mail: v.oleynik7777@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-6451-556X>

**ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ І РОЗСЕЛЕННЯ
ПРИМІСЬКИХ ЗОН ВЕЛИКИХ МІСТ**

У статті висвітлено теоретичні та практичні питання сільськогосподарського землекористування в Україні та розглянуто зарубіжний досвід. Проведено глибокий науковий аналіз міжнародної та вітчизняної літератури, на підставі якого виявлено основні закономірності та тенденції розвитку землекористування, основні фактори та наслідки субурбанізації, основи розробки Концепції державної регіональної політики, світовий досвід оренди земельних ресурсів та етапи реформування земельних відносин в Україні. Розглянуто основні фактори, що впливають на субурбанізацію та використання приміських територій. Наголошено на необхідності делімітування приміських зон та розробці проекту міжгосподарського землекористування, який має враховувати особливості географічного розташування та соціально-економічні наслідки, екологічний фактор.

Проведено аналіз статистичних даних щодо використання земельних площ України. Визначені завдання, виконання яких сприятиме розвитку соціально-економічних умов населених пунктів приміської зони. Зазначено на необхідності ведення землекористування з врахуванням екологічних вимог, дотриманням правил охорони оточуючого середовища, земельних ресурсів. Досліджено використання земельних ресурсів різних країн. Проведено аналіз ефективності використання землі та способи ведення господарства в різних країнах. Розглянуто аспекти підтримки аграрного виробництва: механізм регулювання, який в різних країнах характеризується різноманітністю фінансових та економічних інструментів, які змінюються відповідно до політико-економічної ситуації. Досліджено державну політику України стосовно землекористування та основні положення підтримки агробізнесу. Наголошено на необхідності розробки методичних положень для реалізації прав власності на землю. Зазначено важливість забезпечення еквівалентності обміну на всіх етапах руху створюваної вартості від поля до кінцевого споживача.

Ключові слова: землекористування, земельні ресурси, субурбанізація, приміські території, екологічність, соціально-економічний розвиток, ефективність використання землі, власність на землю.

Як цитувати: Олійник, В. (2022). Особливості рекреаційного землекористування і розселення приміських зон великих міст. *Часопис соціально-економічної географії*, 33, 21-29. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-03>

In cites: Oliinyk, V. (2022). Features of recreation land use and settlement of suburban areas of large cities. *Human Geography Journal*, 32, 21-29. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-03> [in Ukrainian].

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток країни неможливий без раціонального використання та охорони землі. В зв'язку з новими ринковими реформами в економіці країни, відбуваються зміни і в аграрному секторі, і в земельних відносинах. Основними з них можна вважати формування значного спектру форм власності на землю та форм господарювання. Нормативну правову базу в нашій країні з питань земельних відносин забезпечує Конституція України, Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» 1990 р., Постанова «Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі» 1992 р., Земельний кодекс України 2001 р., Закон України «Про оцінку земель», 2003 р., Закон України «Про землеустрій» 2003 р., Закон України «Про державний земельний кадастр» 2011 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» 2020 р. та інші. На всіх етапах розвитку людства земля була і залишається незамінним багатством суспільства, засобом виробництва, основним ресурсом сільського господарства.

Постановка проблеми. Теоретичні та практичні питання сільськогосподарського землекористу-

вання систематично розглядаються науковцями. Проте, наявність деяких дискусійних питань, постійні зміни, які відбуваються в земельних відносинах, вимагають подальших поглиблених досліджень землекористування, особливо приміських зон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти земельних відносин і форм землекористування висвітлено у наукових працях багатьох учених. Теоретико-методологічні основи розвитку відносин власності на землю і земельної ренти було закладено класиками економічної теорії – В. Петті [1], Ф. Кене [2], А. Смітом [3], Д. Рікардо [4], Й. Тюненом [5], К. Марксом та Ф. Енгельсом [6], А. Маршаллом [7] та ін.

Теоретичним та практичним проблемам реформування земельних відносин в Україні, раціонального та ефективного використання земель присвятили свої роботи вітчизняні учені. Зокрема, А. Третяк [8] детально аналізує питання історичних та соціальних передумов розвитку управління земельними ресурсами, теоретичні основи управління, методи, напрями, механізми та методіку моделювання системи управління, оцінку їх ефективності.

Питання регулювання ринку земель в Україні, консолідації земель сільськогосподарського призначення, управління земельними ресурсами, економічне регулювання земельних відносин висвітлені в роботах А. Мартина [9, 10].

Різномасштабні наукові інтереси О. Дороша [11] окреслюють таке коло питань, як реформування системи органів земельних ресурсів в умовах децентралізації влади, формування інституціонального середовища та ринкової структури земельного устрою України через територіальне планування землекористування, концептуальні засади формування економічно-ефективних та екологічнобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань в ринкових умовах.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичних та прикладних досліджень з основ управління земельними ресурсами зробили вітчизняні науковці: В. В'юн [12], М. Лавейкін [13], А. Сохнич [14]; І. Новаковська [15].

Великий внесок в розроблення Програми розвитку малих міст України, Концепції державної регіональної політики, Генеральної схеми планування території України, низки нормативно-правових, законодавчих актів з питань розвитку регіонів і територіальних громад, екологічної політики та природно-техногенної безпеки зробив Б. Данилишин [16].

Світовий досвід оренди земельних ресурсів, етапи реформування земельних відносин в Україні, роздержавлення і грошова оцінка земель висвітлюються в працях А. Данкевича [17].

Метою дослідження є аналіз динаміки стану земельних ресурсів приміських зон, дослідження особливостей землекористування і розселення в Україні та інших країнах світу; аналіз трансформації сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу. Організація раціонального використання землі та її охорона в ринкових умовах проводиться з метою вдосконалення розподілу земель у зв'язку з перспективами розвитку економіки, покращенням організації території. Специфіка формування поняття раціонального використання земель в населених пунктах, особливо в містах, полягає в тому що до їх складу входять землі різного функціонального призначення та різних видів земельних угідь. Ріст великих міст супроводжується вилученням, в основному, сільськогосподарських земель приміської зони.

Наразі, розгляд соціально-економічного стану міста, супроводжується і аналізом його приміської зони. І це закономірно, тому що на думку багатьох учених, місто і приміська зона складають «систему», елементи якої тісно взаємопов'язані між собою. Ефективне функціонування міст та забезпечення їх жителів необхідним комплексом товарів та послуг в тому числі й туристичних, потребує значних територій. Крім земель, що знаходяться в межах міста, додається і приміська територія, яка слугує резервом для його подальшого розвитку. Це територія для розміщення промислових, комунальних та складських об'єктів, елементів інженерно-транспортної інфраструктури, дачних кооперативів, місць відпо-

чинку. Межі приміських зон встановлюються та змінюються містобудівними органами, які затверджують генеральні плани розвитку міста. Територія приміської зони регламентується законодавчими нормами, в основному, визначається величиною самого міста (кількістю населення), природно-географічними умовами, трудовими, культурно-побутовими зв'язками, при цьому також необхідно використовувати й індивідуальний підхід.

Крім того вагомими факторами, що впливають на територіальний обсяг приміської зони слід назвати:

- адміністративний, функціональний статус міста (місто – обласний центр, місто-мільйонер, промислове місто, курортне місто та інше);
- екологічний фактор (створення зеленої зони, лісопаркового поясу);
- організація промислової зони;
- організація сільськогосподарської зони.

Територіальний розвиток міста, як правило, відбувається за рахунок приміських територій і, як результат, вимагає вилучення сільськогосподарських земель. Вплив міста найбільш відчувається в господарських відносинах і проявляється в особливостях функціонування соціально-економічної системи приміських районів.

Система землекористування і розселення приміських зон великих міст має певні особливості, які проявляються в наступному:

- значна кількість землеволодінь та землекористувачів різних форм власності;
- концентрація дрібних приватних земельних ділянок та господарств;
- розвиток транспортно-логістичної та промислової інфраструктури;
- багаторівнева адміністративна структура для вирішення правових та відомчих питань землекористування та розселення.

Враховуючи дані особливості, при розробці Генплану міста необхідно не лише делімітувати приміську зону, а й розробити проект міжгосподарського землекористування і врахувати в ньому:

- об'єкти природоохоронного значення (лісопаркові, рекреаційні, водоохоронні зони);
- приміські сільськогосподарські підприємства (виробництво овочів, ягід, фруктів, молока);
- промислові підприємства з переробки сільськогосподарської продукції;
- місця водозабору (очисні споруди, водокомунікації);
- сміттєзвалища;
- території населених пунктів.

У зв'язку з цим, в приміській зоні великих міст можна визначити за останні десятиріччя кілька закономірностей і тенденцій землекористування і розселення:

- спостерігається укрупнення (збільшення) приміських населених пунктів, зміна їх статусу (село – селище міського типу) утворення міст-супутників (промислових, курортних, наукових, енергетичних);
- планомірний розвиток господарства країни, відповідно до природно-ресурсного потенціалу, визна-

чив територіальні особливості розміщення промисловості, сільського господарства, курортів, що, в свою чергу, викликає відмінності в розвитку землекористування й розселення передмістя, а саме:

- згущення населених пунктів в приміській зоні великих міст;
- створення в приміських зонах промислових груп поселень;
- розвиток приміського та міжміського транспорту закономірно розширює межі приміської зони, зони трудових маятникових міграцій та культурно-побутових зв'язків.

Субурбанізація (руралізація) приміської зони є процесом науково-технічного розвитку міст, який характеризується не лише збільшенням кількості населення, а також і якісними змінами в структурі розселення. Розосереджені населені пункти приміської зони в подальшому територіально розростаються, концентруючись утворюють «згустки» населених пунктів. Розміщення населених пунктів та виробничих центрів – одне з головних складових проекту міжгосподарського землекористування, без вирішення якого неможливе врегулювання питань організації земельних угідь. Розселення (розміщення населених пунктів) і землекористування на кожному історичному етапі мають певні особливості, які залежать від розвитку та потреб суспільства.

Сільське розселення є результатом історичних подій таких як: колективізація, укрупнення колгоспів, перетворення колгоспів в радгоспи, роздержавлення земель, паювання, наразі, в умовах реформування земельних відносин, землекористування в приміських населених пунктах відзначається певною специфікою – якісною неоднорідністю, яка проявляється в наступному: по-перше має різні параметри земельних ресурсів, по-друге – різноманітність суб'єктів господарювання, по-третє – різні форми організаційно-правових відношень та відмінність і різнотипність виробництва [18].

Різні види господарської діяльності здійснюються в різних населених пунктах, що різняться за своїм місцезнаходженням, кількістю населення, функціональною спеціалізацією міського господарства. Так чи інакше удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва неможливе без врахування особливостей розміщення сільського населення і трудових ресурсів. Розселення населення є одним з індикаторів соціальної якості середовища (території). Для вирішення питань розселення проводиться перебудова, трансформація приміського землекористування, яка, в першу чергу, використовується для житлового індивідуального будівництва, ведення особистого господарства, садівництва. Земельна політика повинна узгоджуватись з містобудівною та економічною політикою, стратегією регіонального розвитку на прилеглих до міста територіях. Для ефективного функціонування міст-центрів велике значення має територіальна організація сільськогосподарських підприємств, характер яких визначається внутрігосподарською системою розселення. Система розселення диктує умови трудової діяльності, концентрації виробництва, ефективності використання сільськогосподарських земель.

Згідно даних Державної служби статистики України, станом на 2020 р. в країні понад 60 млн. га землі. 42,7 млн. га (70 – це землі сільськогосподарського призначення з них 40% с/г земель – чорноземи. Більше 31 млн. га земля у приватній власності, з якої майже 28 млн. га – приватні паї у розпорядженні 7 млн. українців – власників землі. Решта земель – у державній та комунальній власності. 29% власників землі обробляють її самостійно, 56% – здають в оренду, 8% – орендують землі у держави, 7% земель – не обробляється [19].

В Україні на кінець 2020 року було зареєстровано 46,143 тис. фермерських господарств. Щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – їх налічується понад 700, з них: молочних – 230, кооперативів по обробці землі та збиранні врожаю – 162, плодовоовочевих – 113, зернових – 41, м'ясних – 35, кооперативів з надання інших послуг – 198 [20].

Для забезпечення сприятливих умов соціально-економічного розвитку населених пунктів приміської зони доцільно звернути увагу на виконання наступних завдань:

- організація різновекторних зв'язків сільських населених пунктів з містом-центром;
- перерозподіл функцій та видів господарської діяльності на територіях передмість, які тяжіють до міста-центру;
- запобігання деградації сільськогосподарських земель і угідь, збереження родючості ґрунтів;
- забезпечення найбільш продуктивного використання сільськогосподарських земель;
- довгострокова ефективна оренда та інші форми включення земельної власності в товарно-грошові відносини [21].

Зазначимо, що землекористування повинно вестись з врахуванням екологічних вимог, дотримання правил охорони оточуючого середовища, земельних ресурсів. Необхідно враховувати нинішній стан території міста і приміської зони, обмеження в галузі екологічної безпеки, наслідки негативного впливу господарської діяльності на оточуюче середовище і умови ведення сільськогосподарського виробництва.

Отже, для раціонального землекористування необхідне регулювання відносин в питаннях планування, забудови, благоустрою міських і сільських поселень, розвитку інженерної, транспортної інфраструктури, раціонального природокористування, збереження природних, історико-культурних об'єктів. Приміська зона зосереджує значну кількість землекористувачів, зазвичай, з невеликими за площею земельними ділянками з різними видами господарської діяльності, в тому числі і сільськогосподарської. Тому стабільний розвиток сільського господарства неможливий без державного контролю та регулювання, закордонний досвід з цього питання, є корисним для вивчення та впровадження в практику.

Загалом у світі налічують близько 570 мільйонів фермерських господарств, переважна частина з яких – близько 500 млн. – є сімейними. До того ж, саме вони разом виробляють до 56% загального обсягу сільськогосподарської продукції у світі. Стан і розвиток сімейного фермерства є пріоритетним на-

прямою підтримкою в багатьох країнах Європи. Так, наприклад, в Німеччині, сімейні фермерські господарства мають відповідний юридичний статус. Близько 90% сільськогосподарських підприємств країни – це індивідуальні господарства, як правило, – сімейні. Частка підприємств, для яких сільськогосподарське виробництво є основним джерелом прибутку, сягає 45%, їх площа – 60 га (середній розмір підприємств – 56 га сільськогосподарських угідь). Щодо спеціалізації сільськогосподарських підприємств, прослідковується чітке розмежування господарств, які займаються тваринництвом із самостійним забезпеченням кормами – близько 43%, рослинництвом – 25%, вирощуванням багаторічних культур – 8% та 15% господарств зі змішаною спеціалізацією.

Щодо земельних відносин, то більшість господарств Німеччини працює на орендованих землях. Загальна частка оренди в розрізі сільськогосподарського землекористування становить понад 65%. Ефективність роботи таких підприємств забезпечуються державними програмами. У рамках загальних державних завдань Міністерство сільського господарства і продовольства щорічно витрачає близько 600 мільйонів євро, беручи на себе до 60% витрат, пов'язаних із відповідними заходами підтримки на рівні федеральних земель. Щодо підтримки аграрного виробництва, виділяється близько 1 млрд. євро щорічно. До цього додається фінансова підтримка з боку європейських сільськогосподарських фондів на розвиток сільських територій (ELER) у розмірі майже 1,2 мільярда євро, а також інші кошти різних країн та місцевих бюджетів.

До найбільш відомих заходів, які проводяться в рамках виконання загальних державних завдань щодо підтримки аграрного сектору і розвитку сільських територій, належить Програма підтримки аграрного інвестування, розвиток екологічного напрямку ведення господарчої діяльності в сільськогосподарському виробництві та інші, які спрямовані на розвиток сільського господарства та захист довкілля.

Також важливою є програма підтримки сімейних фермерських господарств: надання коштів в розрахунок на перші 30 га площі підприємства, додаткову дотацію розміром 50 євро за гектар і на наступні – ще по 30 євро на рік. Молоді фермери (до 40 р.) з 2015 року мають право на додаткову субсидію в розмірі 50 євро на гектар площі господарства максимальним строком до п'яти років [22]. Завдяки такому підходу Німеччина за обсягом виробництва продукції тваринництва посідає друге місце в ЄС після Франції, продукції рослинництва – четверте, поступаючись Франції, Італії, Іспанії. З часткою ринку у 20% вона є найбільшим виробником свинини в ЄС, а з часткою у 15% – другим за величиною виробником яловичини і телятини. В країні також виробляється найбільше молоко серед країн членів ЄС. Обсяг експорту аграрної продукції з Німеччини збільшується, і за рахунок експорту сільське господарство отримує четвертину свого виторгу. Рівень забезпечення продуктами сільського господарства за рахунок внутрішнього виробництва у Німеччині становить 90% [23].

Основою сільського господарства Нідерландів є сімейні фермерські господарства, практично 45% ферм мають ділянки площею менше 10 га, середні фермерські господарства становлять 25-30 га. Усі сільськогосподарські землі перебувають у приватній власності. Ціна вільних сільськогосподарських земель, яких практично не має, сягає 60-100 тис. євро за 1 га. Мінімальний термін здачі землі в оренду – 6 років, для фермерських господарств – 12 років. Рентна плата в країні також висока, в залежності від регіону коливається в межах 300-3000 євро за 1 га. Ставки відсотків по кредитах для розвитку агробізнесу становлять 1-2%. Досвід голландців у сільському господарстві відомий у всьому світі. Країна площею 4,2 млн. га має обсяг експорту 101 млрд. євро, займає перше місце в ЄС і друге – у світі (після США). У першу п'ятірку експортних продуктів входять матеріали та технології (9,1 млрд. євро), квіти (9,1 млрд. євро), молочні вироби та яйця (8,9 млрд. євро), м'ясо (8,3 млрд. євро) та овочі (6,7 млрд. євро). Крім того, нідерландські виробники найбільше у світі виробляють цибулі, на чверть забезпечують світ помідорами і майже на 22% – картоплею.

За рівнем продуктивності сільського господарства (виробництво продукції на одного зайнятого) Нідерланди поступаються лише Новій Зеландії, Австралії і США, а за його інтенсивністю (виробництво продукції на 1 га сільськогосподарських земель) стоять на першому місці у світі [24].

Загалом, землеволодіння переважної більшості країн Східної Європи, представлене господарствами з площею більш як 100 га. Як правило, вони мають корпоративну форму власності, хоча є й індивідуальна. Прикладом може слугувати Болгарія, де 80% земельних ресурсів країни належать і їх обробляють 4000 компаній, за формою власності, в основному, корпоративні структури. У Польщі та Греції, навпаки, основа сільського господарства – родинні ферми: малі у Польщі та дрібні у Греції.

Структура землеволодіння в Західній Європі принципово інша. Родинні ферми (індивідуальна власність) становлять 85% усіх сільськогосподарських підприємств, вони обробляють 68% земель сільськогосподарського призначення (проти 25% у Східній Європі) і вирощують 71% продукції в державах – старих членах ЄС (EU-15). Так, Італія та Австрія орієнтуються на мале та середнє родинне фермерство. Іспанія та Франція на великомасштабне вирощування силами і агропідприємств, і великих родинних ферм. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва в країнах Європи є одним з механізмів проведення аграрної політики.

Механізм регулювання в різних країнах характеризується різноманітністю фінансових та економічних інструментів, які змінюються відповідно до політико-економічної ситуації. Наразі аграрна політика зарубіжних країн направлена на максимальну забезпеченість населення продуктами харчування. Це питання вирішується за допомогою державного втручання в процеси виробництва, переробки та реалізації продукції. Аграрна економіка регулюється адміністративними та економічними методами, які

сприяють покращенню землекористування, визначають правовий статус фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів. Слід зауважити, що у всіх країнах виробнича інфраструктура сільського господарства формується державою, наприклад, крупномасштабні проекти з меліорації, освоєння, покращення, рекультивациі порушених земель. Збудована державою дорожно-транспортна мережа забезпечила країни Європи, США, Канаду під'їзними шляхами до будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Не дивлячись на те, що аграрний сектор економіки Швеції досить сильний і має можливість самостійно функціонувати в ринкових умовах, держава приймає активну участь у процесі регулювання, в рамках єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу, який направлений на встановлення єдиних закупівельних цін на всі види сільськогосподарської продукції, обмеження виробництва деяких продуктів, хоча Швеція (як і Фінляндія) приєдналася до ЄС майже двадцять років тому, але зберегли право на внутрішні субсидії сільському господарству [25].

Досить цікавий в питанні землекористування досвід Куби, в якій з 1990-их років розвивається міське землекористування, так як держава не мала можливості імпортувати продукти харчування, а власних було недостатньо, в містах під аграрне виробництво відводились будь-які вільні землі підприємствам, школам, окремим сім'ям. Ефективно використовувались землі передмістя, на які був значний попит, де на придатних до землеробства землях виробничі лише експортні культури. Завдяки такій політиці виробництво сільськогосподарської продукції в країні збільшилось в три рази. Наразі, приватне сільське господарство Куби представлене дрібними фермерськими господарствами та сільськогосподарськими виробничими кооперативами [26].

В США послугами сільськогосподарських колективів користуються 56% фермерів, які знаходяться під постійним контролем урядового апарату. Господарствам систематично виділяють кошти у вигляді кредитів, субсидій, організовують семінари та професійні консультації з питань збереження родючості ґрунтів та ефективності ведення господарства. Сімейні ферми різних типів разом складають 99% господарств взагалі і 90% виробництва у сільськогосподарському секторі. Більшість господарств США – малі, проте саме вони обробляють близько половини сільгоспугідь країни, у той час як їх продуктивність складає лише 22% виробництва продукції. На середні і великі сімейні ферми припадає 68% виробництва; тоді як на господарства, що не належать до сімейних, припадає 1% серед інших ферм та 10% виробництва продукції [27].

Середнє фермерське господарство має площу 200-300 га. В приватній власності 60% земель сільськогосподарського призначення, решта – належать федеральному, штатному та місцевому урядам. В країні кооперація представлена фермерськими об'єднаннями, які проводять вигідну для фермерів цінову політику, забезпечують продаж продукції,

позбавляючи їх від подальших труднощів у транспортуванні та зберіганні [28].

В системі землекористування пасовища є найбільш привабливими для аграрної діяльності, вони займають п'яту частину земельних ресурсів країни. Практично 60% приватних фермерських земель належать саме фермерам, решта – особам, непов'язаним з сільським господарством. В країні проводиться державна підтримка індивідуальних приватних господарств: низьковідсоткове кредитування фермерів під майбутню продукцію, встановлення на 20 видів сільськогосподарської продукції цільових цін. Якщо ринкова ціна нижча за цільову, в такому випадку фермер отримує субсидію в розмірі недоотриманої суми. Також діє програма консервації земель, направлена на скорочення виробництва сільськогосподарської продукції. Уряд контролює розміри посівів, при цьому невикористані землі повинні знаходитись у доброму стані.

В Україні в період з 1991 по 2017 р.р. сільське господарство субсидювалось в різних формах: у формі податкових пільг, спеціального режиму оподаткування ПДВ, звільнення від частини податків, можливість сплачувати фіксований сільськогосподарський податок у розмірі 1% від доходів. З 2017 р. на вимогу МВФ та Світового банку, в Україні припинив дію спеціальний податковий режим в сфері сільського господарства й запровадили прямі дотації, які розподілялись пропорційно сплаченому ПДФ. З 2018 року кошти урядом спрямовуються на «ресурсні субсидії», а саме:

- розвиток фермерських господарств;
- часткову компенсацію витрат на будівництво та реконструкцію тваринницьких ферм;
- підтримку та закупівлю молодняка великої рогатої худоби (ВРХ) та дотацію на утримання ВРХ молочного та молочно-м'ясного напрямку;
- програму кредитної підтримки;
- часткову компенсацію витрат на купівлю сільськогосподарського обладнання українського походження [29].

В цілому державна підтримка аграрного сектору в фінансовому плані виглядає таким чином 2016 р. – 0,4 млрд. грн.; 2017р. – 5,5 млрд. грн.; 2018 р. – 6,3 млрд. грн.; 2019 р. – 3,4 млрд. грн.; 2020 р. – 3,5 млрд. грн.

В 2020 р. фінансова підтримка розподілена за такими напрямками [30]:

- розвиток фермерських господарств (380 млн. грн.);
- безвідсоткові кредити через Український Державний Фонд підтримки фермерських господарств (500 тис грн.);
- доплати на користь застрахованих осіб – членів або голів сімейних фермерських господарств (20 млн.);
- підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (1 млрд. грн.);
- підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства (25 млн. грн);
- часткова компенсація вартості с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва (437 млн. грн.);

– фінансова підтримка заходів в агропромисло-
вому комплексі шляхом здешевлення кредитів (1,2
млрд.грн.);

– кредитування 5-7-9% суб'єктам мікропідпри-
ємництва та малого підприємства.

В цілому, на думку як практиків так і вчених
система землекористування в Україні, наразі посту-
пається тій на засадах якої вона сформована [31].

Висновки. Реформування прав власності на зе-
млю, які ґрунтуються на наукових та нормативно-
правових засадах, матимуть можливість сприяння
зростанню економіки аграрного сектору та раціона-
льного землекористування. Зміна форми власності на
землю повинна супроводжуватися розробкою мето-
дологічних засад та методик. Еволюція форм власно-
сті на землю вказує на необхідність певного еконо-
міко-правового супроводу з боку держави, який
спроможний підвищити ефективність сільськогоспо-
дарського виробництва і змінити на краще добробут
людей, що працюють на землі. У сучасних умовах
для аграрного сектору економіки України надто ак-
туальним є визначення науково обґрунтованих норм
землекористування і створення для селян сприятли-
вих умов господарювання, а не введення ринкового
обігу земель сільськогосподарського призначення.

Для того, щоб перейти до купівлі-продажу землі,
необхідно запровадити механізм реалізації орендних
відносин, який би оптимально враховував інтереси
власників землі, орендарів і суспільства як у цілому,
так і на рівні місцевих громад. Дотримання прав
власності на землю має стати неухильною нормою.
Держава має створити умови, які б надавали рівні
можливості для землекористування усіх організацій-
но-правових форм господарювання. Той, хто безпо-
середньо обробляє землю, повинен мати, як мінімум,
однакові умови для відтворення свого ресурсного
потенціалу разом з іншими суб'єктами агробізнесу.
А враховуючи, що сільськогосподарське виробницт-
во залежить від природнокліматичних чинників, для
селян слід сформувати відповідну стратегію підтри-
мки ведення бізнесу. Провідним у вирішенні даної
проблеми є забезпечення еквівалентності обміну на
всіх етапах руху створюваної вартості від поля до
кінцевого споживача. У практиці землекористування
має бути забезпечено використання сільськогоспо-
дарських земель не лише як чинника отримання мак-
симального прибутку, але і як однієї із найважливі-
ших складових довкілля, яка визначає умови нашої
життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Петти В. Трактат о налогах и сборах. Verbum sapienti – слово мудрым. Разное о налогах. Москва: Ось – 89, 1997. 112 с.
2. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Издательство социально-экономической литературы («Соцэкгиз»), 1960. 551 с.
3. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. О. Васильєва, М. Межевікіної, А. Малівського; наук. ред. С. Литвин. Київ: PortRoyal, 2001. – 593 с.
4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Соч. в 3-х т. Москва, 1955. Т. 1. 347 с.
5. Тюнен И.Г. Изолированное государство / пер. с нем. Е. А. Торнеус; под ред. А.А. Рыбникова. Москва: Изд-во „Экономическая жизнь”, 1926. 326 с
6. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии. Книга III. Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Избранные сочинения. В 9-ти т. Москва: Политиздат, 1988. Т. 9. Ч. 2. IV, 506 с.
7. Маршалл А. Принципы политической экономии / пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина. Москва, Прогресс, 1984. Т. III. 351 с.
8. Третяк А.М. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, О.Ф. Ковалишин, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. – Львів: СПОЛОМ, 2019. – 486 с.
9. Регулювання ринку земель в Україні: монографія / А.Г. Мартин – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 252 с.
10. Касич А.О., Підкуйко О.О., Терещенко А.В., Тимошенко В.О. Сучасні проблеми державного регулювання ринку землі в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 2. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1565> (дата звернення: 12.02.2021). [https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.3](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.3/10.32702/2307-2156-2020.2.3)
11. Дорош О.С. Управління земельними ресурсами на регіональному рівні: монографія – К.: ТОВ “ЦЗРУ”, 2004. – 142 с.
12. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник / За ред. В.Г. В'юна. – Миколаїв: Вид-во МФ НАУКМА, 2002. — 316 с.
13. Лавейкін М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні / М. Лавейкін // Вісник Львівського державного аграрного університету "Землевпорядкування і земельний кадастр". – 2001. - № 4. – С. 14-19.
14. Наукові і методичні основи управління земельними ресурсами: монографія / За ред. А.Я. Сохнича. – Львів: НВФ "Українські технології", 2007. – 237 с.
15. Новаковська І.О. Удосконалення системи управління земельними відносинами у контексті децентралізації влади / І.О.Новаковська // Ефективна економіка № 8, 2016. Доступ до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5167>
16. Данилишин Б.М. Економіка України: кризис развития и перспективы модернизации / Б.М. Данилишин. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2010. – 414 с.

17. Данкевич А.С. Світовий досвід оренди земель / А.С. Данкевич // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 138-144.
18. Липчук В.В., Черечон О.І. Приміська зона: внутрізональні особливості землекористування / Економіка АПК № 6, 2011. С. 2-7]
19. Державна служба статистики України. Доступ до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
20. Білоусова Н. Як ефективно розпорядитися державними землями: п'ять схем капіталізації с/г угідь. Доступ до ресурсу: agropolit.com/spetsproekty/589-yak-efektivno-rozporiyadititsya-derjavnimi-zemlyami-pyat-shem-kapitalizatsiyi-s-g-ugid
21. Беленький В.Р. Проблема агроиндустриальных поселений: Расселение в районах размещения территориальных аграрно-промышленных комплексов. / В.Р. Беленький. - [б. м.] : Мысль, 1979. – 183 с.
22. Ярошко М. Німецькі реалії сімейного господарювання. Доступ до ресурсу: <http://agro-business.com.ua/agro/infrastruktura-ryнку/item/8262-nimetski-realii-simeinoho-hospodariuvannia.html>
23. Federal Ministry of Food and Agriculture the Berlin. (2018) Agriculture in Germany. Achievements in numbers and facts. available at: www.bmelv.de
24. Капустіна К. Сільське господарство Нідерландів — світовий лідер. 2018. Доступ до ресурсу: <https://kurkul.com/spetsproekty/284-top-10-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-niderlandiv>
25. Михайлов Ю. Аграрні Фінляндія та Швеція: процвітання в суворих північних умовах. 2012 р. – Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу. Доступ до ресурсу: <https://propozitsiya.com/ua/agrarni-finlyandiya-ta-shveciya-prosvitannya-v-suvorih-pivnichnih-umovah>
26. У конституції Куби пропонують закріпити посаду президента і приватну власність. 2018 р. Доступ до ресурсу: https://ukr.lb.ua/world/2018/07/15/402863_konstitutsii_kubi_proponuyut.html
27. Сімейні ферми в США: класифікація та особливості. 2016. Доступ до ресурсу: <https://kurkul.com/blog/107-simeyni-fermi-v-ssha-klasifikatsiya-ta-osoblivosti>
28. Система фермерського господарства в США. Доступ до ресурсу: <https://boez.com.ua/ru/sistema-fermerskogo-hozyajstva-v-ssha/>
29. Мельник Л.Ю., Васильєв С.В., Олексюк В.О. Сучасні проблеми землекористування в сільському господарстві України. АГРОСВІТ № 6, 2016. С. 3-7 .
30. Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Доступ до ресурсу: agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termi
31. Iryna Azhaman, Olha Kambur, Anastasiia Pandas, Nataliia Petryshchenko, and Nataliia Serohina (2021). Features of urban agglomerations formation in the system of the Black Sea region. The 20th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2021. Vol. 92. P. 1-10. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219207005>

Valentyna Oliinyk

PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odesa National Maritime University, St. Mechnikov, 34, Odesa, 65029
e-mail: v.olevnyk7777@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-6451-556X>

FEATURES OF RECREATION LAND USE AND SETTLEMENT OF SUBURBAN AREAS OF LARGE CITIES

The article highlights theoretical and practical issues of agricultural land use in Ukraine and examines foreign experience. An in-depth scientific analysis of international and domestic literature has been carried out. On this basis the main patterns and trends of land use development, the main factors and consequences of suburbanization, the basics of developing the Concept of state regional policy, the world experience of land lease and the stages of land relations reform in Ukraine have been identified. The main factors influencing suburbanization and the use of suburban territories are considered. The necessity of delimiting suburban areas and developing a project of inter-farm land use, which should take into account the peculiarities of geographical location and socio-economic consequences, environmental factor, is noted.

The analysis of statistical data on the use of land areas of Ukraine is carried out. Tasks have been identified, the implementation of which will contribute to the development of socio-economic conditions of settlements in the suburban area. It is indicated the need to conduct land use taking into account environmental requirements, compliance with the rules of environmental protection, land resources. The use of land resources of different countries is investigated. The analysis of the efficiency of land use and methods of farming in developed countries is carried out. Aspects of agricultural production support are considered: The regulatory mechanism in different countries is characterized by a variety of financial and economic instruments that change in accordance with the political and economic situation. The state policy of Ukraine regarding land use and the main provisions of agribusiness support are investigated. The necessity of developing methodological provisions for the implementation of land ownership rights is noted. It is pointed out the importance of ensuring the equivalence of exchange at all stages of the movement of the created value from the field to the final consumer.

Keywords: *land use, land resources, suburbanization, suburban areas, environmental friendliness, socio-economic development, land use efficiency, land ownership.*

References:

- William, P. (1997). Traktat o nalogah i sborah. Verbum sapienti – slovo mudrym. Raznoe o nalogah [A Treatise of Taxes and Contributions. Verbum sapienti – the word of the Wise. Miscellaneous about money], Moscow, Os', No. 89, 12 p. [in Russian].
- Quesnay, F. (1960). Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniya [Selected economic works]. Izdatel'stvo socialno-ekonomicheskoy literatury («Socekgiz») [Publishing House of Socio-economic Literature (Sotsekgiz)], Moscow, 551 p. [in Russian].
- Smith, A. (2001). Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii [Welfare of nations. Research on the nature and causes of the welfare of nations], trans. O. Vasilyeva, M. Mezhevikina, A. Malevsky; scientific ed. by E. Litvin, 593 p. [in Ukrainian].
- Ricardo, D. (1955). Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya: Sochinenie v 3-h t. [The beginnings of political economy and taxation: Essay in 3 volumes], Moscow, Vol. 1, 347 p. [in Russian].
- Tyunen, I.G. (1926). Izolirovannoe gosudarstvo [The Isolated State], translated from German by E. A. Torneus; edited by A.A. Rybnikov. Izd-vo „Ekonomicheskaya zhizn” [Publishing house "Economic life"], Moscow, 326 p. [in Russian].
- Marx, K., & Engels, F. (1988). Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. Kniga III. Process kapitalisticheskogo proizvodstva, vzyatyj v celom. V 9-ti tomah. [Capital. Criticism of political economy. Book III. The process of capitalist production taken as a whole. Selected essays. In 9 volumes], Politizdat Publ., Vol. 9. Part 2, IV, 506 p. [in Russian].
- Marshall, A. (1984). Principy politicheskoy ekonomii [Principles of Political economy], translated from the English by V.I. Bomkin, V.T. Rysin, Progress Publ., Moscow, Vol. III, 351 p. [in Russian].
- Tretyak, A.M., Tretyak V.M., Kovalishin, O.F., & Tretyak, N.A. (2019). Ekonomika zemelnogo rynku: bazovi zasady teorii, metodologii, praktyky [Economics of the land market: basic principles of theory, methodology, practice]. SPOLOM Publ., Lviv, 486 p. [in Ukrainian].
- Martin, A.G. (2011). Regulyuvannya rynku zemel v Ukraini [Regulation of the land market in Ukraine]. Agrar Media Group, Kyiv, 252 p. [in Ukrainian].
- Kasich, A.O., Pidkuiko, O.O., Tereshchenko, YuV., & Timoshenko, V.A. (2020). Suchasni problemy derzhavnogo reguluvannya rynku zemli v Ukraini [Modern problems of state regulation of the land market in Ukraine]. *Public administration: improvement and development*. No. 2. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1565>. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.3> [in Ukrainian].
- Dorosh, O.S. (2004). Upravlinnya zemelnymy resursamy na regionalnomu rivni [Managing land resources for regional development]. OV "TSRU", Kyiv, 142 p. [in Ukrainian].
- Vyun, V.G. (2002). Upravlinnya zemelnymy resursamy: navchalnyi posibnik [Management of land resources: a textbook]. Publishing House of the Naukma Foundation, Nikolaev, 316 p. [in Ukrainian].
- Laveikin, M. (2001). Upravlinnya zemelnymy resursamy ta reyestratsiya zemli v Ukraini [Management of land resources and land registration in Ukraine]. *Visnik Lvivskoho derzhavnogo ahrarynoho universitetu "Zemlepyrovyadkuvannya i zemelnyy kadastr" - Bulletin of the Lviv State Agrarian University "Land Management and land cadastre"*, 4, 14-19 [in Ukrainian].
- Sokhnich, A.Ya. (2007). Naukovi i metodichni osnovy upravlinnya zemelnymy resursamy [Scientific and methodological foundations of land resources management]. NPF "Ukrainian technologies", Lviv, 237 p. [in Ukrainian].
- Novakovska, I.O. (2016). Udoskonalennya systemy upravlinnya zemelnymy vidnosynamy u konteksti decentralizatsii vlady [Improvement of the management system of land relations in the context of decentralization of power]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5167> [in Ukrainian].
- Danylyshyn, B.M. (2010). Ekonomika Ukrainy: krizis razvitiya i perspektivy modernizatsii [Economy of Ukraine: crisis of development and prospects of modernization]. CJSC "Nichlava", Moscow, 414 p. [in Russian].
- Dankevich, A.E. (2007). Svitovyi dosvid orendy zemel [World experience of land lease]. *Ekonomika APK*, 3, 138-144 [in Ukrainian].
- Lipchuk, V.V., & Cherechon, O.I. (2011). Prymyska zona: vnurizonalni osoblivosti zemlekoristuvannya [Suburban area: internal general features of land use]. *Ekonomika APK*, 6, 2-7 [in Ukrainian].
- State statistics service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
- Belousova, N. Yak efektyvno rozporjadhtsya derzhavnymy zemlyamy: pyat skhem kapitalizatsii s/g ugid' [How to effectively dispose of State Lands: five schemes of capitalization of agricultural land]. Retrieved from agropolit.com/spetsproekty/589-yak-efektivno-rozporjadhtsya-derzhavnymi-zemlyami-pyat-shem-kapitalizatsiyi-s-g-ugid [in Ukrainian].
- Belenky, V.R. (1979). Problema agroindustrialnykh poselenij: Rasselenie v rajonah razmeshcheniya territorial'nykh agrarnopromyshlennykh kompleksov [The problem of agroindustrial settlements: Settlement in the areas of territorial agricultural and industrial complexes]. Izdatel'stvo Mysl' [Thought Publ.], 183 p. [in Russian].
- Yaroshko, M. Nimetski realii simeynoho hospodaryuvannya [German realities of Family Management]. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/infrastruktura-rynku/item/8262-nimetski-realii-simeynoho-hospodaryuvannya.htm> [in Ukrainian].
- Federal Ministry of Food and Agriculture the Berlin (2018). Agriculture in Germany. Achievements in numbers and facts. Retrieved from www.bmelv.de
- Kapustina, K. (2018). Silske gospodarstvo Niderlandiv — svitovij lider [Agriculture of the Netherlands is a world leader]. Retrieved from <https://kurkul.com/spetsproekty/284-top-10-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-niderlandiv> [in Ukrainian].
- Mikhailov, Yu. (2012). Agrarni Finlyandiya ta Shvetsiya: protsvitannya v suvorykh pivnichnykh umovakh [Agrarian Finland and Sweden: prosperity in harsh northern conditions]. *Propozitsiya – Golovnyi zhurnal z pytan agrobiznesu – Proposition – the main magazine on agribusiness issues*. Retrieved from <https://propozitsiya.com.ua/agrarni-finlyandiya-ta-shvetsiya-procvitannya-v-suvorih-pivnichnih-umovah> [in Ukrainian].
- U konstitutsii Kuby proponuyut zakripyty posadu prezidenta i pryvatnu vlasnist [The Constitution of Cuba proposes to consolidate the post of President and private property]. 2018. Retrieved from https://ukr.lb.ua/world/2018/07/15/402863_konstitutsii_kubi_proponuyut.html [in Ukrainian].
- Simeyni fermi v SHA: klasyfikatsiya ta osoblivosti [Family Farms in the USA: classification and features] (2016). Retrieved from <https://kurkul.com/blog/107-simeyni-fermi-v-ssha-klasifikatsiya-ta-osoblivosti>
- Sistema fermerskogo khozyajstva v SSHA [The farm system in the USA]. Retrieved from <https://boez.com.ua/ru/sistema-fermerskogo-hozyajstva-v-ssha/>

29. Melnyk, L.Yu., Vasiliev, S.V., & Oleksiuk, V.A. (2016). Suchasni problemy zemlekorystuvannya v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Modern problems of land use in agriculture of Ukraine]. AGROSVIT Publ, 6, 3-7 [in Ukrainian].
30. Derzhpidtyimka APK-2020: prohramy, mekhanizmy, terminy [State support for the agro-industrial complex-2020: programs, mechanisms, deadlines]. Retrieved from agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini [in Ukrainian].
31. Azhaman, I., Kambur, O., Pandas, A., Petryshchenko, N., & Serohina, N. (2021). Features of urban agglomerations formation in the system of the Black Sea region. *The 20th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences*, 92, 1-10. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219207005>

Received 02 November 2022

Accepted 05 December 2022

Сергій Пугач

д. геогр. н., професор кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, Україна
e-mail: puhachserhiy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3738-7961>

Микола Федонюк

к. геогр. н., доцент кафедри екології,
Луцький національний технічний університет,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк, 43018, Україна
e-mail: m.fedoniuk@ntu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4034-3695>

Павло Король

к. геогр. н., доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, Україна
e-mail: pavking74@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5895-7022>

Наталія Добровольська

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: natalie.dobrovolskaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5583-2179>

ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ LIFECCELL У ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ УКРАЇНИ

Сьогодні соціальні комунікації та бізнес усе більше зосереджуються навколо мобільного Інтернету. Проте інформаційна революція має і зворотну сторону, а саме необхідність завжди бути на зв'язку. У наш час бізнес не обмежується лише офісом, а соціальні комунікації лише певними локаціями. Важливо мати гарне покриття мобільного зв'язку, незалежно від того чи перебуваєте ви в русі, чи ні. Як наслідок, цілі території стають більш «придатними» для життя та роботи ніж інші за лише одним показником – наявність мобільної мережі. Смартфон став точкою доступу до глобальної мережі Інтернет. У 2022 році кількість унікальних користувачів мобільного Інтернету становила 5 мільярдів, що складає понад 60 % населення світу.

Дослідження мереж мобільного зв'язку в Україні як загалом, так і географічних аспектів функціонування мобільних мереж не отримали значного поширення. Наявні публікації мають переважно описовий характер, де Україна розглядається, як єдине ціле без внутрішньо-регіональних відмінностей. Декілька наукових робіт із яскраво вираженим територіальним аспектом, стосуються лише однієї мережі мобільного зв'язку – Київстар. В той же час, як інші мережі – Vodafone Україна та Lifecell – лишаяються мало вивченими. Метою дослідження є визначення просторових особливостей функціонування мережі мобільного зв'язку Lifecell у західній частині України, а основним завданням – на основі відкритих даних проаналізувати показники покриття мережі мобільного зв'язку Lifecell на локальному рівні у західній частині України.

У поширенні мережі мобільного зв'язку Lifecell у західній частині України можна прослідкувати наступні просторові патерни. Lifecell є третім великим мобільним оператором у Західній Україні. За обсягами мережі він поступається своїм головним конкурентам Київстар та Vodafone. Мобільна мережа 3G за площею переважає 4G. Lifecell своїм покриттям охоплює насамперед великі міста та прилеглі до них території. У сільській місцевості мережа сформована слабо. У розрізі суб-регіонів найкраще забезпечені мережею Lifecell Львівська область та Передкарпаття, найгірше – Українські Карпати (за винятком територій Львівської області), східна частина Волинського Полісся, південна та східна частина Тернопільської області.

Ключові слова: мережа мобільного зв'язку, Lifecell, площа мобільної мережі, покриття мобільної мережі, Західна Україна.

Як цитувати: Пугач, С., Федонюк, М., Король, П., Добровольська, Н. (2022). Просторові особливості функціонування мережі мобільного зв'язку lifecell у західній частині України. *Часопис соціально-економічної географії*, 33, 30-37. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-04>

In cites: Puhach, S., Fedoniuk, M., Korol, P., Dobrovolska, N. (2022). Spatial features of lifecell mobile network in the western part of Ukraine. *Human Geography Journal*, 32, 30-37. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-04> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Ми живемо у мобільному світі в епоху мобільного суспільства. Термін «мобільний» стосовно інфраструктури сьогодні означає бездротовий пристрій не прив'язаний до певної точки, тобто такий, що можна вільно переносити. Мобільними бездротовими пристроями є смартфони, планшети, ноутбуки, нетбуки, iPod та багато інших девайсів. Мобільні пристрої широко використовуються в повсякденному житті.

Мобільний телефон сьогодні з предмету розкоші перетворився на предмет першої необхідності. Окрім забезпечення функції спілкування, смартфон став точкою доступу до глобальної мережі Інтернет. У 2022 році кількість унікальних користувачів мобільного Інтернету становила 5 мільярдів, що свідчить про те, що понад 60 % населення світу використовує мобільний пристрій для виходу в Інтернет [19]. Прогнозується, що кількість власників мобільних пристроїв та обсяги використання мобільного Інтернету зростатимуть в найближчому майбутньому, оскільки мобільні технології нині стають доступнішими ніж будь-коли.

У наш час соціальні комунікації та ділове життя зосереджено навколо мобільного Інтернету. Однак інформаційна революція має і зворотну сторону, а саме необхідність завжди бути на зв'язку. Важливо постійно залишатися на зв'язку з надійним мобільним сигналом. У наш час бізнес не обмежується лише офісом, а соціальні комунікації лише певними локаціями. Важливо мати гарне покриття мобільного зв'язку, незалежно від того чи перебуваєте ви в русі, чи ні. Відповідно, цілі території стають більш «придатними» для життя та роботи ніж інші за лише одним показником – наявністю мобільної мережі.

Професіонали, повинні бути на зв'язку в будь-який час протягом дня. Цілі галузі економіки розвиваються, щоб створити робоче середовище, де обмін інформацією і даними відбувається ефективно та без технологічних збоїв. Пропущений важливий дзвінок, текстове повідомлення чи електронний лист може призвести до втрати потенційних клієнтів, зриву важливих угод тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження мереж мобільного зв'язку з'явилися образу після їх широкого поширення у 80-х рр. ХХ ст. Існує ряд англомовних публікацій з проблем просторового функціонування мобільних мереж [13; 15; 20; 21 та ін.].

Серед вітчизняних науковців дана проблематика не викликає помітного інтересу. Окремі територіальні аспекти функціонування мобільних мереж можна знайти у працях таких українських вчених, як О. Бондаренко та Л. Степанова (обґрунтування санітарно-охоронних зон та обмеження забудови навколо базових станцій мобільного зв'язку) [2], І. Воронін (економіко-географічний аналіз телекомунікаційних систем України, у т. ч. мобільний зв'язок) [3], В. Грицевич (визначення головних чинників розвитку сфери електронних комунікацій у час становлення інформаційного суспільства в Україні) [4], Б. Киндюк (питання правового регулювання, у т.ч. територіальних аспектів, організації роботи базових

станцій мобільного зв'язку) [6], Н. Мезенцева та О. Савін (чинники, що впливають на розвиток інформаційної сфери в областях України) [7], М. Онищенко (картографування телекомунікаційних мереж України) [8], В. Передерко (аналіз потоків внутрішнього туризму в Івано-Франківській області у 2016–2017 рр. за даними мобільного зв'язку) [9], М. Федонюк та ін. (вплив станцій мобільного зв'язку на екологічну ситуацію у природоохоронних зонах) [11], Д. Фігурний (аналіз змін у структурі доходів від реалізації послуг телефонного зв'язку у Львівській області) [12].

Серед наукових досліджень просторового функціонування мобільних мереж в Україні можна виділити аналіз маятникових міграцій населення Київської агломерації на основі даних мобільного оператора Київстар [1], вивчення територіальних особливостей внутрішнього туризму в Україні на основі мобільних даних Київстар [14], аналіз забезпеченості локальних територій мережами 3G та 4G Київстар у західній частині України [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як ми можемо побачити із вище зазначеного, в Україні спостерігається гостра нестача наукових досліджень мереж мобільного зв'язку як загалом, так і, особливо, географічних аспектів функціонування мобільних мереж. Наявні публікації мають переважно загально-описовий характер, де Україна розглядається, як єдине ціле без внутрішньо-регіональних відмінностей. Декілька наукових робіт із яскраво вираженим територіальним аспектом, стосуються лише однієї мережі мобільного зв'язку – Київстар. В той же час, як інші мережі – у першу чергу Vodafone Україна та Lifecell – лишаються практично недослідженими. Саме тому ми вважаємо тему нашого наукового дослідження актуальною та такою, що потребує подальших вишукувань.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є визначення просторових особливостей функціонування мережі мобільного зв'язку Lifecell у західній частині України, а основним завданням – на основі відкритих даних проаналізувати показники покриття мережі мобільного зв'язку Lifecell на локальному рівні у західній частині України.

Методика та матеріали дослідження. Дослідження проведено на основі відкритих даних ТОВ «Лайфселл» із сайту [5]. Опрацювання даних та обчислення здійснювалося за допомогою геоінформаційної системи QGIS 3.16.3. В результаті було отримано базовий показник *площа мобільної мережі* у межах територіальних одиниць. На основі базового показника було обчислено *частку покриття території мобільною мережею* (відношення площі мобільної мережі до загальної площі території).

За територіальну одиницю дослідження ми обрали райони та міста обласного підпорядкування «старого» адміністративно-територіального устрою України. Вибір саме таких таксонів пояснюється зручністю при даному масштабі дослідження. Новоутворені райони (з 17.07.2020 р.) є досить крупними територіальними одиницями, які не дають змоги повною мірою прослідкувати особливості тери-

торіальної диференціації мобільної мережі.

Виклад основного матеріалу. Мобільна мережа (стільникова, сотова мережа; англ. cellular network, mobile network) – це комунікаційна мережа, остання ланка якої є бездротовою. Ця мережа розподілена по ділянках території, які називаються «комірками (сотама, стільниками)», кожна з яких обслуговується принаймні одним трансивером (прийомо-передавачем) із фіксованим місцем розташування. Як правило, для якісного сигналу необхідно три базові приймально-передавальні станції (повсякденна побутова назва – «вишки»). Ці базові станції забезпечують мобільну мережу покриттям, яке можна використовувати для передачі голосу, даних та інших типів контенту. Комірка зазвичай використовує інший набір частот, ніж сусідні, щоб уникнути перешкод і забезпечити гарантовану якість обслуговування [18].

У результаті об'єднання, ці комірки забезпечують сигнал на широкій площі. Це дає змогу численним портативним приймачам (наприклад, оснащеними модемами мобільним телефонам, планшетами і ноутбукам) взаємодіяти між собою (навіть під час руху), зі стаціонарними приймачами, телефонами в будь-якій точці мережі через базові станції.

Lifecell (до 2016 «life:»)) – третій за величиною

оператор мобільного зв'язку в Україні, заснований на початку 2005 р. Належить турецькій компанії Turkcell. Мережа 2G охоплює територію, на якій проживає понад 98 % населення України. Кількість активних абонентів на кінець 2020 р. становила 8,1 млн. Оператор надає послуги роумінгу в мережах 468 партнерів у 196 країнах світу. Lifecell належать три мережні коди: 63, 73, 93 [17].

Оскільки компанія з'явилася на ринку значно пізніше від своїх головних конкурентів (Vodafone, Київстар), то й цілком зрозуміло, що вона поступається за обсягами розвитку мобільної мережі. Головними конкурентними перевагами Lifecell є якість та ціна послуг. Так, у березні 2018 р. Lifecell лідирував в Україні за швидкісним зв'язком 4G (LTE) у обласних центрах [16]. Головними перешкодами для розвитку є «слабше» покриття, яке орієнтоване насамперед на великі міста. Ще донедавна оператор був мало представлений у сільській місцевості.

Загалом, у поширенні мережі Lifecell чітко проявляється орієнтація на споживача послуг – великі міста, як скупчення населення. Особливо виділяється Львівська область, яка практично повністю вкрита мобільною мережею. Водночас у Карпатах, на півночі Рівненської та сході Волинської областей покриття дуже мале (рис. 1).

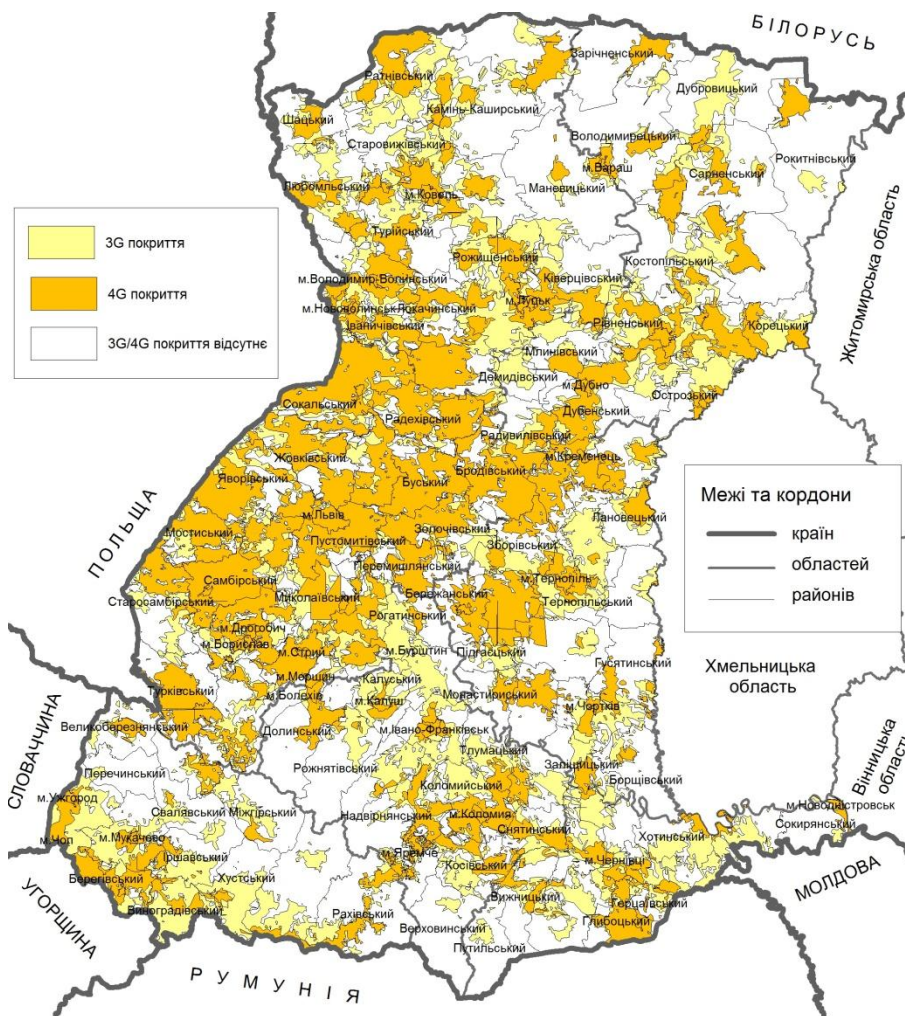

Рис. 1. Мережа мобільного зв'язку Lifecell у західній частині України (станом на 1.02.2021 р.)

Fig. 1. Lifecell mobile network in Western Ukraine (as of February 1, 2021)

Найбільшу площу 3G мережі Lifecell (понад 700 км²) мають Сокальський, Яворівський, Жовківський, Дрогобицький, Жидачівський, Пустомитівський, Радехівський, Золочівський, Сколівський, Горохівський, Самбірський, Старосамбірський (Львівська обл.), Ратнівський, Луцький, Ковельський, Рожищенський (Волинська обл.), Рівненський, Дубенський

(Рівненська обл.), Коломийський (Івано-Франківська обл.), Ужгородський (Закарпатська обл.) райони старого адміністративного поділу. Це переважно розвинені, великі за площею одиниці, серед яких переважають райони Львівської області (рис. 2).

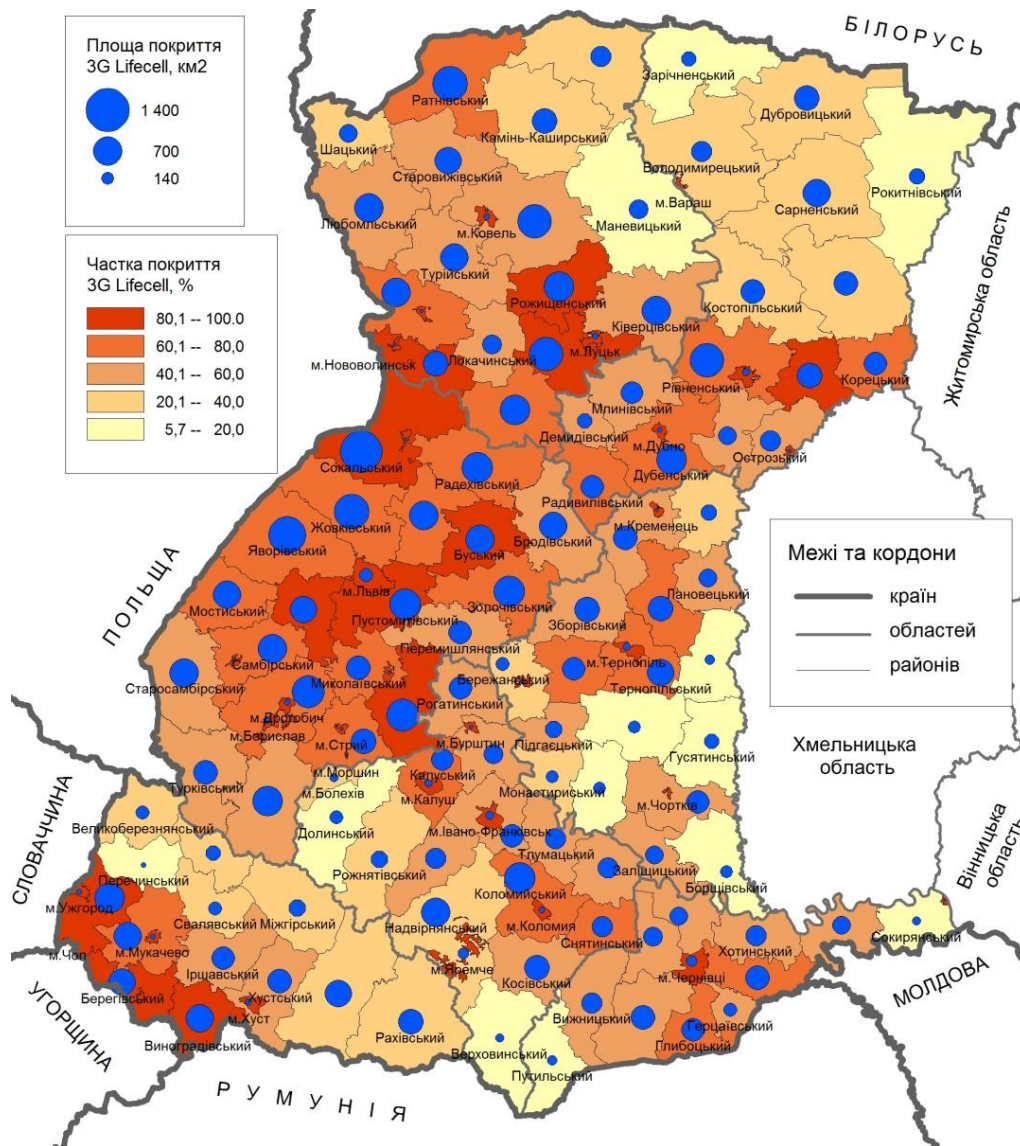

Рис. 2. Мережа 3G Lifecell у західній частині України (станом на 1.02.2021 р.)
 Fig. 2. Lifecell 3G mobile network in Western Ukraine (as of February 1, 2021)

Найменша площа 3G покриття (30 км² і менше) притаманна для малих та середніх міст Дубно, Острого, Вараш (Рівненська обл.), Мукачево, Берегово, Чоп (Закарпатська обл.), Бережани, Кременець, Чортків (Тернопільська обл.), Червоноград, Новий Розділ, Стрий, Самбір, Трускавець, Моршин (Львівська обл.), Бурштин (Івано-Франківська обл.), Володимир-Волинський, Нововолинськ (Волинська обл.), Новодністровськ (Чернівецька обл.).

У середньому на одну територіальну одиницю II рангу старого адміністративного поділу Західної

України припадає 379,6 км² площі 3G покриття Lifecell.

Площа покриття мобільної мережі 4G Lifecell помітно менша. Покриття наявне лише навколо великих міст та в окремих регіонах (Львівська область). Великі території, насамперед сільські, не мають 4G мережі Lifecell. У розрізі регіонів особливо критична ситуація в Українських Карпатах та на Поліссі (рис. 3).

Найбільшу площу 4G покриття Lifecell (понад 500 км²) мають 19 районів старого адміністративного поділу: 14 із них розміщені у Львівській області

(Сокальський, Яворівський, Самбірський, Радехівський, Бродівський, Буський, Жовківський, Пустомитівський, Дрогобицький, Турківський, Золочівський, Кам'янка-Бузький, Жидачівський, Мостиський), по 2 – у Волинській (Горохівський, Ратнівський), Терно-

пільській (Кременецький, Козівський), 1 – у Рівненській (Дубенський) областях. Звертає увагу домінування територіальних одиниць Львівської області (рис. 3).

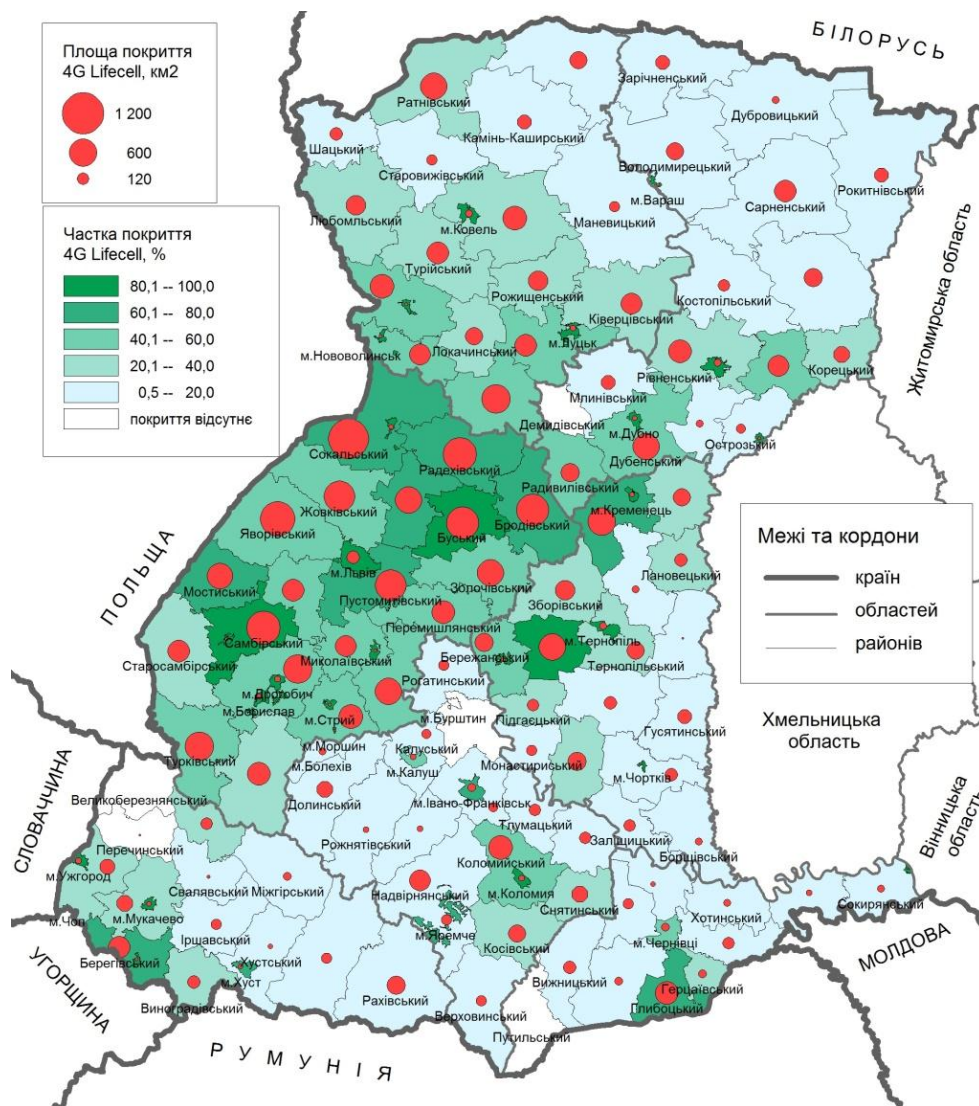

Рис. 3. Мережа 4G Lifecell у західній частині України (станом на 1.02.2021 р.)
Fig. 3. Lifecell 4G mobile network in Western Ukraine (as of February 1, 2021)

Переважає більшість великих та середніх міст мають площу 4G покриття Lifecell менше 60 км². Більшу площу мають лише великі за площею міста Львів, Чернівці, Яремче. На відміну від 4G мереж Київстар та Vodafone, звертає увагу наявність в кінці рейтингу багатьох районів. Так, площу покриття менше 40 км² мають Хустський, Свалявський, Перечинський (Закарпатська обл.), Рожнятівський (Івано-Франківська обл.), Заставнівський (Чернівецька обл.), Підволочиський (Тернопільський) райони старого адміністративного поділу. П'ять таксонів не мають на свої території мобільної 4G мережі Lifecell: місто Бурштин, Галицький (Івано-Франківська обл.), Демидівський (Рівненська обл.), Великоберезнянський (Закарпатська обл.), Путильський (Чернівецька обл.) райони старого адміністративного поділу (рис. 3).

У середньому на одну територіальну одиницю II

рангу старого адміністративного поділу Західної України припадає 222,7 км² площі 4G покриття Lifecell.

Частка території, яка охоплена 4G покриттям Lifecell, найвища у великих та середніх містах (рис. 3). У 11 містах (Луцьк, Дубно, Мукачево, Кременець, Червоноград, Стрий, Нововолинськ, Самбір, Вараш, Чоп, Моршин) зафіксовано 100 % покриття мережі. Ще для 14 міст характерне покриття в межах 90–99,9 % (Бережани, Острог, Дрогобич, Володимир-Волинський, Трускавець, Ковель, Новодністровськ, Рівне, Коломия, Чортків, Ужгород, Борислав, Берегове, Львів). Менше 86 % мають лише міста Новий Розділ, Тернопіль, Яремче, Івано-Франківськ, Хуст, Чернівці, Калуш, Болехів. Особливо низькі показники у Болехівській міській раді (19,1 %), яка має велику загальну площу території.

В адміністративних районах старого тери-

територіального поділу показники значно нижчі. Покриття у межах 50,0–90,0 % мають 19 територіальних одиниць. Вісім із них розміщені у Львівській області (Буський, Самбірський, Пустомитівський, Сокальський, Радехівський, Бродівський, Мостиський, Кам'янка-Бузький), 2 – у Тернопільській (Козівський, Кременецький), по одному – в Чернівецькій (Глибоцький) та Закарпатській (Берегівський) областях. Найкраще сформована мережа 4G Lifecell у Львівській області – найбільш розвиненій частині із великою концентрацією населення (користувачів).

Недостатньо сформовану мережу (покриття менше 10 %) мають Хотинський, Сокирянський, Кельменецький, Сторожинецький, Заставнівський (Чернівецька обл.), Міжгірський, Тячівський, Хустський, Свалявський (Закарпатська обл.), Костопільський, Здолбунівський, Рокитнівський, Дубровицький (Рівненська обл.), Камінь-Каширський, Старовижівський, Маневицький (Волинська обл.), Збарзький, Борщівський, Підволочиський (Тернопільська обл.), Богородчанський, Рожнятівський (Івано-Франківська обл.) райони старого адміністративного поділу. Серед районів поширені як малорозвинені периферійні, так і порівно розвинені зі зручним суспільно-географічним положенням. Це вказує на «міську» орієнтацію мережі 4G Lifecell.

У західній частині України показник покриття 100 % мобільною мережею 4G Lifecell мають 11 територіальних одиниць старого адміністративного поділу (усі міста обласного підпорядкування); 90,0–99,9 % – 14 одиниць (усі міста); 70,0–89,9 % – 10

територіальних одиниць (4 міста, 6 районів); 50,0–69,9 % – 20 територіальних одиниць (2 міста, 18 районів); 20,0–49,9 % – 32 територіальних одиниць (1 місто, 31 район); менше 20,0 % – 48 одиниць (1 місто, 47 районів), 0% – 6 одиниць (1 місто, 5 районів).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у поширені мережі мобільного зв'язку Lifecell у західній частині України можна прослідкувати наступні просторові патерни. Lifecell є третім великим мобільним оператором у Західній Україні. За обсягами мережі він поступається своїм головним конкурентам Київстар та Vodafone. Мобільна мережа 3G за площею переважає 4G. Lifecell своїм покриттям охоплює насамперед великі міста та прилеглі до них території. У сільській місцевості мережа сформована слабо. У розрізі субрегіонів найкраще забезпечені мережею Lifecell Львівська область та Передкарпаття, найгірше – Українські Карпати (за винятком територій Львівської області), східна частина Волинського Полісся, південна та східна частина Тернопільської області.

Подальші дослідження мереж мобільного зв'язку слід зосередити на мезо- та макрорівні (територіальні громади та окремі населені пункти). В контексті сучасної реформи децентралізації та гострої необхідності перспективних планів розвитку новостворених територіальних утворень, такі вишукування дозволять краще зрозуміти механізми соціальних комунікацій.

Список використаної літератури:

1. Беспалов Д. Применение данных сотовых операторов для анализа маятниковой миграции Киевской агломерации. URL: <https://bespalov.me/2017/01/05/primenenie-dannyh-sotovyh-operatorov-dlja-analiza-majatnikovoj-migracii-kievskoj-aglomeracii>
2. Бондаренко О. В., Степанова Л. И. Методика расчета и построения санитарно-защитной зоны и зоны ограничения застройки антенны базовой станции мобильной связи. *Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах*. 2016. № 1. С. 226-230.
3. Воронин И.Н. Информатизация общества: общественно-географическая интерпретация: монография. Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011. 486 с.
4. Грицевич В.С. Суспільно-географічні чинники розвитку сфери електронних комунікацій в час становлення інформаційного суспільства в Україні. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. Серія: Географія*. 2005. № 2. С. 46-48.
5. Карта покриття. *Lifecell. Вебсайт*. URL: <https://www.lifecell.ua/uk/mobilnij-internet/>
6. Киндюк Б.В. Правове регулювання роботи базових станцій мобільного зв'язку. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 167-169.
7. Мезенцева Н.І., Савін О.О. Чинники розвитку інформаційної сфери в регіонах України. *Економічна та соціальна географія*. 2011. № 63. С. 137-143.
8. Онищенко М.Г. Концепція розробки карт телекомунікаційних мереж України. *Вісник геодезії та картографії*. 2002. № 3. С. 25-31.
9. Передерко В.П. Аналіз потоків внутрішнього туризму в Івано-Франківській області у 2016–2017 рр. за даними мобільного зв'язку. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 6. С. 36-47.
10. Пугач С., Лажнік В., Кандиба Ю. Регіональний розвиток мережі мобільного зв'язку Київстар у Західній Україні. *Економічна та соціальна географія*. 2022. Вип. 88. С. 16-22. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.16-22>
11. Федонюк М.А., Федонюк В.В., Федонюк А.А. Дослідження рівнів електромагнітних випромінювань пристроїв мобільного зв'язку у рекреаційних зонах Шацького НПП. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. 2017. Т.1. С. 52-56.
12. Фігурний Д. Економіко-географічна динаміка сфери зв'язку Львівської області. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2007. № 34. С. 292-295.

13. Amini A., Kung K., Kang C., Sobolevsky S., Ratti C. The impact of social segregation on human mobility in developing and industrialized regions. *EPJ Data Science*. 2014. 3(1). P. 1-20. <https://doi.org/10.1140/epjds31>
14. Big Data Київстар: кількість внутрішніх туристів в Україні у 2020 році зменшилася на 17 %. *Київстар. Вебсайт*. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/big-data-kyivstar-kilkist-vnutrishnih-turystiv-v-ukrayini-u-2020-roci>
15. Iovan C., Olteanu-Raimond A. M., Couronné T., Smoreda Z. Moving and Calling: Mobile Phone Data Quality Measurements and Spatiotemporal Uncertainty in Human Mobility Studies. *Geographic Information Science at the Heart of Europe. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography* / Eds.: D. Vandenbroucke, B. Bucher, J. Crompvoets. Springer, 2013. pp. 247-265. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00615-4_14
16. Lifecell запустив 4.5G в Україні. *Lifecell. Вебсайт*. URL: <https://www.lifecell.ua/uk/announcements/527>
17. Lifecell сьогодні. *Lifecell. Вебсайт*. URL: https://www.lifecell.ua/uk/pro_lifecell/kompaniia-sogodni/lifecell-sogodni/
18. Miao G., Zander J., Sung K.W., Slimane S.B. Fundamentals of mobile data networks. Cambridge : University Press, 2016.
19. Mobile internet usage worldwide – Statistics & Facts. *Statista. Website*. URL: <https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/#topicOverview>
20. Ratti C., Frenchman D., Pulselli R. M., Williams S. Mobile Landscapes: Using Location Data from Cell Phones for Urban Analysis. *Environment and Planning B: Planning and Design*. 2006. 33(5). P. 727-748. <https://doi.org/10.1068/b32047>
21. Sevtsuk A., Ratti C. Does urban mobility have a daily routine? Learning from the aggregate data of mobile networks. *Journal of Urban Technology*. 2010. 17(1). P. 41-60. <https://doi.org/10.1080/1063073100359732>

Serhii Puhach

DS (Geography), Professor of the Department of Economic and Social Geography, Lesya Ukrainka Volyn National University, Volya Avenue 13, Lutsk, 43025, Ukraine, e-mail: puhachserhiv@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3738-7961>

Mykola Fedoniuk

PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Environmental Science, Lutsk National Technical University, Lvivska, 75, Lutsk, 43018, Ukraine, e-mail: m.fedoniuk@lntu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4034-3695>

Pavlo Korol

PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Geodesy, Land Management and Cadastre, Lesya Ukrainka Volyn National University, Volya Avenue 13, Lutsk, 43025, Ukraine, e-mail: pavking74@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5895-7022>

Nataliia Dobrovolska

PhD (Geography), Associate Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: natalie.dobrovolskaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5583-2179>

SPATIAL FEATURES OF LIFECCELL MOBILE NETWORK IN THE WESTERN PART OF UKRAINE

Today, social communications and business are increasingly moving towards the mobile Internet. However, the information revolution also has a downside, namely the need to be always in touch and on-line. Nowadays, business is no longer limited to the office, and social communications are no longer limited to certain locations. It is important to have good mobile coverage, whether you are on the move or not. As a result, entire areas become more "suitable" for living and working than others. This measurement is based on only one indicator – the availability of a mobile network. The smartphone has become an access point to the global Internet network. In 2022, the number of unique mobile Internet users was 5 billion, which is more than 60% of the world's population.

Geographical studies of mobile communication networks in Ukraine are not widespread. The available publications are mostly descriptive in nature. They consider Ukraine as whole unit without any intra-regional differences. Several scientific studies on the Kyivstar mobile network have a clearly expressed territorial aspect. At the same time, other networks - primarily Vodafone Ukraine and Lifecell - remain little studied. The purpose of the study is to determine the spatial features of the Lifecell mobile network in the western part of Ukraine, and the main task is to analyse the coverage indicators of the Lifecell mobile communication network at the local level in the western part of Ukraine based on open data.

The Lifecell mobile network in the western part of Ukraine creates the following spatial patterns. Lifecell is the third largest mobile operator in Western Ukraine. In terms of network volume, it is behind its main competitors Kyivstar and Vodafone. Its 3G mobile network is larger than its 4G network. Lifecell's network coverage primarily covers large cities and their surrounding areas. In rural areas, the network is poorly developed. In terms of sub-regions, Lviv oblast and Prykarpattia have the best coverage, while the Ukrainian Carpathians (except for the territories of Lviv oblast), the eastern part of Volyn Polissya, and the southern and eastern parts of Ternopil oblast have the worst coverage of the Lifecell network.

Keywords: mobile network, Lifecell, mobile network area, mobile network coverage, Western Ukraine.

References:

1. Bespalov, D. (2017). Primeneniye dannykh sotovykh operatorov dlya analiza mayatnikovoy migratsii Kiyevskoy aglomeratsii [Application of data from mobile operators for the analysis of pendulum migration of the Kyiv agglomeration]. URL: <https://bespalov.me/2017/01/05/primenenie-dannyh-sotovykh-operatorov-dlja-analiza-majatnikovoy-migratsii-kiyevskoy-aglomeratsii> [in Russian].
2. Bondarenko, O.V., & Stepanova L.I. (2016). Metodika rascheta i postroeniya sanitarno-zashchitnoy zony i zony ogranicheniya zastroyki anteny bazovoy stantsii mobilnoy svyazi [Methodology for calculating and constructing a sanitary protection zone and a zone for restricting the development of a mobile communication base station antenna.]. *Vymiriuvalna ta obchysliuvalna tekhnika v tekhnologichnykh protsesakh – Measuring and computing equipment in technological processes*, 1, 226-230 [in Russian].
3. Voronin, I.N. (2011). *Informatizatsiya obshchestva: obshchestvenno-geograficheskaya interpretatsiya [Informatization of society: socio-geographical interpretation]*. Simferopol : IT «ARIAL» [in Russian].
4. Hrytsevych, V.S. (2005). Suspilno-heohrafichni chynnyky rozvytku sfery elektronnykh komunikatsii v chas stanovlennia informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Socio-geographic factors of the development of the electronic communications during the formation information society in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Heohrafiia – Scientific notes of Ternopil Pedagogical University. Series: Geography*, 2, 46-48 [in Ukrainian].
5. Lifecell (2021a). Coverage map. URL: <https://www.lifecell.ua/uk/mobilnij-internet/> [in Ukrainian].
6. Kyndiuk, B.V. (2009). Pravove rehuliuвання roboty bazovykh stantsii mobilnoho zviazku [Legal regulation of the operation of mobile base stations]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, 5, 167-169 [in Ukrainian].
7. Mezentseva, N.I., & Savin, O.O. (2011). Chynnyky rozvytku informatsiinoi sfery v rehionakh Ukrainy [Development factors of the information sphere in the regions of Ukraine]. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 63, 137-143 [in Ukrainian].
8. Onyshchenko, M.H. (2002). Kontsepsiia rozrobky kart telekomunikatsiinykh merezh Ukrainy [The concept of maps developing of telecommunication networks in Ukraine]. *Visnyk heodezii ta kartohrafiy – Herald of geodesy and cartography*, 3, 25-31 [in Ukrainian].
9. Perederko, V.P. (2018). Analiz potokiv vnutrishnoho turyzmu v Ivano-Frankivskii oblasti u 2016–2017 rr. za danymy mobilnoho zviazku [Analysis of domestic tourism flows in Ivano-Frankivsk region in 2016–2017 according to mobile data]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, 23 (6), 36-47 [in Ukrainian].
10. Puhach, S., Lazhnik, V., & Kandyba, Yu. (2022). Rehionalnyi rozvytok merezhi mobilnoho zviazku Kyivstar u Zakhidnii Ukraini. [Regional development of Kyivstar mobile communication network in Western Ukraine]. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 88, 16-22. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.16-22> [in Ukrainian].
11. Fedoniuk, M.A., Fedoniuk, V.V., & Fedoniuk, A.A. (2017). Doslidzhennia rivniv elektromahnitnykh vyprominiuvan prystroiv mobilnoho zviazku u rekreatsiinykh zonakh Shatskoho NPP [Study of the levels of electromagnetic radiation from mobile communication devices in the recreational zones of Shatsky NPP]. *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylyhlykh terytorii – Nature of Western Polissia and adjacent territories*, 1, 52-56 [in Ukrainian].
12. Fihurnyi, D. (2007). Ekonomiko-heohrafichna dynamika sfery zviazku Lvivskoi oblasti [Economic and geographical dynamics of the communication sphere in Lviv region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya heohrafichna – Bulletin of Lviv University. Series geographical*, 34, 292-295 [in Ukrainian].
13. Amini, A., Kung, K., Kang, C., Sobolevsky, S., & Ratti, C. (2014). The impact of social segregation on human mobility in developing and industrialized regions. *EPJ Data Science*, 3(1), 1-20. <https://doi.org/10.1140/epjds31>
14. Kyivstar (2021). *Big Data Kyivstar: the number of internal tourists in Ukraine decreased by 17% in 2020*. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/big-data-kyivstar-kilkist-vnutrishnih-turystiv-v-ukrayini-u-2020-roci>
15. Iovan, C., Olteanu-Raimond, A.M., Couronné, T., & Smoreda, Z. (2013). Moving and Calling: Mobile Phone Data Quality Measurements and Spatiotemporal Uncertainty in Human Mobility Studies. In D. Vandenbroucke, B. Bucher, J. Crompvoets (Eds.). *Geographic Information Science at the Heart of Europe. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography* (pp. 247-265). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00615-4_14
16. Lifecell (2021c). *Lifecell zapustyv 4.5G v Ukraini [Lifecell launched 4.5G in Ukraine]*. URL: <https://www.lifecell.ua/uk/announcements/527> [in Ukrainian].
17. Lifecell (2021b). *Lifecell siohodni [Lifecell today]*. URL: https://www.lifecell.ua/uk/pro_lifecell/kompaniia-sogodni/lifecell-sogodni/ [in Ukrainian].
18. Miao, G., Zander, J., Sung, K.W., & Slimane, S.B. (2016). *Fundamentals of mobile data networks*. Cambridge: University Press.
19. Statista (2023). *Mobile internet usage worldwide – Statistic & Facts*. URL: <https://www.statista.com/topics/779/mobile-internet/#topicOverview>
20. Ratti, C., Frenchman, D., Pulselli, R.M., & Williams, S. (2006). Mobile Landscapes: Using Location Data from Cell Phones for Urban Analysis. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 33 (5), 727-748. <https://doi.org/10.1068/b32047>
21. Sevtsuk, A., & Ratti, C. (2010). Does urban mobility have a daily routine? Learning from the aggregate data of mobile networks. *Journal of Urban Technology*, 17 (1), 41-60. <https://doi.org/10.1080/1063073100359732>

Received 04 October 2022

Accepted 15 November 2022

Катерина Сегіда

д. геогр. н., професор кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: kateryna.sehida@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1122-8460>

Ганна Карайченцева

магістрантка кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: hanna.karaichentseva@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3242-1216>

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЧИННИКИ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

Демографічна проблема для України стоїть гостро. Дослідження тенденцій, чинників та структурно-динамічних особливостей народжуваності дозволить визначити соціально-економічні та демографічні тенденції, у тому числі і їхні варіації в розрізі регіонів. Метою статті є встановлення регіональних особливостей сучасних тенденцій та чинників народжуваності в Україні в XXI столітті. У статті на основі аналізу даних офіційної статистики представлено аналіз динаміки рівня народжуваності в Україні. Встановлено періоди мінімальних та максимальних значень із оглядом на провідні чинники та відмінностями за типом поселень. Наведено характеристику змін статеві-вікової структури населення України та повікової інтенсивності народжуваності з оглядом на провідні чинники та відмінностями за типом поселень. За допомогою стандартизації демографічних коефіцієнтів встановлено ступінь впливу внутрішніх чинників, що впливають на рівень народжуваності у розрізі регіонів України. Ідентифіковано значну частку народжень в старших фертильних групах, що підтверджує тенденції другого демографічного переходу, поширення феномену «пізнього материнства» та так звану «проєвропейську» модель репродуктивної поведінки, що більше притаманно високо урбанізованим регіонам України.

На основі кластерного аналізу виявлено регіональні особливості тенденцій та чинників народжуваності в Україні в XXI столітті, в результаті виокремлено п'ять кластерів. До другого кластеру відносяться Закарпатська, Рівненська та Волинська області, у яких відзначається найбільш жвава демографічна поведінка населення, збереження традиційних чинників. Третій кластер складається із Харківської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Полтавської, Запорізької та Дніпропетровської областей. Четвертий кластер представлений Одеською, Львівською, Чернівецькою й Івано-Франківською областями. До п'ятого кластеру належать Миколаївська, Кіровоградська, Тернопільська, Київська, Херсонська, Житомирська, Хмельницька та Вінницька області. Таким чином, внутрішні територіальні відмінності рівня народжуваності, у розрізі регіонів України, а також міської і сільської місцевості, є результатом дії зовнішніх, та внутрішніх факторів, які мали вплив протягом досліджуваного періоду та відобразилися на перебігу демографічних процесів.

Ключові слова: населення, геодемографічна система, відтворення населення, демографічний процес, народжуваність, статево-вікова структура населення, регіони України.

Як цитувати: Сегіда, К., Карайченцева, Г. (2022). Сучасні тенденції та чинники народжуваності в Україні: регіональний вимір. *Часопис соціально-економічної географії*, 33, 38-51. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-05>

In cites: Sehida, K., Karaichentseva, H. (2022). Temporary trends and factors of birth rate in Ukraine: regional dimension. *Human Geography Journal*, 33, 38-51. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-05> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Демографічна проблема для України, як і для більшості країн постсоціалістичного простору, стоїть надзвичайно гостро. Процеси відтворення населення України характеризуються переважанням показників смертності над показниками народжуваності, що призводить до депопуляції населення. Дослідження чинників та структурно-динамічних особливостей відтворення населення України, виявлення просторово-часових особливостей є важливим адже дозволяє аналізувати соціально-економічні та демографічні тенденції, які впливають на розвиток суспільства. Аналіз просторово-часових особливостей зміни рівня народжуваності дозволяє виявити відмінності в демографічних тенденціях в розрізі різних регіонів країни, встановити зв'язок між рівнем народжуваності та економічними показниками, соціокультурними факторам тощо. Розуміння варіацій рівня народжуваності може бути

важливим для розробки та впровадження регіональних стратегій демографічного розвитку та підтримки сім'ї. Мовляв, саме зміни демографічної поведінки у XXI столітті включають інформацію про минулі особливості та про сучасні тенденції демографічних процесів, які мають бути основою для розробки науково обґрунтованих заходів демографічної політики.

Огляд останніх публікацій за темою дослідження. Дослідження окремих аспектів демографічного розвитку та демографічних проблем України широко представлені в роботах фахівців у галузі демографії, соціології, географії. Окремі питання аналізу демографічних процесів, у тому числі – народжуваності, висвітлені у монографії [12], регіональні аспекти, структурні характеристики, фактори та чинники материнства й народжуваності представлені в роботах [8, 9].

Прояви регіональної трансформації особливостей скорочення рівня народжуваності в Україні та їхню залежність від історико-політичних, економічних та суспільних трансформацій представив Б. Крімер [6]. Широко висвітлені питання поширення в Україні феномену пізнього материнства.

Ґрунтовний аналіз реалізації відкладених народжень та надано оцінку цього процесу у реальних когортах жінок за допомогою акумульованих вікових коефіцієнтів народжуваності; встановлено вікові особливості та оцінено дію чинників як соціо-економічних, так і соціокультурних у роботі С. Аксьонової та І. Курило [1]. З огляду на енергетичну концепцію психологічного часу у роботі С. Аксьонової [2] представлено тенденції зміни віку материнства у країнах Європи. Оцінка впливу та кореляційні зв'язки між емансипаційними цінностями та демографічною поведінкою, зокрема на ставлення до народження дітей та на підвищення віку материнства з урахуванням відмінностей у сільських та міських населених пунктах представлено у роботі І. Курило [7].

У наших попередніх дослідженнях було представлено структуру та змісту внутрішніх і зовнішніх чинників геодемографічного процесу [15], висвітлено методичні основи встановлення впливу структурних чинників демографічних процесів [16], визначено ступінь дії внутрішніх чинників народжуваності як геодемографічного процесу в розрізі регіонів України [14] тощо. Менше з тим, відкритими залишаються низка питань: Як змінювався рівень народжуваності в Україні впродовж перших двох декад ХХІ століття? Як змінювалася статеві-вікова структура населення і який вплив мала на зміну рівня народжуваності? Як змінювалась повікова інтенсивність народжуваності і який вплив мала на зміну рівня народжуваності? Які відмінності між тенденціями у міській та сільській місцевостях? Які регіональні прояви структурно-динамічних особливостей народжуваності в Україні?

Метою статті є встановлення регіональних особливостей сучасних тенденцій та чинників народжуваності в Україні в ХХІ столітті. Реалізація зазначеної мети зводиться до виконання наступних **дослідницьких завдань**: аналіз динаміки рівня народжуваності в Україні у ХХІ столітті, виявлення періодів мінімальних та максимальних значень із оглядом на провідні чинники та відмінності за типом поселень; характеристика змін статеві-вікової структури населення України та повікової інтенсивності народжуваності із оглядом на провідні чинники та відмінності за типом поселень; встановлення ступеню впливу внутрішніх чинників, що впливають на рівень народжуваності, у розрізі регіонів України за допомогою стандартизації демографічних коефіцієнтів; встановлення регіональних особливостей тенденцій та чинників народжуваності в Україні в ХХІ столітті за допомогою кластерного аналізу.

Для встановлення регіональних особливостей

сучасних тенденцій та чинників народжуваності в Україні в ХХІ столітті використано офіційні дані Державної служби статистики України [4, 5, 11] та її територіальних відділень за період 2000–2020 рр., але починаючи з 2014 року – без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Севастополя та частини районів у Донецькій та Луганській областях [6].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Унаслідок впливу соціально-економічних та суспільно-політичних змін в українському суспільстві відбуваються демографічні перетворення, які відображаються у зміні основних демографічних показників [8, 14]. За своїм змістом народжуваність як демографічний процес є першоосновою відтворення населення, адже забезпечує формування та оновлення поколінь матерів. Народжуваність є основним демографічним процесом, адже акумулює в собі сукупну дію впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників та складових відтворення населення; відповідно, якщо розглядати народжуваність як демографічний процес в контексті безперервної зміни поколінь, саме цей демографічний процес виступає основним та формує (здійснює вплив) всі інші. Сукупна дія низки чинників різного характеру та особливості перебігу суспільно-політичних подій обумовили суттєві демографічні перетворення та відобразились в динаміці рівня народжуваності. На зміну найнижчих показників на зламі століть прийшов період поступового підвищення рівня народжуваності (2003–2007 рр.) та період порівняно високих показників (2008–2014 рр.). З початком війни у 2014 році тенденції в тому числі й в перебігу демографічних процесів змінилися і у 2022 році рівень народжуваності майже сягнув мінімуму нульових (7,8 ‰). Вочевидь із повномасштабним вторгненням росії у 2022 році і в подальшому рівень народжуваності зменшуватиметься, менше з тим, розглянемо ті тенденції, які панували у перші дві декади ХХІ століття.

Наслідком суттєвого зниження рівня народжуваності в Україні після здобуття незалежності є й спотворення вікові структури населення, формування статевих та вікових диспропорцій, старіння населення тощо. Нетто-коефіцієнт народжуваності відображає, яким чином попереднє покоління замінюється прийдешнім. За досліджуваний період (рис. 2) нетто-коефіцієнт народжуваності мав найвищий показник у 2012 році (0,72), а на наприкінці періоду становив 0,5, що свідчить про поповнюваність поколінь лише на половину [6, 9]. Порівнюючи нетто-коефіцієнт та сумарний показник народжуваності в Україні (рис. 1), відзначаємо ідентичні тенденції та підтвердження ключового значення народжуваності у природному русі населення України. Крім того, за досліджуваний період спостерігається постійне підвищення середнього віку матерів при народженні, що є результатом змін повікової інтенсивності дітонародження.

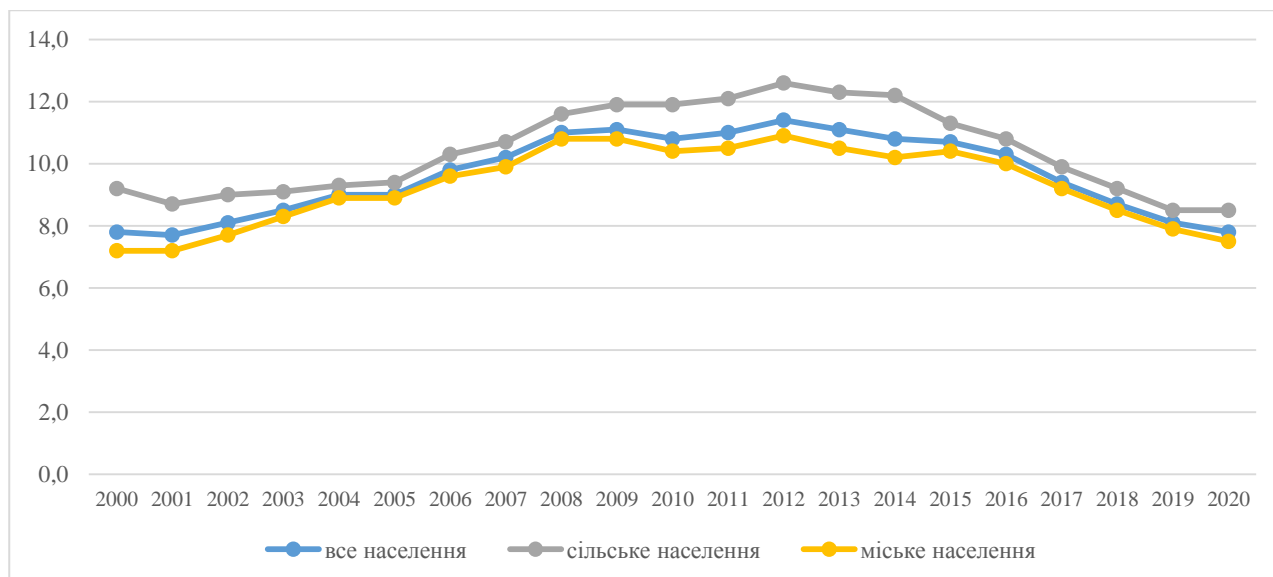

Рис. 1. Динаміка рівня народжуваності в Україні, 2000-2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])
Fig. 1. Dynamics of the birth rate in Ukraine, 2000-2020

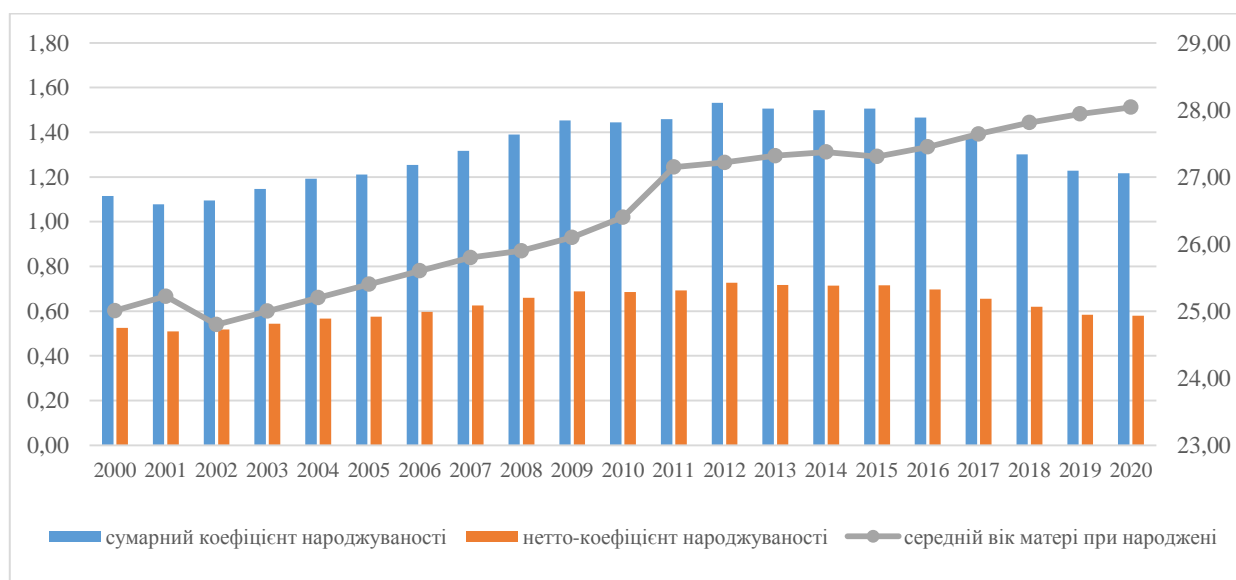

Рис. 2. Динаміка основних показників народжуваності в Україні, 2000-2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])
Fig. 2. Dynamics of the fertility rates in Ukraine, 2000-2020

Суттєві зміни у режимі відтворення населення України характеризуються посиленням процесу депопуляції, у тому числі – за рахунок таких чинників, як народжуваність та зміни репродуктивної поведінки. Серед основних тенденцій протягом двадцяти років XXI століття варто зазначити наступні:

- зниження рівня фертильності, поширення феномену «пізнього материнства», зменшення частки дітей, які народжені матерями віком до 20 років, зростання середнього віку народження дитини: у 2000 році він складав 24,5 роки, а у 2020 р. – 28,4 років;

- підвищення середнього віку вступу до шлюбу: з 22,5 і 25,3 років у 2000 році до 26,4 і 28,9 років у 2020 р.; поширення консенсуальних шлюбів тощо;

- суттєве поширення установок на «безшлюбність та бездітність», у першу чергу серед населення репродуктивного віку [10];

- суттєва територіальна диференціація народжуваності, що є наслідком диференціації у рівні соціально-економічного розвитку, статусу населених пунктів, особливостях соціокультурних та соціопсихологічних чинників тощо [8].

Традиційно вищі значення нетто-коефіцієнта народжуваності спостерігаються у сільській місцевості України, що є результатом більшої інтенсивності дітонародження. Крім того, суттєво відрізняються повікові рівні народжуваності жінок, що і формує загальний показник (рис. 1, 2). При приблизно рівних загальних показниках рівня народжуваності у 2000 році та 2020 році, суттєвих змін зазнав розподіл інтенсивності народжень за віком матерів. У 2000 році найвища інтенсивність народжуваності спостерігалась у групі 20-24 роки і становила 95 %, у групі 25-29 років становила 60 %, у групах 30-34 та 15-19 становила близько 30 %, у групі 35-39 років стано-

вила майже 10 %. Оцінюючи зміни інтенсивності народжуваності за окремими віковими групами за першу декаду XXI століття, варто зазначити, що такі зміни є результатом реалізації, так званих, відкладених народжень у попередні роки, які характеризувалися складною економічною ситуацією. До 2010 року інтенсивність майже у всіх групах підвищувалась та максимально високих значень досягла у 2012-2013 років, після чого спостерігається спад. У 2020 році найвища інтенсивність народжуваності у віковій групі 25-29 років 76 %, у групі 20-24 роки становить 66 %, 30-34 роки становить 52 %. Значно підвищилась інтенсивність у віковій групі 35-39 років до 25 %, знизилась у наймолодшій групі. Оцінюючи зміни інтенсивності народжуваності за окремими віковими групами за другу декаду XXI століття, варто зазначити, що лише у вікових групах 40-44 і

45-49 років показник незначно збільшився, у групі 35-39 залишився без змін, у всіх інших групах – зменшився, що також є результатом впливу соціально-економічних факторів.

Розглядаючи повікову інтенсивність народжуваності та її зміни за досліджуваній двадцятирічний період варто відзначити тенденцію до поширення феномену «пізнього материнства» та так звану «проєвропейську» модель репродуктивної поведінки [13]. Таким чином, за 20 років XXI сторіччя в Україні відбулась значна зміна вікової структури материнства (рис. 3, 4) за рахунок суттєвого зменшення рівня народжуваності у молодших вікових групах та збільшенням – у старших, що є характерним для економічно розвинених країн, з іншого боку – обмежує репродуктивні можливості населення.

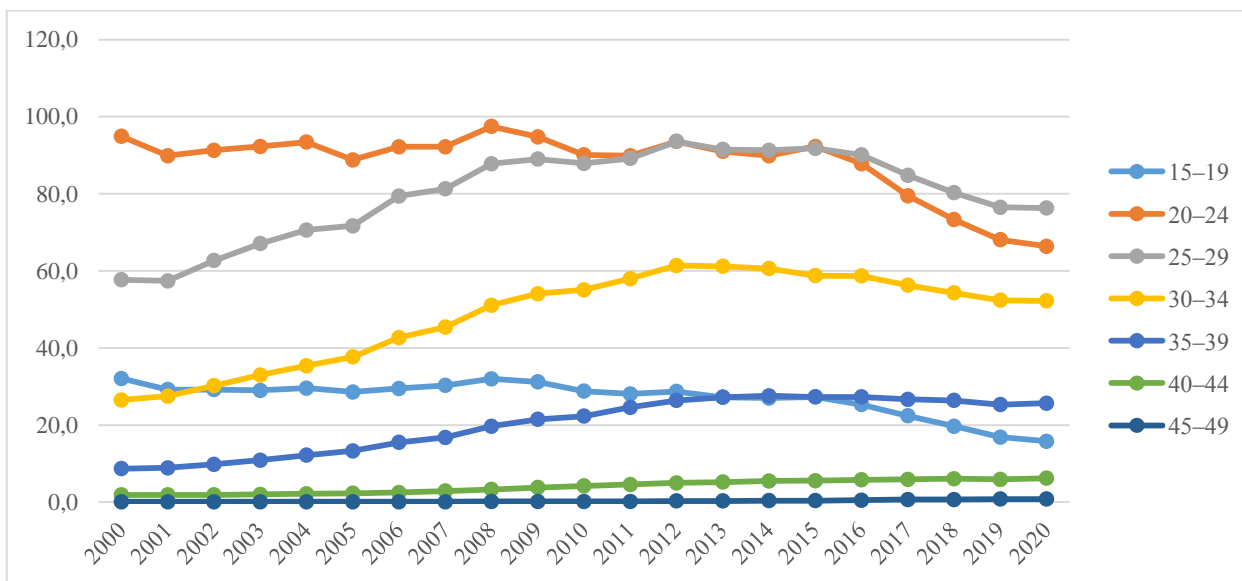

Рис. 3. Динаміка повікової інтенсивності народжуваності в Україні, 2000-2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 3. Dynamics of the age-related fertility rate in Ukraine, 2000-2020

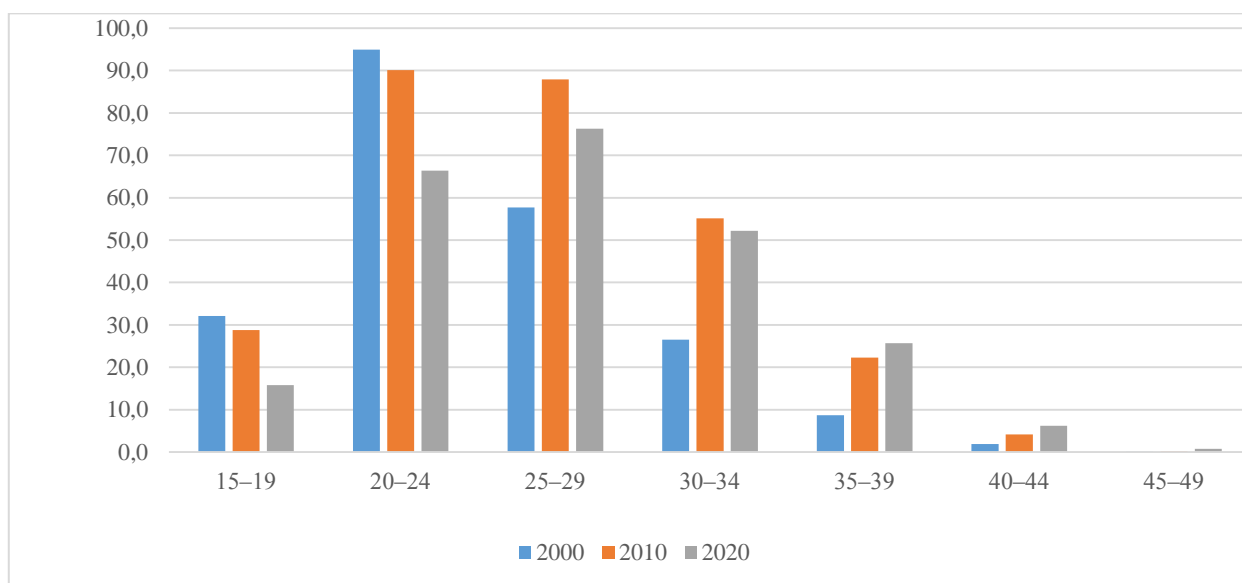

Рис. 4. Повікова інтенсивність народжуваності в Україні, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 4. Age-related fertility rate in Ukraine, 2000, 2010, 2020

Ще більш яскраво виражені названі тенденції серед жінок-містянок (рис. 5, 6): менш активна репродуктивна поведінка в цілому та наступний віковий розподіл. У 2000 році найвища інтенсивність народжуваності спостерігалась у групі 20-24 роки і становила 82 %, у групі 25-29 років становила 53 %, у групах 30-34 та 15-19 становила близько 25 %, у групі 35-39 років становила майже 10 %. До 2010 року інтенсивність майже у всіх групах підвищувалась та максимально високих значень досягла у

2015-2016 років, після чого спостерігається спад. У 2020 році найвища інтенсивність народжуваності у віковій групі 25-29 років 74 %, у групах 20-24 роки та 30-34 роки становить 54 %. Значно підвищилась інтенсивність у віковій групі 35-39 років до 27 %, знизилась у наймолодшій групі. Усі зазначені особливості відображають так звані «проєвропейські» тенденції репродуктивної поведінки та відповідають мотивам демографічної поведінки, передбаченими другим демографічним переходом [10].

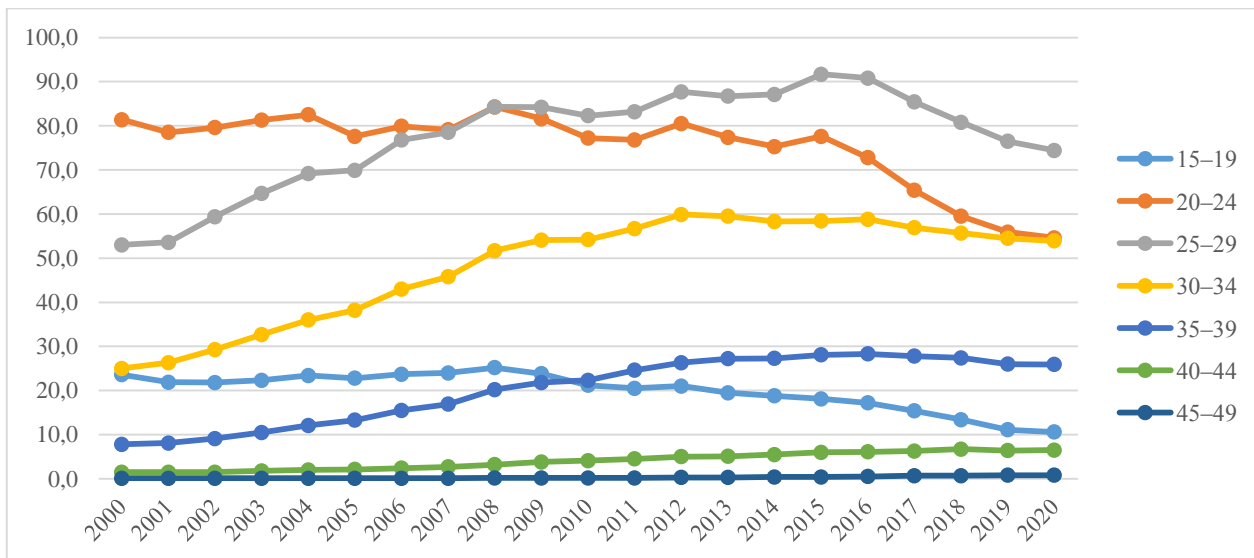

Рис. 5. Динаміка повікової інтенсивності народжуваності міського населення України, 2000-2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 5. Dynamics of the age-related fertility rate of the urban population of Ukraine, 2000-2020

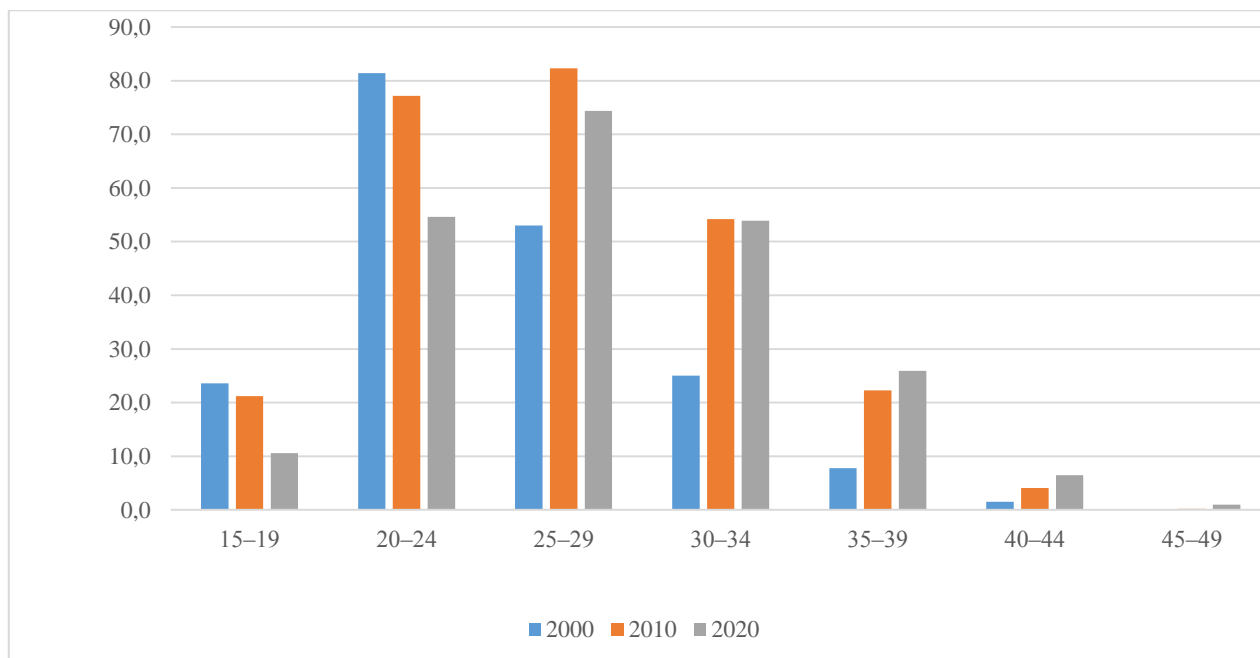

Рис. 6. Повікова інтенсивність народжуваності в міських поселеннях України, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 6. Age-specific birth rate in urban settlements of Ukraine, 2000, 2010, 2020

Інша ситуація щодо повікового розподілу інтенсивності народжень спостерігається в сільській місцевості (рис. 7, 8). Традиційно, рівень народжуванос-

ті вищий у сільській місцевості [17]. У 2000 році найвища інтенсивність народжуваності спостерігалась у групі 20-24 роки і становила 130 %, у групі

25-29 років становила 69 %, у групі 15-19 становила 55 %, у групах 30-34 становила майже 35 %. До 2010 року інтенсивність майже у всіх групах підвищувалась та максимально високих значень досягла у 2012-2013 років, після чого спостерігається спад. У

2020 році найвища інтенсивність народжуваності залишається у групі 20-24 роки на рівні 85 %, у віковій групі 25-29 років 80 %, у групі 30-34 роки становить 50 %.

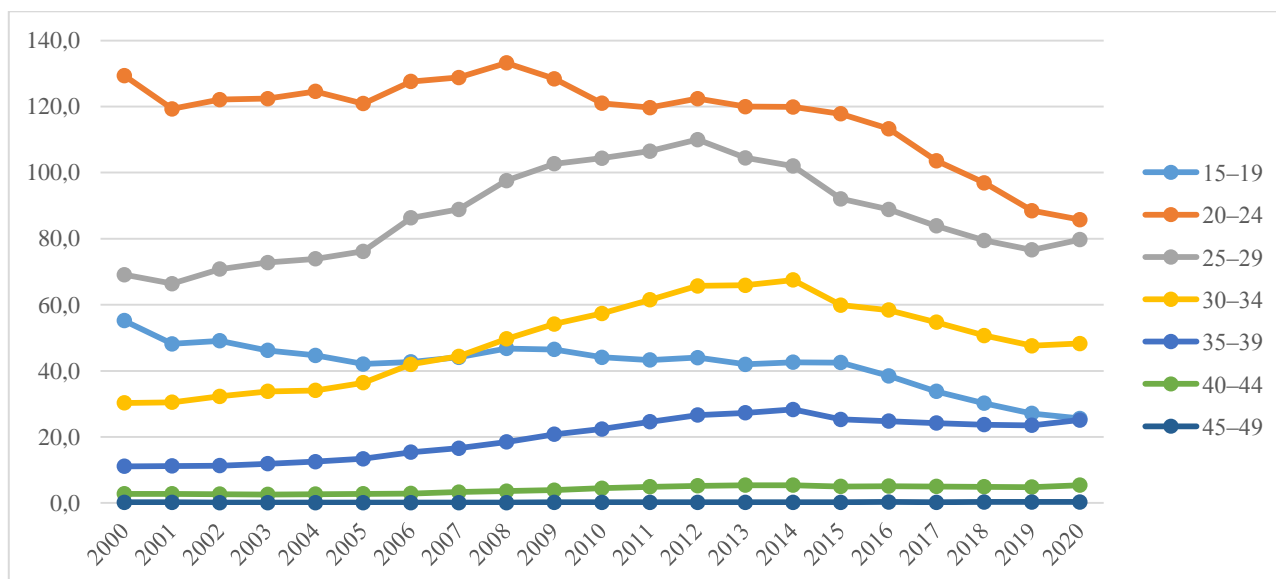

Рис. 7. Динаміка повікової інтенсивності народжуваності сільського населення України, 2000-2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 7. Dynamics of the age-related fertility rate of the rural population of Ukraine, 2000-2020

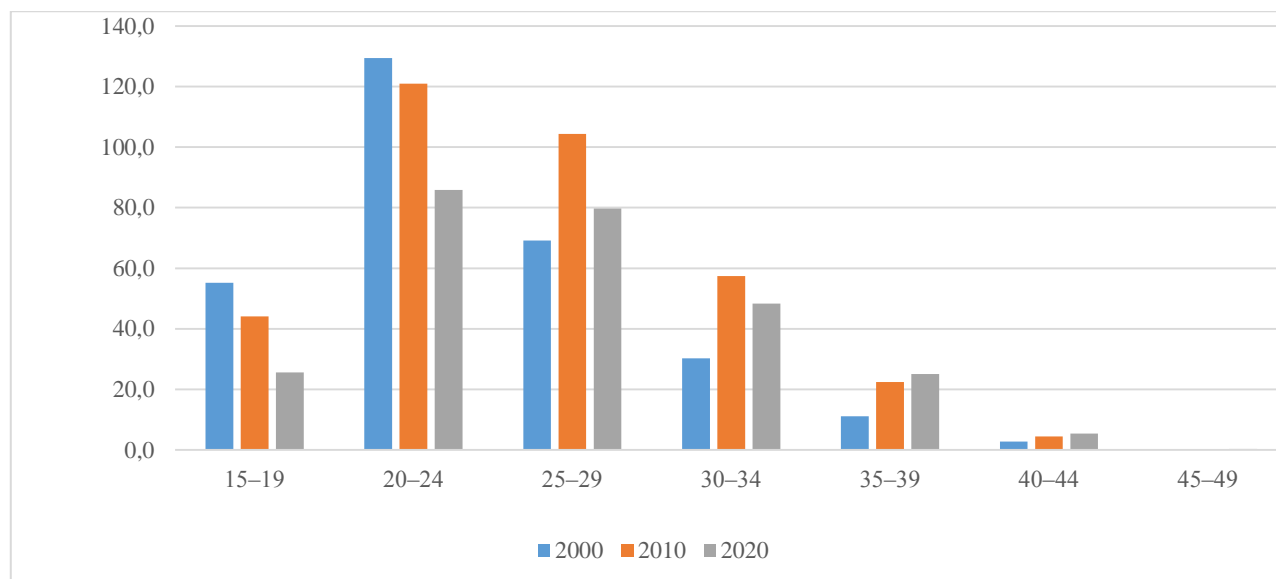

Рис. 8. Повікова інтенсивність народжуваності в сільській місцевості України, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 8. Age-specific birth rate in rural settlements of Ukraine, 2000, 2010, 2020

Значний вплив на рівень народжуваності має статеві-вікова структура населення. Розглядаючи статеві-вікову структуру населення України та її динаміку (рис. 9), слід зазначити, що загальна кількість жінок репродуктивного віку зменшилась: 12,6 млн осіб у 2000 році, 11,6 млн осіб у 2010 році, 9,6 млн осіб у 2020 році. Оцінюючи зміни щодо окремих вікових груп, за період 2000-2010 рр. у віковій групі 25-29 чисельність збільшилася на 150 тис. осіб; у вікових групах 20-24 і 30-34 збільшилась на 15 та 84 тис. осіб відповідно. У решті п'ятирічних

груп репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 15-19 – на 543 тис. осіб, 35-39 та 40-44 – на 259 та 378 тис. осіб відповідно. За період 2010-2020 рр. лише вікової групі 30-34 збільшилася чисельність жінок (на 77 тисячі). Ця найбільш численна когорта є результатами високої народжуваності 1980-1985 років. В усіх інших п'ятирічних групах репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 20-24 – на 773 тис., 25-29 – на 593 тис., 15-19 – на 387 тис. 45-49 –

на 228 тис. осіб. Тож, за перші дві декади XXI століття найбільше зменшення чисельності молодшої групи репродуктивного віку 15-19 і 20-24 років (на 931 та 757 тис. осіб відповідно, що

становить 51 % та 45 %), що є результатом низької народжуваності наприкінці минулого початку нинішнього століття.

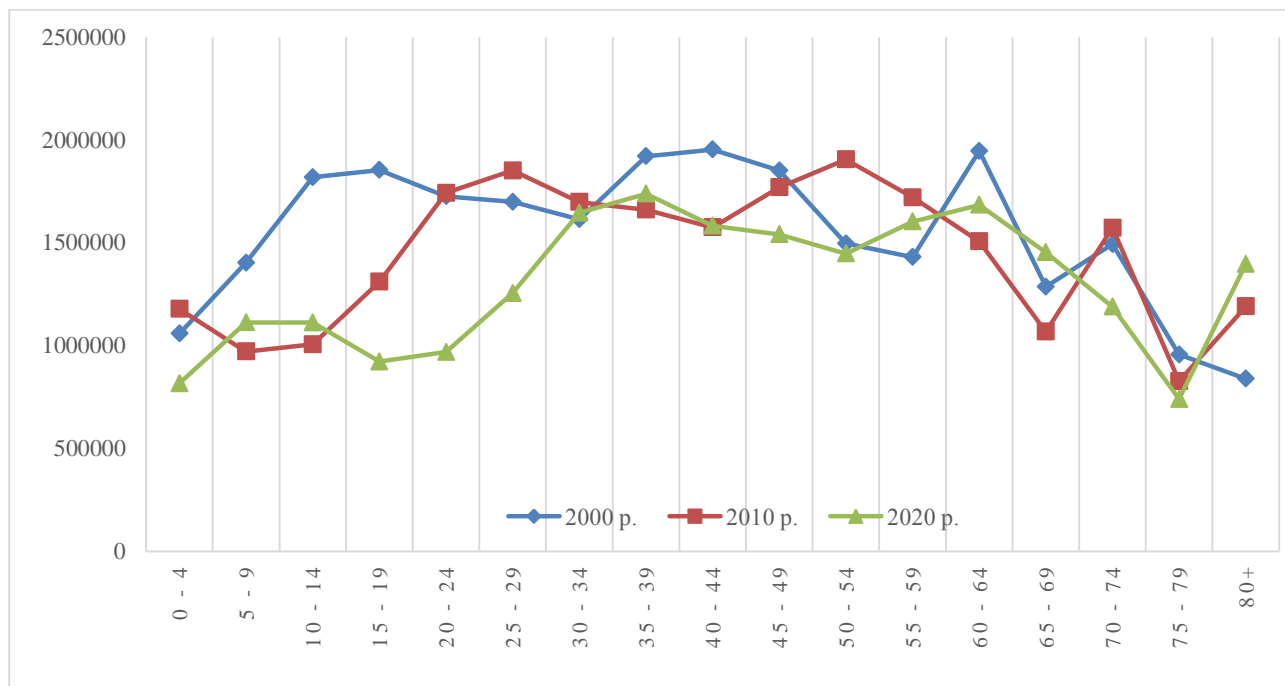

Рис. 9. Динаміка розподілу населення України жіночої статі за віком, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 9. Dynamics of the distribution of the female population of Ukraine by age, 2000, 2010, 2020

У міській місцевості (рис. 10) зазначені структурно-динамічні особливості проявляються ще гостріше. Загальна кількість жінок репродуктивного віку зменшилась: 912 тис. осіб у 2000 році, 827 тис. осіб у 2010 році, 686 тис. осіб у 2020 році. Оцінюючи зміни щодо окремих вікових груп, за період 2000-2010 рр. у вікових групах 25-29 і 30-34 чисельність збільшилася на 180 та 102 тис. осіб відповідно. У решті п'ятирічних груп репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 15-19 – на 480 тис. осіб, 35-39 та 40-44 – на 210 та 328 тис. осіб відповідно. За період 2010-2020 рр. вікової групи 30-34 збільшилася чисельність жінок на 142 тисячі; у групі 40-44 – на 61 тис. У всіх інших п'ятирічних групах репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 20-24 – на 591 тис., 25-29 – на 537 тис., 15-19 – на 243 тис. 45-49 – на 171 тис. осіб. Тож, за перші дві декади XXI століття у міській місцевості найбільше зменшення чисельності молодшої групи репродуктивного віку 15-19 і 20-24 років (на 723 та 609 тис. осіб відповідно, що становить 53 % та 49 %), що є результатом низької народжуваності наприкінці минулого початку нинішнього століття.

У сільській місцевості (рис. 11) демографічна поведінка населення змінюється повільніше, населення є більш усталеним. Загальна кількість жінок репродуктивного віку зменшилась: 349 тис. осіб у 2000 році, 334 тис. осіб у 2010 році, 279 тис. осіб у 2020 році. Оцінюючи зміни щодо окремих вікових груп, за період 2000-2010 рр. у вікових

групах 20-24 і 45-49 чисельність збільшилася на 33 та 19 тис. осіб відповідно. У решті п'ятирічних груп репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 15-19 – на 63 тис. осіб, 25-29 – на 28 тис., 30-34 – на 18 тис., 35-39 – на 49 тис., 40-44 – на 49 тис. осіб. За період 2010-2020 рр. у віковій групі 30-34 незначно збільшилася чисельність жінок на 16 тисяч. У всіх інших п'ятирічних групах репродуктивного віку чисельність жінок зменшилася, при тому, що у групі 15-19 – на 144 тис., 20-24 – на 181 тис. осіб. Тож, за перші дві декади XXI століття у сільській місцевості найбільше зменшення чисельності молодшої групи репродуктивного віку 15-19 і 20-24 років (на 208 та 147 тис. осіб відповідно, що становить 42 % та 31 %).

У розрізі регіонів України існує значна диференціація рівня народжуваності. Традиційно найвищі показники характерні для західноукраїнських областей та столиці. Найвищі показники зафіксовані у Волинській, Рівненській, Закарпатській областях та місті Київ. Коефіцієнт народжуваності у 2020 році коливається у діапазоні 9,5 ‰ – 10,5 ‰. У цих регіонах у структурі населення можна відзначити переважання частки населення віком від 15 до 49 років (понад 40%), а також, значно вищий нетто- та брутопоказники відтворення населення. Вищі за середні по Україні показники у Київській, Львівській, Івано-Франківській, Одеській, Чернівецькій областях. Коефіцієнти народжуваності коливаються від 7,8 ‰ до 8,8 ‰, частка населення віком 15-49 років 35,7 % – 37 %. Близькі значення до загально національного

показника спостерігаються у Вінницькій, Херсонській, Житомирській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Найнижчі показники у Сумській, Чернігів-

ській, Черкаській, Полтавській областях, що з одного боку є результатом старіння населення, з іншого – продукує його та посилює.

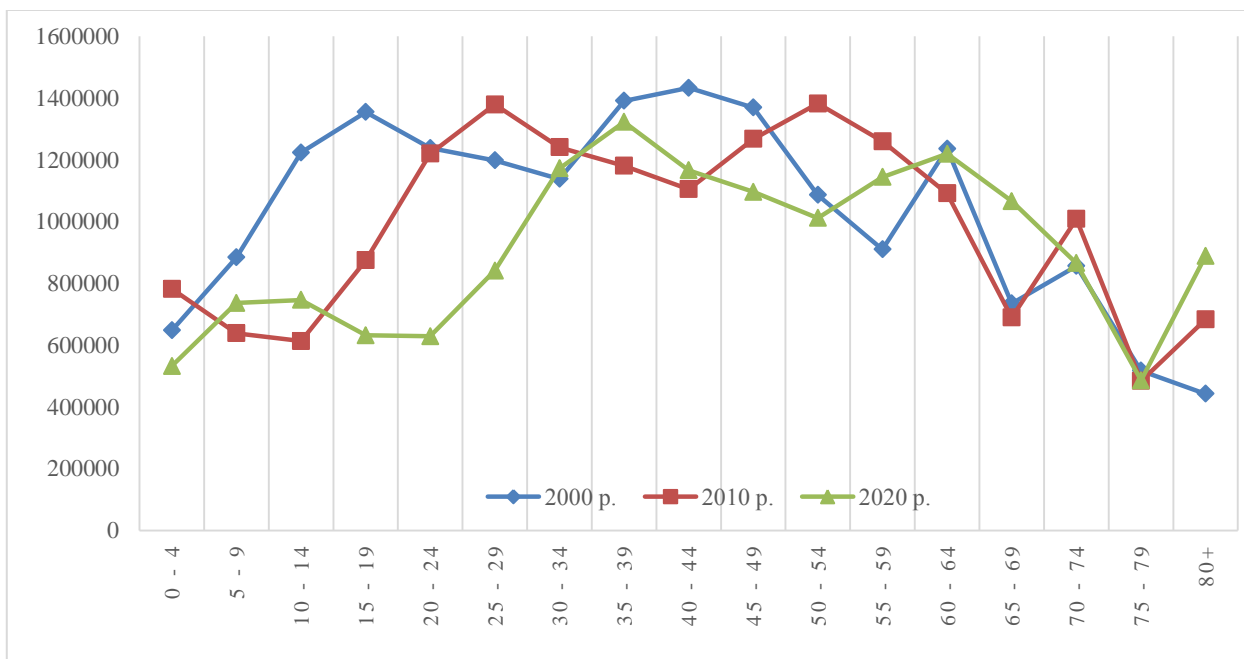

Рис. 10. Динаміка розподілу населення жіночої статі в міській місцевості України за віком, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 10. Dynamics of the distribution of the female population in urban settlements of Ukraine by age, 2000, 2010, 2020

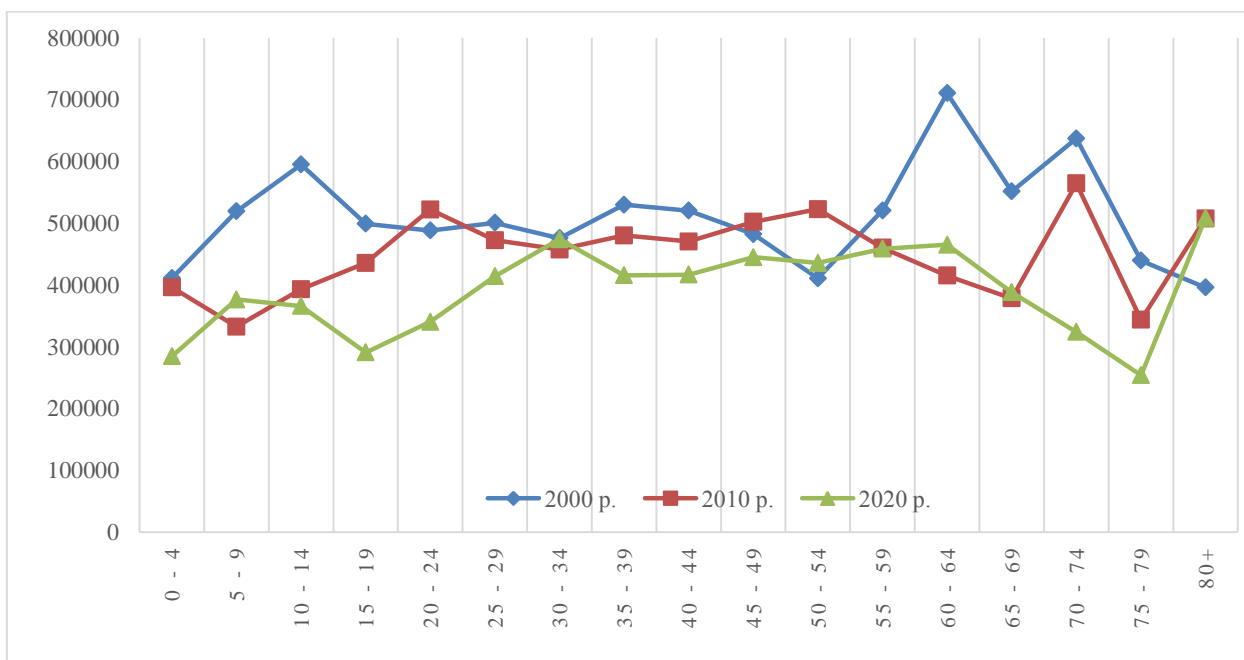

Рис. 11. Динаміка розподілу населення жіночої статі в сільській місцевості України за віком, 2000, 2010, 2020 рр. (побудовано за даними [4, 5, 11])

Fig. 11. Dynamics of the distribution of the female population in rural settlements of Ukraine by age, 2000, 2010, 2020

Для виявлення тенденцій та чинників народжуваності в розрізі регіонів України, було використано метод стандартизації демографічних показників, який дозволив визначити провідні внутрішні чинники зміни рівня народжуваності протягом першої та другої декади XXI, а також за весь досліджуваний пері-

од [16]. Відповідні обчислення були проведені для всіх регіонів України [14], що дало змогу виявити наступні особливості впливу структурно-динамічних чинників на рівень народжуваності в розрізі регіонів України:

- Упродовж першої декади XXI століття різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України свідчить, що лише за рахунок збільшення інтенсивності народжень у старших вікових групах загальний рівень народжуваності за цей період мав збільшитися на 40%. Диференціація в розрізі регіонів України (24-26% – у Тернопільській, Івано-Франківській та Львівській областях, 45-51% – у Дніпропетровській, Одеській та Київській областях) свідчить про вище значення чинника для високо урбанізованих регіонів, де підвищення рівня народжуваності може бути результатом реалізації відкладених народжень та поширення пізнього материнства. Натомість зміна повікових інтенсивностей народжуваності має менший вплив для західноукраїнських областей, де традиційно показники народжуваності є вищими.

- Упродовж другої декади XXI століття спостерігається різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України, яка свідчить про те, що через відмінності в показниках повікової інтенсивності народжуваності (зокрема – за рахунок зменшення останнього) загальний рівень народжуваності за цей період мав би зменшитися на 8%. Диференціація в розрізі регіонів України (+9,5 % у місті Київ, -33% – у Рівненській області) свідчить про суттєвий вплив зовнішніх чинників та сенситивності системи до них.

- За весь період, який було досліджено, різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України загалом становить 2,9%, або 29%, тобто лише за рахунок збільшення показників повікової інтенсивності народжуваності загальний рівень народжуваності мав збільшитися. Диференціація в розрізі регіонів України (4% – у Тернопільській та Івано-Франківській областях, 25-27% – у Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській, Одеській областях, 44% у місті Києві) свідчить про вагоме значення підвищення інтенсивності народжень у старших вікових групах, що підтверджує тенденції другого демографічного переходу і пояснює динаміку даного демографічного процесу.

- Упродовж першої декади XXI століття різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України свідчить, що лише за рахунок розрізнення у віковій структурі населення (зокрема, за рахунок збільшення чисельності жінок фертильного віку) загальний рівень народжуваності за зазначений період має збільшитися в Україні на 3%. Диференціація в розрізі регіонів України (1-1,8% – у Миколаївській, Одеській, Херсонській, Дніпропетровській, Кіровоградській областях, 6-7,5% – у Рівненській, Львівській, Івано-Франківській, Чернігівській, Волинській областях) підтверджує попередній висновок.

- Упродовж другої декади XXI століття різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України свідчить про те, що лише за рахунок розрізнення у віковій структурі населення (зокрема, за рахунок зменшення чисельності жінок молодших груп фертильного віку) загальний рівень народжуваності мав би зменшитися на -11,5 %. Зазначена негативна тенденція притаманна усім регіо-

нам України, проте інтенсивність прояву різна: 7-8% – у Київській, Львівській, Житомирській областях; 14,7-16% – у столиці та у Закарпатській області.

- За весь період дослідження різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами для України загалом становить 8%, що може бути обумовлено наявністю змін у віковій структурі населення, зокрема істотного скорочення чисельності жіночого населення у вікових групах 15-29, що в подальшому має викликати зниження рівня народжуваності. Така негативна тенденція менше проявляється у регіонах із традиційно високим рівнем народжуваності та менш виокремленими диспропорціями структури населення.

Для подальшого проведення групування регіонів України в узагальненому вигляді, використовуючи особливості народжуваності як геодемографічного процесу, протягом періоду дослідження нами було використано метод кластерного аналізу (рис. 12, 13) з використанням таких вимірів: зміна рівня народжуваності, значення впливу структури населення на рівень народжуваності, вікову структуру населення, значення впливу повікової інтенсивності народжуваності на рівень народжуваності, сумарний коефіцієнт народжуваності, Брутто- та Нетто- і показник відтворення, довжина жіночого покоління, середній вік матері при народженні дитини. Вищезазначені показники було проаналізовано в просторо-часовому розрізі, в результаті групування було виділено п'ять кластерів.

До першого кластеру за розподілом відносимо м. Київ, який є столицею України та містом з характерно високим рівнем економіко-соціального розвитку, що можна обумовити наявною значною часткою населення репродуктивного віку. Для цього кластеру властивий найвищий показник зміни рівня народжуваності, який за досліджуваний період становить 4,5%, в свою чергу, показник значення впливу повікової інтенсивності народжуваності на рівень народжуваності – також має найбільше значення – 4,37%, а також, характерний найбільший показник значення впливу структури населення на рівень народжуваності (-1,62) по всій території України за досліджуваний період.

Другий кластер представлений Закарпатською, Рівненською та Волинською областями, за умов врахування всіх показників, – саме ці регіони мають найбільші показники рівня народжуваності, впродовж всього періоду дослідження в цих регіонах спостерігається найбільша частка населення віком від 15 до 49 років й більша частка населення репродуктивного віку, регіони, які належать до цього кластеру мають найбільші Брутто- й Нетто- показники відтворення населення. Рівненська, Волинська та Закарпатська області мають специфічні особливості, які протягом останніх 20-ти років обумовлюються введенням різних регіональних програм, які мають на меті покращення демографічної ситуації в регіонах (Рівненська, Волинська), а також, збереження етнічних і релігійних принципів, які характерні для Закарпатської області, – ця область є однією з найяскравіших зразків цього процесу.

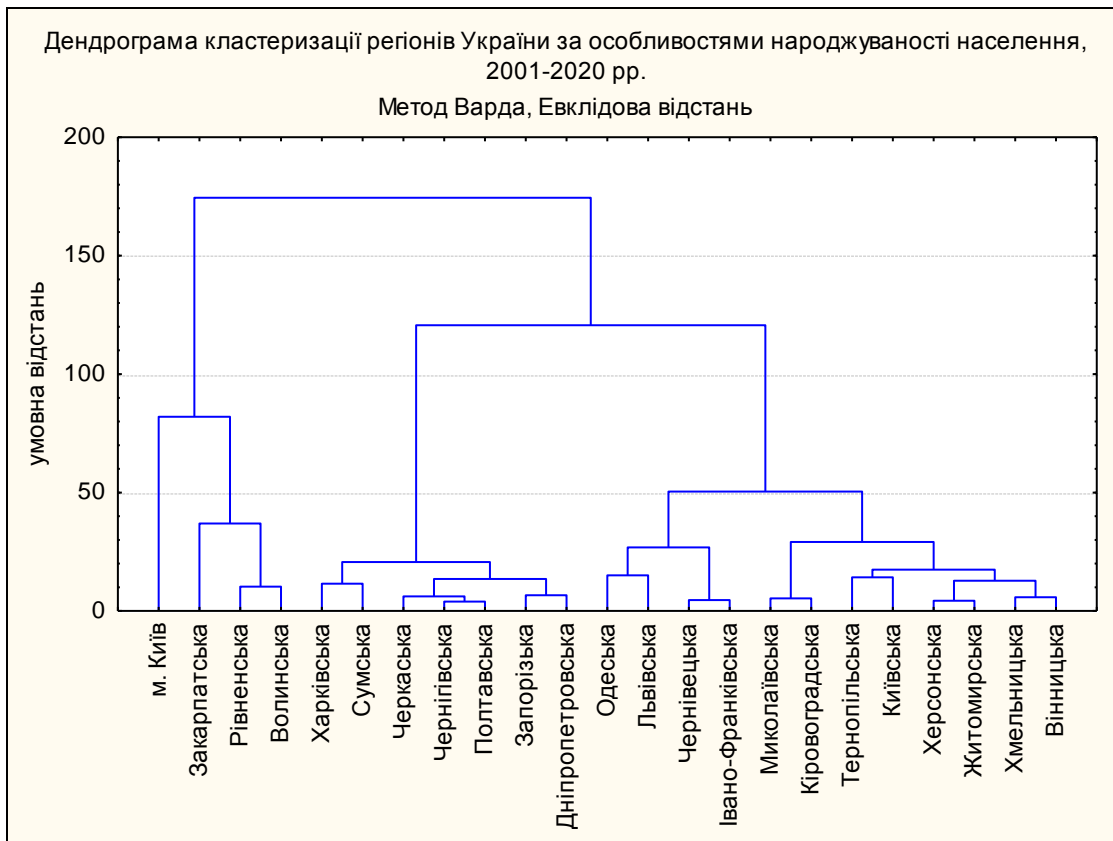

Рис. 12. Дендрограма кластеризації регіонів України за особливостями народжуваності населення, 2001-2020 рр. (побудовано за результатами власних розрахунків)
Fig. 12. Dendrogram of the clustering of the regions of Ukraine according to the characteristics of the birth rates, 2001-2020

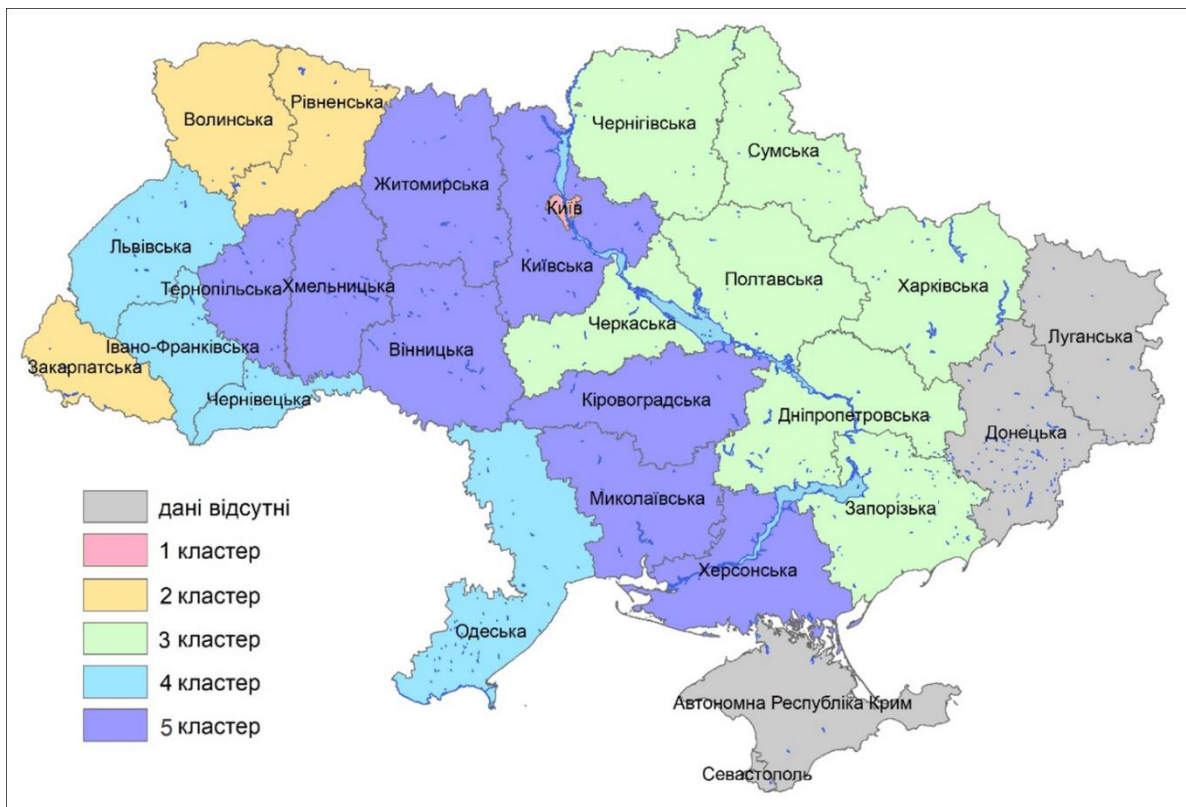

Рис. 13. Кластеризація регіонів України за особливостями народжуваності населення, 2001-2020 рр. (побудовано за результатами власних розрахунків)
Fig. 13. Clustering of the regions of Ukraine according to the characteristics of the birth rates, 2001-2020

Третій кластер об'єднав Харківську, Сумську, Черкаську, Чернігівську, Полтавську, Запорізьку та Дніпропетровську області, для яких характерні майже всі середні показники, які є більш менш стабільними, через різні чинники, а також враховуючи залежність як від зовнішніх (економічний та соціальний розвиток, рівень та якість життя населення тощо), так і від внутрішніх (повікові інтенсивності народжень, структура населення, відсоток населення репродуктивного віку тощо) факторів [20], які встановлюють та характеризують результат демографічної поведінки населення.

Четвертий кластер представлений Одеською, Львівською, Чернівецькою й Івано-Франківською областями, для яких характерні порівняно нестійкі показники, які є результатом формування нестабільної динаміки зміни визначальних показників народжуваності й всіх суміжних показників. Зауважимо, що протягом періоду дослідження спочатку виявлялось послідовне збільшення кількості народжених, яке обумовлене відносно непорушною політичною та соціально-економічною ситуаціями в країні; після спостерігався період демографічного розвитку під час якого показники кількості народжених мали максимальні значення; нині було зафіксовано тенденцію в бік скорочення рівня народжуваності, що в подальшому позначилось на виникненні політичної кризи та всіх подальших пов'язаних процесів

До п'ятого кластеру належать Миколаївська, Кіровоградська, Тернопільська, Київська, Херсонська, Житомирська, Хмельницька та Вінницька області, які мають порівняно схожі параметрами, проте зі значним діапазоном зміни показників. Під час дослідження було встановлено, що процес має суттєві коливання та зростання рівня народжуваності, що в першу чергу обумовлюється змінами повікової інтенсивності народжуваності та впровадженням реалізації політики відкладених народжень. До того ж, підкреслимо, що для цих регіонів є найбільш своєрідними несхожі зрушення повікової інтенсивності народжень нівельовані негативними змінами у структурі населення.

У результаті використання методу кластеризації було виділено, визначено й згруповано регіони України за аналогічними параметрами та вираховуванням структурно-динамічних особливостей та часового виміру дослідження, також проаналізовано показники рівня народжуваності України в просторово-часовому розрізі, проте починаючи з 2014 року – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та адміністративних даних частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, з 2015 року – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях [16].

Висновки. В результаті впливу соціально-економічних та суспільно-політичних змін в українському суспільстві за роки незалежності відбуваються демографічні трансформації, які віддзеркалюватимуться у змінах ключових демографічних показників, зокрема – народжуваності. Аналіз структурно-

динамічних та просторово-часових тенденцій у народжуваності свідчить, що компенсаційне збільшення рівня народжуваності у першій декаді ХХІ століття відбувалось переважно за рахунок інтенсифікації у старших вікових групах, реалізації відкладених народжень з поліпшенням економічної ситуації та заходів пронаталістичної демографічної політики, що у деякій мірі сповільнило темпи депопуляції та визначало основи для оптимістичних прогнозів. Проте друга декада ХХІ століття показала зворотні тенденції, – стрімке зниження рівня народжуваності та загострення депопуляційних процесів. Сучасні суспільно-політичні події, війна росії з 2014 року, зміни у соціально-економічних умовах життєдіяльності населення, особливості репродуктивної та міграційної поведінки та інші чинники зумовлюють подальше зниження рівня народжуваності, який сягнув показника історичного мінімуму за всю історію незалежної України. Окремо варто наголосити на деформації вікової структури населення: міграційний відтік населення працездатного віку, інтенсивні процеси постаріння населення призвели до виснаження потенціалу до самовідтворення як у міській, так і у сільській місцевостях. Для проведення узагальненого групування регіонів України враховуючи особливості показників народжуваності протягом досліджуваного періоду було використано метод кластерного аналізу за показниками, які характеризують структурні та динамічні особливості. За результатами групування було виокремлено п'ять кластерів. До першого кластеру належить столиця. До другого кластеру відносяться Закарпатська, Рівненська та Волинська області, у яких відзначається найбільш жвава демографічна поведінка населення, проте чинники, що її обумовлюють – різні. Третій кластер складається з Харківської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Полтавської, Запорізької та Дніпропетровської областей. Четвертий кластер представлений Одеською, Львівською, Чернівецькою й Івано-Франківською областями, які мають відносно нестійкі показники, які було сформовано в результаті нестабільної динаміки зміни основних показників. До п'ятого кластеру належать Миколаївська, Кіровоградська, Тернопільська, Київська, Херсонська, Житомирська, Хмельницька та Вінницька області. Таким чином, внутрішні територіальні регіональні відмінності рівня народжуваності як у розрізі регіонів України, так і міської/сільської місцевості, є результатом впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, які мали вплив протягом досліджуваного періоду та відобразилися на перебігу демографічних процесів. Повномасштабна війна росії з 24 лютого 2022 року призвела до безпрецедентної вимушеної міграції, надвисокої смертності в результаті військових дій, зниження і до того низького рівня народжуваності тощо. Наслідки війни важко оцінити, проте очевидно, що нас очікують суттєві суспільні перетворення. Беззаперечним лишається те, що саме людський потенціал буде головним драйвером післявоєнної розбудови та економічного зростання України після Перемоги. Відповідно, дослідження особливостей перерозподілу населення

у розрізі територіальних громад, особливості його формування та пошук шляхів відродження, у тому числі через нівелювання демографічних проблем, набувають нової неабиякої актуальності; встанов-

лення структурних особливостей населення на рівні регіонів та територіальних громад України будуть втілені у подальших дослідженнях авторів.

Список використаної літератури:

1. Аксьонова С.Ю. Відкладання народжень в Україні крізь призму реальних поколінь жінок / С.Ю. Аксьонова, І.О. Курило // Демографія та соціальна економіка, 2018, № 3 (34), 11-25/ <https://doi.org/10.15407/dse2018.03.011>
2. Аксьонова С.Ю. Вік материнства у контексті цінності часу / С.Ю. Аксьонова // Демографія та соціальна економіка, 2021, № 2 (44), 56-73. <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.056>
3. Демографічна ситуація в Україні в період незалежності [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti>
4. Демографічний паспорт території регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Крімер Б.О. Трансформація народжуваності в Україні на ранніх етапах демографічного переходу / Б.О. Крімер // Демографія та соціальна економіка, 2018, № 2 (33). С. 67-81. <https://dse.org.ua/arhcive/33/5.pdf>
7. Курило І.О. Емансипаційні цінності та дітородна поведінка в контексті демографічної модернізації (на матеріалах останньої хвилі Світового дослідження цінностей (2017-2020)) / І.О. Курило // Демографія та соціальна економіка. 2021, № 2 (44). <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.037>
8. Курило І.О. Народжуваність та материнство в Україні: регіональний аспект / І.О. Курило, С.Ю. Аксьонова, Б.О. Крімер // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 1. – С. 65-79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/341510407_NARODZUVANIST_TA_MATERINSTVO_V_UKRAINI_REGIONALNIJ_ASPEKT
9. Курило І.О. Структурні характеристики народжуваності, їх взаємозв'язки та демографічні фактори динаміки / І.О. Курило // Демографія та соціальна економіка, 2019, № 1 (35): 11-25 <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.011>
10. Мезенцева Н., Кондрась Н. Другий демографічний перехід: витоки та концепції / Н. Мезенцева, Н. Кондрась // Економічна та соціальна географія. Випуск 73. – КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – С. 51-56. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2015.73.51-56>.
11. Населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/>
12. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174с.
13. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf
14. Сегіда К. Внутрішні чинники геодемографічного процесу (на прикладі народжуваності в регіонах України) / К. Сегіда, Г. Карайченцева // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – Вип. 30(1). – 185 с. – С. 85-94. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-30-09>
15. Сегіда К. Суспільно-географічна концепція геодемографічної системи регіону / К. Сегіда // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – Вип. 22 (1). – 185 с. – С. 53-62. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-22-09>
16. Сегіда К.Ю. Методичні основи визначення впливу структурних чинників демографічних процесів / К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Вип. 32. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 98 с. – С. 72-80. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2020-32-08>
17. Терещук В.М. Роль народжуваності у відтворенні населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://dse.org.ua/arhcive/13/16.pdf>

Kateryna Sehida

DSc (Geography), Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: kateryna.sehida@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1122-8460>

Hanna Karaichentseva

Student of the Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
hanna.karaichentseva@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-3242-1216>

TEMPORARY TRENDS AND FACTORS OF BIRTH RATE IN UKRAINE: REGIONAL DIMENSION

The demographic problem is surprisingly acute for Ukraine. Research trends factors and structural and dynamic features of birth rate will allow determining socio-economic and demographic trends, including their variations across regions. The purpose of the article is to establish regional features of modern trends and factors of fertility in Ukraine in the 21st century. The article presents an analysis of the dynamics of the birth rate in Ukraine based on the analysis of official statistics. Periods of minimum and maximum values have been established taking into account the leading factors and differences by type of settlements. The characteristics of changes in the sex-age structure of the population of Ukraine and the age-related fertility rate in the context of leading factors and differences by types of settlements are given.

Based on the standardization of demographic coefficients, the degree of influence of internal factors affecting the birth rate in the regions of Ukraine was determined. A significant share of births in older fertility groups was identified, which confirms the trends of the second demographic transition, the spread of the phenomenon of "late motherhood" and the so-called "pro-European" model of reproductive behavior, which is more characteristic of highly urbanized regions of Ukraine. On the basis of cluster analysis, regional peculiarities of trends and factors of fertility in Ukraine in the 21st century were revealed, as a result, five clusters were identified. The first cluster includes the capital. The second cluster includes Zakarpattia, Rivne, and Volyn regions, which have the most lively demographic behavior of the population and the preservation of traditional factors. The third cluster united Kharkiv, Sumy, Cherkasy, Chernihiv, Poltava, Zaporizhzhya and Dnipropetrovsk regions. The fourth cluster is represented by Odesa, Lviv, Chernivtsi and Ivano-Frankivsk regions. The fifth cluster includes Mykolaiv, Kirovohrad, Ternopil, Kyiv, Kherson, Zhytomyr, Khmelnytskyi, and Vinnytsia regions. Thus, internal territorial differences in the birth rate, in terms of regions of Ukraine, as well as urban and rural areas, are the result of the action of external and internal factors that had an impact during the studied period and were reflected in the course of demographic processes.

Keywords: *population, geodemographic system, reproduction of the population, demographic process, birth rate, sex-age structure of the population, regions of Ukraine.*

References:

1. Aksyonova, S.Yu., & Kurylo, I.O. (2018). Vidkladannia narodzhen v Ukraini kriz pryizmu realnykh pokolin zhinok [Postponement of births in Ukraine through the prism of the reality of generations of women]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 3 (34), 11-25. <https://doi.org/10.15407/dse2018.03.01> [in Ukrainian].
2. Aksyonova, S.Yu. (2021). Vik materynstva u konteksti tsinnosti chasu [Maternity age in the context of the value of time]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2(44), 56-73. <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.056> [in Ukrainian].
3. Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini v period nezalezhnosti [The demographic situation in Ukraine during the period of independence]. slovoidilo.ua. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-sytuatsiia-ukrayini-period-nezalezhnosti> [in Ukrainian].
4. Demografichnyj pasport terytoriyi regioniv Ukrayiny [Demographic passport of the territory of the regions of Ukraine]. database.ukrcensus.gov.ua. Retrieved from http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm [in Ukrainian].
5. Naseleння Ukrainy [Population Statistics of Ukraine]. db.ukrcensus.gov.ua. Retrieved from <http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/> [in Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine] ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Krimer, B.O. (2018) Transformatsiia narodzhuvanosti v Ukraini na rannikh etapakh demohrafichnoho perekhodu [Fertility changes in Ukraine during the early stages of demographic transition]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2018, 2(33), 67-81. <https://dse.org.ua/archive/33/5.pdf> [in Ukrainian].
8. Kurylo, I.O. (2021). Emansypatsiyni tsinnosti ta ditorodna povedinka v konteksti demohrafichnoyi modernizatsiyi (na materialakh ostann'oyi khvyli Svitovoho doslidzhennya tsinnostey 2017-2020 [Emancipative values and reproductive behavior in the context of demographic modernization (Based on World Values Survey (2017-2020) Data)]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2(44), 37-55. <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.037>, [in Ukrainian]
9. Kurylo, I.O., Aksonova, S. Yu., & Krimer, B.O. (2016). Narodzhuvanist ta materynstvo v Ukraini: rehionalnyi aspekt [Fertility and motherhood in Ukraine: regional aspect]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1, 65-79. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/341510407_NARODZUVANIST_TA_MATERINSTVO_V_UKRAINI_REGIONAL_NIJ_ASPEKT [in Ukrainian].
10. Kurylo, I.O. (2019) Strukturni kharakterystyky narodzhuvanosti, yikh vzaiemozviazky ta demohrafichni faktory dynamiky [Structural characteristics of fertility, their connection and demographic factors of dynamics]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1(35), 11-25. <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.011> [in Ukrainian].
11. Mezentsseva, N., & Kondras, N. (2015). Druhyi demohrafichnyi perekhid: vytoky ta kontseptsii [Second demographic transition: origins and concepts]. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya – Economic and social geography*, 73, 51-56. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2015.73.51-56> [in Ukrainian].

12. Naseleння Ukrainy. Demografichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr.: kol. monohr./za red. O.M. Hladuna. Kyiv, DC: NAN Ukrainy, In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].
13. Naseleння Ukrainy. Narodzhuvanist v Ukraini u konteksti suspilno-transformatsiinykh protsesiv [Population of Ukraine. Birth rate in Ukraine in the context of social and transformational processes]. idss.org.ua. Retrieved from https://www.idss.org.ua/monografii/Book-Naselenie_.pdf [in Ukrainian].
14. Sehida, K., & Karaichentseva, H. (2021). Vnutrishni chynnyky heodemografichnoho protsesu (na prykladi narodzhuvanosti v rehionakh Ukrainy) [Internal factors of the geodemographic process (on the example of fertility in the regions of Ukraine)]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii: mizhrehion. zb. nauk. prats. – Human Geography Journal Kharkiv*, 30 (1), 85-94. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-30-09> [in Ukrainian].
15. Sehida, K. (2017). Suspilno-heohrafichna kontseptsiiia heodemografichnoi systemy rehionu [Human-geographical concept of the regional geodemographic system]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii: mizhrehion. zb. nauk. prats. – Human Geography Journal*, 22(1), 53-61. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-22-09> [in Ukrainian].
16. Sehida, K.Y. (2021). Metodychni osnovy vyznachennia vplyvu strukturnykh chynnykiv demografichnykh protsesiv [Methodological bases for determining the influence of structural factors of demographic processes]. *Problems of Continuous Geographic Education and Cartography*, (32), 72-80. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2020-32-08> [in Ukrainian].
17. Terets, V.M. (2009). Rol narodzhuvanosti u vidtvorenni naseleння Ukrainy [The role of birth rate in reproduction of the population of Ukraine]. *Doslidzhennya molodykh naukovtsiv – Research of young scientists*. Retrieved from <https://dse.org.ua/arhive/13/16.pdf> [in Ukrainian].

Received 02 November 2022

Accepted 10 December 2022

Правила оформлення та подання статей

«Часопис соціально-економічної географії» приймає до друку матеріали обсягом понад 20 друкованих сторінок до рубрики «Горизонти науки», понад 15 сторінок до рубрики «Наукові повідомлення», до 5 сторінок до рубрики «Рецензії», до 3 сторінок до рубрики «Постаті», до 1 сторінки до рубрик «Хроніка» та «Ювілеї».

Згідно з вимогами ДАК України оригінальна стаття у фаховому виданні має складатися з таких розділів:

- 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Згідно з вимогами, що висуваються до наукових видань міжнародного рівня, статті мають містити глибокий аналіз попередніх досліджень;
- 3) виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;
- 4) формулювання цілей статті (постановка завдання);
- 5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 6) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Вимоги до оформлення статті: Текстовий редактор Microsoft Word. Всі поля по 20 мм, формат 210x297 мм, шрифт Times New Roman 14 пт, інтервал 1,5. Для статті необхідно вказати УДК (у лівому верхньому куті), нижче посередині рядка ім'я та прізвище автора, під ними – його науковий ступінь, вчене звання та посада. Нижче наводяться e-mail та ORCID ID автора, відомості про установу, її поштова адреса з індексом. Після цього з нового рядка посередині великими буквами наводиться заголовок статті.

Під заголовком з абзацу наводиться **анотація статті** (не менш як 1800 знаків) та **ключові слова** (5 – 8 слів чи словосполучень) українською мовою (шрифт 10 пт). Нижче наводяться ім'я та прізвище автора, назва статті, реферат та ключові слова англійською мовою (шрифт 10 пт).

Вимоги до реферату: обсяг не менше 1800 знаків; інформативність (не містити загальних речень); оригінальність; змістовність (відображати головний зміст статті та результати досліджень); структурованість (відповідати логіці опису результатів у статті).

Нижче наводиться **текст статті**. Таблиці та рисунки мають бути розміщені у тексті статті. У статтях українською мовою необхідно назви рисунків і таблиць дублювати англійською мовою.

Список використаних джерел подається в кінці статті в алфавітному порядку і оформляється згідно з *ДСТУ 8302:2015*. До списку обов'язково повинна бути включена література за останні п'ять років.

Нижче подається **перелік посилань (References)** (кирилиця транслітерується в латиницю) та його переклад англійською мовою, який необхідно оформляти згідно міжнародного бібліографічного стандарту *APA (American Psychological Association)*.

Посилання на джерела слід давати у прямокутних дужках [] із зазначенням порядкового номера, а в окремих випадках і сторінок.

Автори подають окремим файлом **особисті дані** українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, поштова адреса установи з індексом, контактний телефон, e-mail, ORCID ID.

Рукописи, що не оформлені належним чином, не приймаються до публікації.

Редакція залишає за собою право проводити редакційну правку рукопису.

Статті перевіряються на наявність плагіату та проходять внутрішнє і зовнішнє рецензування.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Submission Requirements and Conditions of Paper Acceptance

«Human Geography Journal» seeks to publish those papers that are most influential in the fields or across the fields of Social and Economic Geography and that will significantly contribute to the advances of scientific understanding. We also welcome all other relevant subject areas. Selected papers should present novel and broadly important data, syntheses, concepts as well as some narrower research in the subject area. We welcome submissions from all fields of Geography and from any source. We are committed to the prompt evaluation and publication of submitted papers. «Human Geography Journal» is published in print twice per year.

«Human Geography Journal» accepts papers to the following sections: «Science Skylines» (more than 20 pages); «Research reports» (more than 15 pages); «Reviews» (up to 5 pages); «Personalities» (up to 3 pages); «Chronicle» (up to 1 page); «Jubilees» (up to 1 page).

All authors must agree to be so listed and must have seen and approved the manuscript, its content, and its submission to the Journal. The Journal will send an email to all authors to confirm receipt of each paper. Submission of a paper that has not been approved by all authors may result in immediate rejection without further appeal.

According to the requirements of HAC Ukraine original articles in professional journals should contain the following sections:

- 1) Problem definition and its connection with important scientific and practical tasks;
- 2) Analysis of recent research and publications discussing the problem the author relies on;
- 3) Pointing out unresolved part of the problem which the article concerns;
- 4) Formulation of the purpose of the article (setting a problem);
- 5) The main material of the research and explanation of the obtained scientific results;
- 6) Conclusion from the research and prospects for further development in this direction.

Requirements to the Manuscript: Every page field is 20 mm; 210x297 mm page format; Times New Roman 14; spacing 1.5. For his/her paper the author must specify universal decimal classification number (on the left) and the author's name is printed on the right (in the same line). The paper title is printed in the following line in capitals.

An abstract (up to 1800 characters) and **key words** (5 – 8) in Ukrainian (font 10) should be placed just below the paper title. It is followed by the author, a paper title, **summary** (200 – 250 words) and **key words** in both English.

The summary must be: up to 1800 characters; informative (not include general sentences); original; profound (show the main content of articles and research results); structuring (meet the description logic results in the article).

The paper text is placed just below this summary. All illustrations and figures should be embedded in the paper text. All visuals must be in black and white.

The list of references is placed in the end of the paper in alphabetical order. References should be given in the square brackets [] indicating the number of source in the list. In some cases the reference source pages should be indicated too. The list of references is given transferred to Latin (transliterated and translated into English if there is English version of the source) and links placed in accordance with international standards APA (American Psychological Association).

Authors should submit the following **personal information**: full name, academic degree and academic status, place of employment, position, address of the organization, contact phone number, e-mail, ORCID ID.

Manuscripts that are not designed properly, will not be accepted for publication.

Editors reserve the right to make editorial revision of the manuscript.

Наукове видання

ЧАСОПИС соціально-економічної географії

Збірник наукових праць

Випуск 33

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – *Юрій Кандиба*

Підписано до друку 28.12.2022 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 4,5. Обл.-вид. арк. 5,2.
Наклад 50 пр. Ціна договірна.

Видавець та виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.